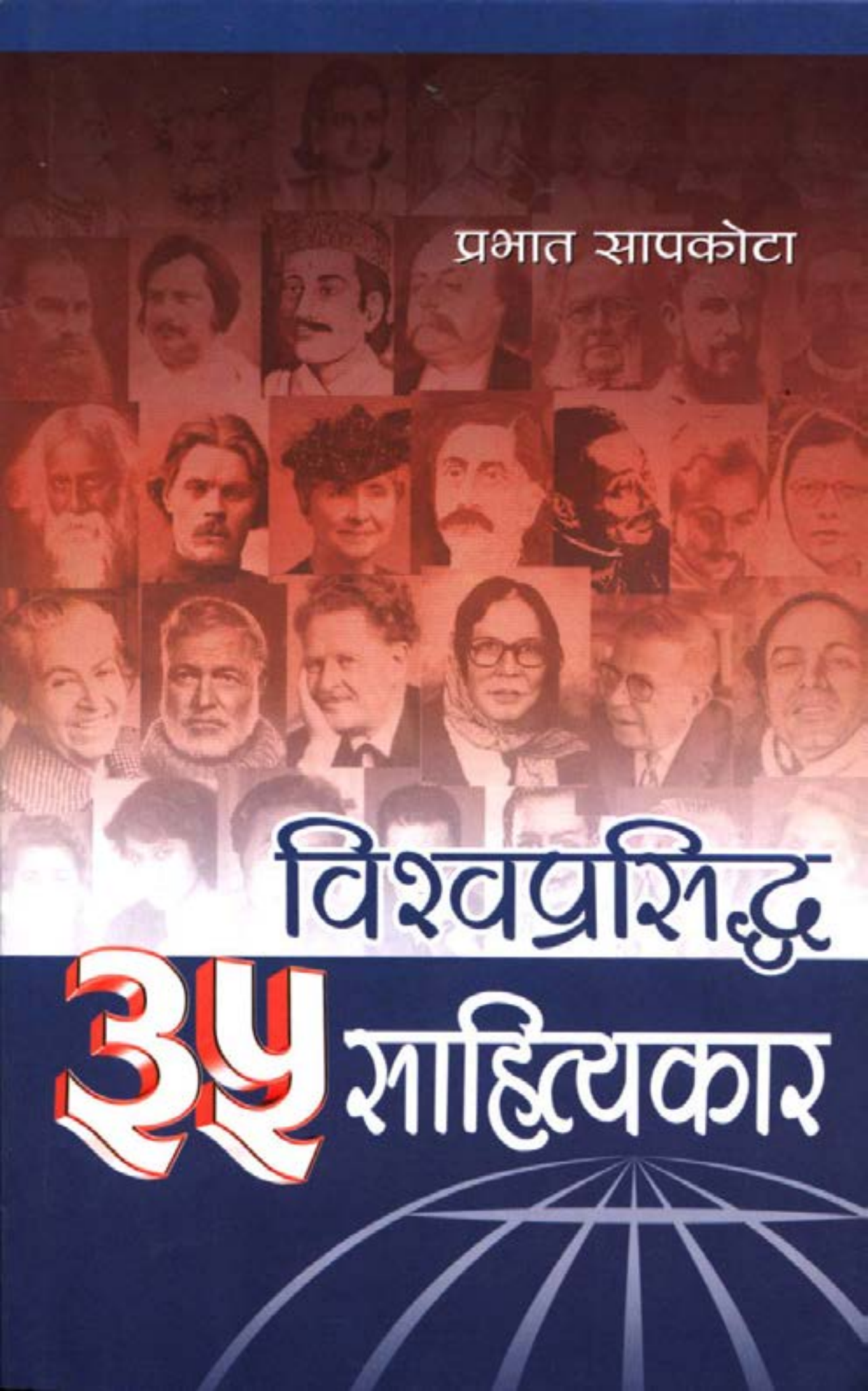

प्रभात सापकोटा

विश्वप्रशिद्ध

आ साहित्यकार

Digitized By:

साझा शिक्षा ई-पाटी
OLE NEPAL

www.pustakalaya.org

www.olenepal.org

विश्वप्रसिद्ध
पैंतीस साहित्यकार

विश्वप्रसिद्ध पैतिस साहित्यकार

प्रभात सापकोटा

प्रकाशक तथा वितरक

वर्ल्डवाइड प्रकाशन प्रा. लि.

पुतलीसडक, काठमाडौं
फोन नं: ०१-४२२४७६४

पुस्तक : विश्वप्रसिद्ध पैतिस साहित्यकार

लेखक : प्रभात सापकोटा

प्रकाशकमा : वर्ल्डवाइड प्रकाशन प्रा. लि.

पुतलीसडक, काठमाडौं

फोन नं: ०१-४२२४७६४

संस्करण : २०६७

सर्वाधिकार : प्रकाशकमा

मूल्य : ६५/-

मुद्रण : स्थापित अफसेट प्रेस ताहाचल, काठमाडौं

विषयसूचि

पेज नं.

बाल्मीकि	१
होमर	५
कालिदास	८
दाँते	११
तुलसीदास	१४
विलियम शेक्सपियर	१८
पर्सि बिस शेली	२१
बाल्जाक	२५
भानुभक्त आचार्य	२९
गुस्ताभ फ्लुबेयर	३२
लियो टाल्सटाय	३६
हेनरिक इब्सेन	३९
जर्ज बर्नार्ड शा	४३
अन्तोन चेखव	४७
रवीन्द्रनाथ ठाकुर	५०
लक्ष्मीनाथ बेजबरुवा	५४
माक्सिम गोर्की	५७
हेलेन केलर	६१

विषयसूचि	पेज नं.
प्रेमचन्द्र	६५
लु स्युन	६९
खलिल जिब्रान	७३
गाब्रिएला मिस्त्राल	७६
राहुल सांकृत्यायन	७९
अर्नेस्ट हेमिङ्ग्वे	८३
यासुनारी कावाबाता	८६
नाजिम हिक्मत रान	९०
जाँ पाल सार्त्र	९४
महादेवी वर्मा	९७
लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा	१०१
अल्बेयर कामु	१०४
नाडिन गोर्डमर	१०७
ईन्द्र बहादुर राई	१११
पारिजात	११४
अल्फ्राइड जेलिनेक	११८
तसलिमा नसरिन	१२१

वाल्मीकि

(Balmiki)

आदिकवि एवं वाङ्मय पारखी

रामकथाका प्रथम स्रष्टा

उपजीव्य महाकाव्य रचनाकार

लौकिक साहित्यका आदिपुरुष

महान् दार्शनिक व्यक्तित्व

प्रकृतिको सुन्दर सृजना हिमालयको काखमा अनेकौं अमर पुरुषहरू जन्मे। धेरै महापुरुषहरूले गम्भीर ज्ञान आर्जन गरे। जनक, याज्ञवल्क्य, बुद्ध, चाणक्य आदि विद्वान् एवं दार्शनिकहरू अविस्मरणीय बने। यस्तै प्रतिभामध्येका एक आदिकवि वाल्मीकि पनि अद्वितीय वाङ्मयपारखी बनेर देखिए।

वाल्मीकिको जन्मस्थानका विषयमा अन्योल छ। माता, पिता र शिक्षादीक्षाका सम्बन्धमा पनि एकमत देखिन्न। त्यसै गरी यिनको जन्म मितिका बारेमा पनि तर्कवितर्कहरू भइरहेका छन्। महाभारत, शिवपुराण, पद्मपुराण आदि ग्रन्थहरूमा रामायणको प्रसङ्ग भेटिन्छ। कौशाम्बी, कान्यकुब्ज, काम्पिल्य आदि नगर एवं सहरको उल्लेख रामायणमा भएको छ। ३२२ वि.सं. पूर्व स्थापना भएको मानिने पाटलीपुत्रको उल्लेख वाल्मीकि रामायणमा देखिँदैन। यस्ता धेरै प्रसङ्ग र प्रमाणहरूले वाल्मीकिको

समयलाई निकै पुरानो देखाउँछन्। त्यसो हुँदाहुँदै पनि वाल्मीकिको जन्ममिति ट्वाक्क किटेर ठ्याक्क भन्न सकिने अवस्था भने छैन। अनुसन्धाताहरूको तर्क बाझिएको छ। त्यसो भएर पनि अधिकांश अन्वेषकहरूले ई.पू.१६०० को अवधिलाई वाल्मीकिको जन्मसमय ठहर गरेर अध्ययनलाई सुगम बनाउन खोजेका छन्।

वाल्मीकिका सम्बन्धमा अनेक कथा र किंवदन्ती बने। एउटा भनाइअनुसार कमिलाको गोलामा फ्याँकिएका बालकलाई एउटी मझिनीले देखी। उसलाई माया लाग्यो। मझिनीले बालकलाई घर लगी। पालनपोषण गरेर हुर्काई। कमिलाकै गोलाबाट निकालेको हुनाले यिनको नाम वाल्मीकि रहन गयो। अर्को किंवदन्तीअनुसार यिनको नाम रत्नाकार थियो। यिनी सामान्य परिवारमा जन्मे पनि डाका र ठगहरूको परिवारमा बाध्य भए। मानिसहरूलाई दुःख दिए। धेरैलाई ठगे, एकजना कल्याणकारी व्यक्तिले यिनलाई गलत कामबाट छुटाए। ज्ञान र ध्यान गर्न लगाए। शरीरभरि कमिलाले घर बनाउदा पनि लगातार तपस्या गरिरहे। त्यसैले यिनको नाम वाल्मीकि भयो।

वाल्मीकिले ज्ञान प्राप्त गरे। उनको दुङ्गाजस्तो हृदय कमलो भयो। अरुलाई पीडा हुँदा यिनलाई दुख्न थाल्यो। कन्याङ्कुरुडका भालेपोथीमध्ये एउटालाई सिकारीले मार्दा यिनका आँखाबाट आँसु आए। यिनले आफूमा भरिएको अन्तरज्ञानलाई आकार दिन खोजे। रामायण कथन कम्मर कसे। धेरै परिश्रम गरेर लगभग २४ हजार श्लोकमा उपजीव्य महाकाव्य रामायण लेखे।

वाल्मीकिले लौकिक संस्कृतमा रामगाथा लेखे। वैदिक संस्कृतको जटिल सीमाबाट उतारेर भाषालाई धेरै सजिलो बनाए। रामचरित्रलाई केन्द्रमा राखेर धर्म, नीति, दर्शन, जाल, झेल, बेइमानी, अत्याचार, सहयोग, कष्ट, पीडा, देशप्रेम, जातिप्रेम, भाषाप्रेम आदिका विविध रूप र वान्की एकै ठाँउमा देखाए।

वाल्मीकिले रामलाई धर्मनायकका रूपमा नभई लोकनायकका रूपमा चित्रण गरे। यनले रामको पितृभक्तिको तस्बिर खिचे। दाजुभाइप्रतिको प्रेम प्रदर्शन गरे। पतिपत्नीको सम्बन्ध अवलोकन गराए। नगर सभ्यताको चित्रण गरे। वाल्मीकिले जङ्गली जिन्दगीको व्याख्या गरे। शत्रु र मित्रबीचको सम्बन्धको विवेचना गरे। नगर, गाँउ, नदी, सागर आदि अनेकन् प्राकृतिक सौन्दर्यको वेलीविस्तार लगाए। कलासाधक वाल्मीकिले एउटै रामायणमा असीमित खुराक जम्मा पारे। रामायणलाई अक्षर, शब्द अनि ज्ञानभण्डार बनाए।

रामगाथाका प्रथमगायक वाल्मीकिले जनकपुरदेखि लङ्कासम्मका भूगोलका प्राचीन दृश्यहरू देखाए। पाठकलाई अयोध्यामा पुर्‍याए। मिथिलाञ्चलमा उतारे। सबैलाई कोशल, मगध, अङ्गबङ्ग आदि क्षेत्रको अवलोकन गराए। किष्किन्धा नगरीदेखि सागरकिनारासम्मको आफूले थाहा पाएको तत्कालीन यथार्थ हामीसमक्ष प्रस्तुत गरे। यिनले सीताको अनुपस्थितिमा राम र लक्ष्मणले भोगेको व्यथा पनि रामायणका पाठकलाई सुनाए। रावणराज्य लङ्काको वैभव देखाए। पाठकलाई दुई जाति, दुई शक्ति र दुई राष्ट्रका बीचको युद्धमैदानमा पुर्‍याए। वाङ्मय पारखी वाल्मीकिले लामोसमय लगाएर महान् ग्रन्थ तयार गरे।

आदिकवि वाल्मीकिले रामायणमा ससाना अनेकौं कथा बनाए। प्रशस्तै उपकथा जोडे। घटनालाई रोचक किसिमले प्रस्तुत गरे। धेरै संवाद तयार गरे। विषयलाई छरितो ढाँचामा राखे। पाठकलाई तिर्खा नमेटिने खुलदुली जगाइदिए। त्यस बेलाको राजनैतिक स्थिति बुझ्न सघाउ पुर्‍याए। आर्थिक अवस्था थाहा पाउन मद्दत दिए। सामाजिक गतिविधि जान्न पनि वाल्मीकिले पर्याप्त सामग्री उपलब्ध गराएर आफ्नो काव्यसृजनक्षमता देखाए।

रामायण करुणरसपूर्ण ग्रन्थ हो। वाल्मीकिले यसमा वीर, शृङ्गार आदि

सबै रसको प्रयोग गरेर देखाए। उपमा, अनुप्रास आदि अलङ्कार उपयोगमा ल्याएर काव्यलाई सुन्दर बनाए। पारिवारिक समझदारी, वीरधर्म, त्याग, बन्धुत्व आदि मानवीय गरिमा उकास्न आवश्यक पर्ने ज्ञान भरी वाल्मीकिले रामायणलाई विश्वजनीन बनाएर आफ्नो जीवन पनि सार्थक पारे।

वाल्मीकिले रामायणबाहेक 'योगवाशिष्ठ' नामक विशुद्ध दार्शनिक कृति पनि लेखे। यिनले यस ग्रन्थमा अजातवादी (नजन्मेको) चिन्तनको व्याख्या गरे। वेदान्त दर्शनको विश्लेषण गरे। मान्छेलाई व्यवधानबाट छुटकारा पाउने उपाय देखाए। मानसिक चिन्ताबाट मुक्त हुन सकिने मार्ग प्रशस्त गरे। ज्ञान, वैराग्य र बन्धनमुक्तिको स्थिति कसरी प्राप्त हुन सक्छ भन्ने विषयमा छर्लङ्ग पारे। वाल्मीकिले संसारको सृजना, प्राणीको उत्पत्ति र निर्वाण सम्बन्धमा पनि गम्भीर चिन्तन अघि सारे।

साहित्य र दर्शन दुवै क्षेत्रमा महाकवि वाल्मीकिको प्रतिभा फुल्यो। जातीय गौरवको व्याख्या गर्ने स्रष्टा, सांस्कृतिक महिमाको विश्लेषण गर्ने लेखक तथा पूर्वीय वाङ्मयगरिमा स्थापित गर्ने कवि वाल्मीकि पनि अमर भए र संस्तुत्य बने।

होमर

(Homer)

पाश्चात्यवाङ्मयका आदिकवि
युरोपेली साहित्यका महान् कवि
लडाकुयोद्धा र समरभूमि व्याख्याता
रणकौशल र युद्धकलाका पारखी
साहस, पराक्रम र पुरुषार्थ प्रशंसक

हालको भूमध्यसागरीय भूमि गिसमा युरोपेली साहित्यका आदिस्रष्टा होमरको जन्म भएको हो। होमरको जन्मसमयका सम्बन्धमा प्रशस्त विवादहरू छन्। जन्म मिति मात्र होइन, जन्मस्थानका सम्बन्धमा समेत अनेकमत अघि सारिएका छन्। धेरै तर्क, प्रशस्तै विश्लेषण र चाहिँदो व्याख्या गरी आएको निष्कर्षअनुसार होमरको जन्ममिति ९०० ई. पू.तिर अनुमान गरिएको छ।

होमर गिसकै कुनै नगरमा जन्मेका थिए भन्ने कुरामा सङ्का छैन। यिनको विषयमा गरिएका खोज र अध्ययनले यिनलाई दृष्टिहीन ठहर्‍याएको छ। आर्थिक अभावले ग्रसित, गरिब व्यक्तिका रूपमा दर्‍याएको छ। यिनको बाल्यकाल कसरी बित्यो? हामीलाई थाहा छैन। यिनले आफ्नो जीवन कसरी हुर्काए! त्यो पनि थाहा छैन। वाङ्मयकलाको ज्वलन्त हस्ती बन्ने योग्यता कसरी निर्माण गरे भन्ने सम्बन्धमा पनि हामीलाई अन्योलै छ। यी अनेकौँ अस्पष्टता र अलमलकै बीचमा रहँदारहँदै पनि होमर युरोपेली वाङ्मयका आदि पुरुष हुन् भन्ने कुरा जून जतिकै झलमल्ल र घाम जतिकै छर्लङ्ग भइसकेको छ।

वाल्मीकिको रचनाकालका सम्बन्धमा विवाद छ। महाभारतको लेखनसमयका सम्बन्धमा मतभिन्नता छ। त्यसैगरी होमरको काव्यसृजना सम्बन्धमा पनि कालविषयक मतमतान्तरहरू छँदै छन्। त्यतिमात्र कहाँ हो र! गिसका विभिन्न क्षेत्रमा भएका भौगर्भिक उत्खननपूर्वसम्म त होमरका रचनाहरू काल्पनिक मात्रै हुन् भन्ने विश्वास गरिन्थो। पुरातात्विक अन्वेषणले यिनलाई सत्य, तथ्य र यथार्थ विषय टिपेर काव्यरचना गर्ने स्रष्टाका रूपमा जान्न सघाउ पुऱ्यायो। मानवका आरोहअवरोहलाई कलात्मक अभिव्यक्ति दिन पनि सक्षम स्रष्टाका रूपमा परिचय गरायो।

इलियड र ओडिसी यिनै होमरद्वारा रचित ग्रन्थहरू हुन्। 'इलियड' तीनदिनको युद्धवर्णित काव्यकृति हो। यसमा जिउसका छोरा अकिलिजले शत्रुपक्षमाथि गरेको घटना उल्लेख छ। अकिलिजको आँट र क्षमता देखाइएको छ। उसको हिक्मत र हौसलाको वर्णन छ। उसको उत्साह र उन्मादको विश्लेषण पनि छ। अकिलिजको युद्धघमण्ड, विजयतिर्खा र विजेता हुन चाहने अत्युच्च आकाङ्क्षा इलियडका पङ्क्तिपङ्क्तिहरूले बोलेका छन्। शत्रुका लाशले नदी थुन्न सक्ने योद्धाको कथा पनि सुनाएका छन्।

होमरको अर्को काव्यग्रन्थ 'ओडिसी'मा चाहिँ ट्रेलेली युद्धको समाप्तिपछि वीर एवं लडाकु अडिस्युसले घर फर्किँदा बाटामा भोग्नुपरेका कठिनाइको कथा छ। लडाइँ सकियो। बाँचेका अरु योद्धाहरू बेलैमा घर फर्किए। अडिस्युसले समुद्रदेवको अपमान गरेको हुनाले रोकिनुपऱ्यो। घरतर्फको यात्रामा लाग्दा पनि कमलभक्षी क्षेत्रको अवरोध बेहोर्नुपऱ्यो। साइक्लोप्स् नामक दैत्यहरूको व्यवधानले पनि बाधा पुऱ्यायो। अर्धमानव तथा राक्षसहरू बसोबास गर्ने क्षेत्रबाट उम्किन पनि असुविधा भयो। त्यसपछि फेरि सर्सी बोक्सीको देशबाट उम्किन जटिल भयो। यतिमात्र होइन, साइरनहरूबाट फुत्किन र साँघुरो सामुद्रिक मार्गबाट पार पाउन पनि अडिस्युसले अनेकौँ हैरानी खप्नुपऱ्यो। यात्रापथमा आएका प्राकृतिक, रहस्यमयी एवं जादुमयी यस्तै खालका छेकबारलाई आफ्नो अक्कल, चतुर्न्याउँ र

धैर्यपूर्ण क्षमता उपयोग गरी अडिस्युसले गन्तव्य छिचोलेको कथा ओडिसीमा प्रस्तुत गरिएको छ।

होमरले आफ्ना काव्यमा उपस्थित गरेका चरित्रहरूले हार्न जानेनन्। निडर तथा समर्पित भएर कार्यक्षेत्रमा उत्रिए। सचेत र दूरदर्शी बनेर युद्धकौशल प्रस्तुत गरे। काव्यभरि इलियडको अकिलिज कतै पनि नामर्द देखिँदैन। ओडिसीको अडिस्युस पनि पानीमरुवा बनेर लत्रिँदैन। एउटा आदर्श र एउटै विश्वासमा सुदृढ पात्रहरू उपस्थित गरेर होमरले मानवीय गौरवको तस्विर खिचे। विश्वासको गाथा गाए। आशा र भरोसाको जीवन्त अभिलेख बनाए। आफ्नो सृजनाशक्तिलाई इलिअड र ओडिसीमा सुरक्षित राखेर सुदूर अतीतलाई अनन्तसम्म बिस्तार गरे।

हाम्रो कुरुक्षेत्रको पौराणिक लडाइँ अन्धा धृतराष्ट्रको कानसम्म पुर्‍याउन सञ्जयले दिव्यशक्ति प्रयोग गरे। प्रचीन ग्रीसभूमिको युद्धदृश्य पुस्तोपुस्ता पाठकसमक्ष पुर्‍याउन होमरले कलम र मसी उपयोग गरे। ग्रीसको महान् घटनालाई विचारमा मिलाए र कल्पनामा घोले। शब्दमा सजाएर काव्यमा थन्क्याए। धेरै पुरानो घटनालाई होमरले युरोपेली साहित्यको जग बनाए। श्रवणमा सीमित रहेका विषयलाई लिपि दिए। प्राचीन मानवको जिन्दगी, व्यवहार तथा अनुभवलाई काव्यग्रन्थमा भन्डार गरे। सभ्यताको सुदूर अतीत खोतल्न चाहने हामी सबैलाई आधारभूमि उपलब्ध गराए।

हामी होमरका विषयमा धेरैकुरा जान्नबाट वञ्चित छौँ। लोकले विश्वास गरेका, समाजले स्वीकार गरेका र समयले आवश्यक ठानेका विषय,लय अनि बिम्बलाई इलिअड र ओडिसीमा उतार्ने होमर बिसन नसकिने विश्ववाङ्मयशिखर हुन्।

कालिदास (Kalidas)

संस्कृतसाहित्यका शिखरप्रतिभा
काव्यस्रष्टा तथा नाट्यहस्ती
उपमा कालिदासस्य विशिष्ट
प्रकृतिका महान् विश्लेषक
महाकवि एवं महान् नाटककार

संस्कृतवाङ्मय एउटा महासागर हो। यस महासागरमा अनेक रत्नहरू जन्मे। नाटककार भास, महाकवि भारवि, महाकवि वाण, महाकवि माघ आदि अनेकौं प्रतिभाहरू आए। यस्ता धेरै स्रष्टाहरूमध्ये महाकवि कालिदासको नाम अग्रपङ्क्तिमा आउँछ।

प्रसिद्धिको आवश्यकता नठान्ने महान् प्रतिभा कालिदासको जन्मस्थान र समय विवादमै छ। यिनले आफ्ना विषयमा केही पनि लेखेनन्। त्यस बेलाको साहित्यिक अनुसन्धाताबाट यस विषयमा गम्भीर अध्ययन गरिएन। पछि गरिएको खोज अनुमानमै सीमित भयो। त्यसो भएर पनि ई.पू.५८ लाई कालिदासको जन्ममिति स्वीकार गर्ने विद्वान् धेरै छन्। स्थानका सम्बन्धमा अझकल गर्नेहरूमध्ये कसैले यिनलाई बंगाली, कसैले काश्मिरी र कसैले उज्जयिनी बताउन खोजेका छन्। धेरैको सहमति चाहिँ उज्जयिनीसँग सम्बन्धित छ।

कालिदासका मातापिता, बाल्यकाल र पढाइलेखाइका सम्बन्धमा हामीलाई स्पष्ट छैन। यिनी कसको रेखदेखमा हुर्किए? विस्तृत वाङ्मयिक ज्ञान कसरी

आर्जन गरे? यस्ता धेरै प्रश्नको उत्तर सहज देखिन्छ। सयौं वर्षदेखि सुनिँदै र पढिँदै आएका भनाइ अनि किंवदन्तीले यिनका विषयमा जति जानकारी दिन्छन् त्यतिमै सन्तोष मान्नुपर्ने अवस्था छ।

किंवदन्तीअनुसार आरम्भमा यिनी मूर्ख थिए। आफ्नै मूर्खताले यिनी अपमानित भए। यिनकी श्रीमतीले आवासबाट निकालिदिइन्। कालिदासलाई रिस उठ्यो। ईख नभएको मान्छे र बिख नभएको सर्पको के काम! यिनको चेत खुल्यो। यिनी ज्ञानको खोजीमा हिँडे। ज्ञान प्राप्त गर्न सकिने उपाय खोजे। कठोर परिश्रम गरे। शक्तिरूपी देवीले यिनलाई पढाइन्। दीर्घ समयसम्म ज्ञानआर्जनमा लागे। लामो समयसम्मको साधनाबाट कालिदास विशिष्ट विद्वान् बने।

कालिदासको कलम कविता र नाटकतर्फ आकर्षित भयो। कविताअन्तर्गत यिनले खण्डकाव्य, सन्देशकाव्य र महाकाव्य लेखे। दृश्य रचनाअन्तर्गत रूपक तथा नाटक रचना गरे। कालिदास काव्य र नाटक दुवै विधामा सफल भए।

यिनले ऋतुसंहार र मेघदूत खण्डकाव्यकृति लेखे। कुमारसंभव र रघुवंश महाकाव्य रचना गरे, मालविकाग्निमित्र, विक्रमोर्वशीय र अभिज्ञान शाकुन्तल नाटकहरू सृजना गरे।

ऋतुसंहार कालिदासको पहिलो काव्यकृति हो। यसबाट यिनले छवटा ऋतुको प्राकृतिक सौन्दर्य देखाए। छ सर्गमा प्रकृतिको स्वरूप खिचे। जगतको भित्री सौन्दर्य खुलाए। कालिदासले मेघदूत लेखेर सन्देशकाव्यको क्षमता देखाए। बादललाई सन्देश बोक्ने साधनका रूपमा चित्रण गरे। यक्ष र उसकी प्रेमिकाको सन्देश आदानप्रदान गर्दा यात्रापथ र अलकापुरीको सौन्दर्य बखान गरे। प्रकृतिको अन्तर्बाह्य स्वरूपको काव्यात्मक विश्लेषण गरे। यिनले आफ्नो काव्यप्रतिभा पनि खुलस्त पारे।

कालिदासले कुमारसंभव महाकाव्य रचना गरे। अठार सर्गमा सृजना गरिएको यस कृतिमा महाकवि कालिदासले हिमालयको सौन्दर्य देखाए। पार्वतीको तपस्या र शिवपार्वतीको विवाहको काव्यात्मक विवेचना गरे। त्यसै

गरी यिनले उन्नाइस सर्गमा विस्तार भएको रघुवंश महाकाव्य पनि रचना गरे। रामका पूर्वज दिलिप, रघु, अज र दशरथको जीवनचरित्रको व्याख्या गरे। रामका उत्तराधिकारीको विश्लेषण पनि गरे। महाकवि कालिदासले देवतादेखि लिएर राजवंशको चर्चा गर्न खाँचो ठाने। प्रकृतिको सूक्ष्म विवेचना गर्न आवश्यक देखे।

यिनले अग्निमित्र र मालविकाको प्रेमकथामा आधारित नाटक मालविकाग्निमित्र लेखे। राजा र रानीका लैंडे टिपी, यौनउत्तेजना र ईर्ष्याबाट जन्मेका विषयलाई कालिदासले मालविकाग्निमित्रमा देखाए। वैदिक साहित्यबाट विषय समेटेी विक्रमोर्वशीय नाटक पनि लेखे। यसमा यिनले पुरुरवा र उर्वशीको प्रेमलीलाको चर्चा गरे।

महाकवि कालिदासले कण्व ऋषिको आश्रममा हुर्किएकी शकुन्तलालाई केन्द्रविन्दु बनाएर अभिज्ञान शाकुन्तल नाटक लेखे। हस्तिनापुरका राजा दुष्यन्त र शकुन्तलाको प्रेम विवेचना गरे। दुष्यन्तको दरबारमा शकुन्तलाले प्रवेश नपाएको दिक्दार लाग्दो अवस्था देखाए। माझीद्वारा ओँठी फेला परेपछि दुष्यन्तको होस फिरेको बताए। धेरै समयपछि दुष्यन्त लाडाइँबाट फर्किँदा मरिची आश्रममा शकुन्तला र दुष्यन्तको भेट भएको देखाएर कालिदासले नाटक टुङ्ग्याए। कालिदासले अभिज्ञान शाकुन्तल नाटक लेखेर विश्वसमक्ष आफ्नो नाट्यप्रतिभा देखाए।

कालिदासले प्रकृतिलाई पर्याप्त केलाए। अलङ्कारको यथेष्ट प्रयोग गरे। उपमाअलङ्कारलाई विशिष्ट बनाए। मानवीय भावनाको सूक्ष्म निरीक्षण गरे। शृङ्गार, वीर तथा करुण रसको राम्रो उपयोग गरे।

महाकवि कालिदासले प्राकृतिक संसार खोतले। मानवहृदय केलाए पाठकलाई दैवीक्षमता, राजवंशीय परम्परा र सामाजिक मान्यतासँग परिचर गराए। शब्दशब्दमा आफ्नो रचनाक्षमता अङ्कित गरे। पङ्क्तिपङ्क्तिम काव्यप्रतिभा प्रस्तुत गरे। कालिदास र कालिदासका कृति दुवै अमर भए। ***

दाँते

(Aghieri Dante)

इटालेली साहित्यका जनक

मानवतावादी स्रष्टा

दार्शनिक एवं चिन्तक

राजनैतिक व्यक्तित्व

धार्मिक तथा सांस्कृतिक सुधारक

दाँतेको जन्मभूमि इटालीको फ्लोरेन्स हो। यिनी सन् १२६५ मा जन्मिएका थिए। यिनका पिता वकिल थिए। परिवार आर्थिक रूपले सम्पन्न थियो। दाँते पाँच वर्षको हुँदा यिनकी आमा मरिन्। बाह्र वर्षको हुँदा पिताले संसार छोडे। कलिलै उमेरमा यिनले मातृस्नेहबाट वञ्चित हुनुपऱ्यो। लाऊँलाऊँ र खाऊँखाऊँको वयमा अनेक सास्ती र हैरानी बेहोरेर जिउनुपऱ्यो।

कवि दाँते जहिले पनि चिन्तामग्न र गम्भीर देखिन्थे। ठूला आँखा, सुगे नाक, सुलुत परेको लामो मुखाकृति, कालो अनि घुमिएको कपाल र मध्यम उचाइ दाँतेका शारीरिक विशेषता थिए। यिनले बेआत्रिसेलाई देखेपछि जीवनभरि बिर्सन सकेनन्। दाँतेको मनमा, तनमा र जीवनमा बेआत्रिसेले ठाउँ लिइन्। बेआत्रिसे दाँतेका लागि प्रेरणाकी स्रोत भएर रहिन्। रचनाकी मुहान भएर बसिन् र उर्जाकेन्द्र बनेर चम्किइन्।

अर्कै मान्छेसँग बिहे गरेर बसेकी बेआत्रिसे पनि यस संसारबाट बिदा भएपछि दाँतेलाई छटपटी भयो। प्रेमिकालाई मृतुभरि सजाएर दाँतेले आफूलाई संयमित राखे। जीवनलाई नौलो दृष्टिले हेर्न सकिने ज्ञान समेटे। यथार्थ र कल्पनालाई जोडेर भावनालाई आकारमा ल्याए। विषयको सूक्ष्मअध्ययनमा संलग्न भए। जीवनलाई नजिकबाट हेर्न प्रयत्न गरे।

यिनी २५ वर्षका भइसकेका थिए। बेआत्रिसेलाई छातीमा राखेर यिनले गेम्मा दोनातीसँग बिहे गरे। गेम्मा चकचके थिइन्। चोथाले थिइन् र मुखाले थिइन्। यिनले दाँतेको कविहृदय बुझ्न चाहिनन्। स्रष्टाको आकाङ्क्षा जान्न आवश्यक ठानिनन्। अझ दाँतेलाई सामान्य कुराकानीमा अल्मल्याएर पो राखिन्। लेखकलाई रचनाका लागि अवरोध भयो। सृजनाका निम्ति व्यवधान भयो र अभिव्यक्तिमा बाधा पुग्यो। दाँतेको कलमले गति लिन सकेन। निराकारलाई आकारमा उतार्न चाहना पूरा हुन पाएन। त्यसो भएर पनि यिनी बाँकी समयलाई आफ्नो बनाउने प्रयत्नमा लागिरहे। ठाउँ भेट्टाउने बित्तिकै कविहृदयलाई पोखिरहे। आफ्नो काव्यक्षमता देखाउने काममा संलग्न भइरहे।

दाँतेले आफूलाई सैनिक जीवनमा पनि लगाए। यिनी घोडचढी योद्धा बने। यिनले लडाइँमा पनि भाग लिए। गेम्मासँग बिहे भएपछि चाहिँ यिनी राजनीतितर्फ आकर्षित भए। सङ्घसंस्थासँग नजिक बने। नगरसभाको उमेदवारमा उठे। नगरसभामा निर्वाचित पनि भए। यिनले अनुशासन र इमानमा अडिएर काम गरे। यिनी फ्लोरेन्सको नगरप्रमुखका रूपमा छनोट भए। त्यहाँ लामो समय बसेर आफ्नो प्रतिभा देखाउने अवसर भने मिलेन। आफ्नै नैतिकता र मर्यादाले यिनी आफैँलाई असुविधा भयो। दाँतेले पोपका विचारको खण्डन गरे। परिस्थिति झन् यिनको विपरीत भयो। सन् १३०२ मा दाँतेलाई देश निकालाको सजाय दिइयो। नचाहँदा नचाहँदै पनि यिनले निर्वासित जीवन बिताउन बाध्य हुनुप्यो।

३७ वर्षको उमेरमा प्यारो मातृभूमि छोडेर दाँते अनिश्चित भूगोलको गन्तव्यहीन यात्रामा निस्किए। उदास भएर हिँडे। निराश भएर डुले। दिकदार भएर एकठाउँबाट अर्को ठाउँमा पुगे। आफन्तरहित, आश्रयहीन र गन्तव्यविहीन बनेर कवि दाँतेले विभिन्न क्षेत्रको भ्रमण गरिरहे। एकलो, अशान्त र अपमानित जीवन बाँचिरहे। पट्यार लाग्दो दुःख भोगिरहे। अनेकौँ पीडा र प्रशस्तै हैरानी खपेर जिइरहेका दाँतेलाई बेलाबेलामा जन्मभूमि फर्कन पाउने आशाले आकर्षित गर्‍यो। फर्किन पाउने अवसर भने कहिल्यै प्राप्त भएन।

जीवनका विविध पक्षलाई दार्शनिक ढाँचामा अभिव्यक्त गर्ने दाँतेले जति दुःख परे पनि कलम समात्न छोडेनन्। दाँतेको कलम निबन्ध र कविताविधातर्फ सक्रिय

भयो। कवितामा पनि 'दैवी सुखान्त नाटक' (१३२०) निकै प्रसिद्ध बन्यो। प्रसिद्ध मातृभाषाको विषयमा, भोज र राजतन्त्रको विषयमा दाँतेका प्रबन्धात्मक कृति हुन्। यिनका प्रबन्धहरू भाषा र व्यवस्थासँग सम्बन्धित छन्। कविता चाहिँ संस्कृति, धर्म, परम्परा र त्यस समयको वर्तमानसँग गाँसिएका छन्। दैवी सुखान्त नाटकको माध्यमबाट दाँतेले आफ्नो समयको यथार्थ देखाए। मानवतावादी भावना विस्तार गरे। धर्म र दर्शनमा सुधारको खाँचो देखाए। काल्पनिक लोकको व्याख्या गरेर हामीलाई वास्तविक संसारको तस्विरसँग नजिक गराए। यिनले मानिसलाई मानिस भएर बाँच्न उत्प्रेरित गरे। सकेसम्म आफ्नो राष्ट्रलाई प्रकाश दिए। मानव समुदायलाई बाटो देखाए।

दाँतेले दैवी सुखान्त नाटकबाट हामीलाई जीवनका समग्र गतिविधि बोध गराए। ईर्ष्या र क्रोध अति घृणा र द्वेष अवलोकन गराए। समाजको तीतो यथार्थ देखाए। व्यक्तिका घमण्ड र अहङ्कार खुलस्त पारे। सकेसम्म समयको अन्धकार चिरेर ज्ञान र विवेकको उज्यालो परपरसम्म पुऱ्याए। शब्द, सङ्गीत र अर्थको गम्भीर संयोजन गरी आफ्नो काव्यिक सामर्थ्य देखाए।

व्यक्ति, समाज, राष्ट्र र समस्त जगत् माथि उठेको हेर्न चाहने दाँतेलाई पोपले मन पराएनन्। राजाले पत्याएनन् र धर्माधिकारीले स्वीकार गरेनन्। त्यसो भएर प्रसिद्ध कवि दाँतेले जन्मभूमिको माटोमा मर्न पाएनन्। आफ्नो प्यारो धर्तीमा सास उडाउन पाएनन्। बीसवर्षे प्रवासकालको पुछार सन् १३२१ मा दाँतेले प्रवासमै सास बिसाए। अनेक विवादमा मुछिएर बाँचेका कवि दाँते मरेपछि पनि लासको विवादमा परे। धर्मगुरुले यिनका कृतिहरू जलाए। चिहानबाट हाडहरू झिकेर डढाउन खोजे। यिनको लास सुरक्षित राख्न गाडिएको ठाउँबाट झिकियो। अरुले नदेख्ने गरी पुनः गाडेर सुरक्षित राखियो। बाँचुन्जेल विवाद विवादमा रहे। मरेपछि समेत विवादमा परे तापनि आज दाँतेको साहित्यिक योगदान निर्विवाद छ।

तुलसीदास

(Tulsidas)

भक्तिसाहित्यका विशिष्ट व्यक्तित्व
रामभक्तिधाराका अग्रणी प्रतिभा
रामचरित्रका महान् व्याख्याता
हिन्दूधर्म र संस्कृतिका संरक्षक
आध्यात्मिक संसारका संस्तुत्य स्रष्टा

भारतीय समाजमा भक्तिसाहित्यले सशक्तप्रभाव पान्यो। शङ्कराचार्य, रामानुजाचार्य, सन्तकबीर, महात्मा सुरदास आदि दार्शनिक तथा स्रष्टाहरूले आध्यात्मिक साहित्यको उन्नतिमा धेरै ठूलो भूमिका खेले। महात्मा तुलसीदास पनि भक्तिसाहित्यका अविस्मरणीय प्रतिभा हुन्। भारतको प्रसिद्ध तीर्थस्थल प्रयागको नजिक पर्ने बाँदा जिल्लाको राजापुर नामक गाँउमा सन् १५३२ मा यिनको जन्म भएको हो। यिनका पिताको नाम आत्माराम दुवे र आमाको नाम हुलसी थियो।

तुलसीदास जन्मदै टठिला थिए। जन्मेको तीन दिनपछि यिनकी माता हुलसीले संसार छोडिन्। पिताको पनि मृत्यु भयो। बालक तुलसीदास अभिभावक विहीन भए। धाई अर्थात् सुसारेद्वारा यिनको पालनपोषण गरियो। यिनी पाँच वर्षको हुँदा सुसारेले पनि संसार छोडिन्। तुलसीदास संरक्षकहीन भए। त्यसपछि यिनी स्वतन्त्र भएर हिँडे। भोक मेटाउन मान्छेका अगाडि हात थापे। थकाइ मार्न खुलाआकासमुनि नै सुते। यस्तैमा योगी नरहरिदासले

यिनलाई शरण दिए। दयनीय अवस्थाबाट बालक तुलसीले मुक्ति पाए।

तुलसीदासलाई शिक्षादीक्षा दिने एवं सुसंस्कृत गराउने काम योगी नरहरिदासले गरे। नरहरिसँगै यिनले विभिन्न क्षेत्रको भ्रमण गरे। यही क्रममा यिनी काशी पुगे। काशीमा बसेर तुलसीदासले धेरै वर्षसम्म अध्ययन गरे। संस्कृत साहित्य र हिन्दी भाषाको ज्ञान प्राप्त गरे। यसैबेला तुलसीदासले त्याग, परमार्थ र उपकारको महत्त्व बुझे। रामायणको महिमा थाहा पाए।

लामो समय काशीमा बसेर गम्भीर अध्ययन गरिरहदा तुलसीदासलाई घरको सम्झनाले तान्यो। यिनी जन्मस्थान पुगे। अभिभावकहरू नष्ट भइसकेका थिए। घरपरिवार शून्य थियो। गृहस्थाश्रममा प्रवेश हुने इच्छा राखे। छब्बीस वर्षको उमेरमा यिनले रत्नावली नामकी कन्यासँग विहे गरे। पारिवारिक सुखमा रमाए। रमाइलो दाम्पत्य जीवन बिताए। एकदिन यिनकी पत्नी रत्नावली दैहिक प्रेममा लहसिएको देखेर पतिसँग रिसाइन्। लोग्नेस्वास्तीका बीच भनाभन नै भयो। तुलसीले विस्तारै आफैँ अर्घलो भएको थाहा पाए। यिनको भित्री आँखा खुल्यो। अन्त्यमा यिनले पत्नीको भनाइलाई ठीक ठहर्‍याए। त्यसपछि आफ्नो जीवनाई सार्थक बनाउने बाटोतिर लागे।

तुलसीदासको जन्म समयसँगै भारतमा मुसलमान शासकको जगजगी बढ्दै थियो। स्वतन्त्र र पवित्र भएर बाँचेको अनुभव गर्ने भारतीय जनता पराधीन भई जिउन विवश थियो। हिन्दू जातिले आफूमाथि यवनको प्रहार भएको पीडा बोध गर्‍यो। यस्तै बेला महात्मा तुलसीदासले रामायण लेखे। भारतीय जनतालाई रामभक्तिको कथा सुनाए।

तुलसीदासले जनबोलीलाई महत्त्व दिए। संस्कृतमा सीमित भइरहेको रामकथालाई सर्वसाधारणले बुझ्न सजिलो हुने भाषामा तयार गर्नुपर्ने आवश्यकता देखे। त्यसो भएर धेरैले बुझ्ने हिन्दीभाषामा 'रामचरितमानस'

लेखे। वाल्मीकिद्वारा लोकनायकका रूपमा चित्रण गरिएका रामलाई यिनले आध्यात्मिक शक्तिका रूपमा व्याख्या गरे। व्यावहारिक रूपमा विश्लेषण गरिएका रामलाई दिव्यशक्तिका रूपमा चित्रण गरे। मानवीय दुःख निवारक शक्तिका रूपमा चिनाए। रामायण लेखेर तुलसीदासले हिन्दी साहित्यको उन्नतिमा उल्लेख्य भूमिका खेले। सुगम भाषामा कविता लेखेर भारतीय काव्यसाहित्यको भण्डार पनि भरे।

रामचरितमानसका अतिरिक्त तुलसीदासले विनपत्रिका, कवितावली, दोहावली, गीतावली, जानकी मंगल, पार्वती मंगल, कृष्णगीतावली, रामाज्ञा प्रश्नावली आदि धेरै कृतिहरू लेखे। मानवजीवनसँग सम्बन्धित गम्भीर विषयलाई सूत्रात्मक रूपमा प्रस्तुत गरे। उपयोगी चिन्तनलाई लयात्मक रूपमा व्यक्त गरे। सीता, पार्वती, कृष्ण आदिका गाथा र चरित्रलाई पनि लोकभाषामा उतारे।

तुलसीदासले समाज र जातिसंरक्षणको हतियारका रूपमा ईश्वर स्तुतिलाई अगाडि सारे। मुसलमानको आक्रमणबाट बनेको भारतीय जनताको घाउमा भक्तिरसको ओखती लगाए। यवनहरूको प्रताडनाको प्रत्युत्तरमा आध्यात्मिक हतियार देखाए। भौतिक विलास खोजिरहेका आक्रमणकारीहरूको विरुद्ध जातीय एकता प्रदर्शन गर्न धार्मिक जागरणको आह्वान गरे।

तुलसीदासद्वारा रचित सबै कृतिहरू त्यसबेला राजामहाराजाले मन पराए। बोधगम्य हुनाले जनताहरूले पनि रुचाए। यिनका रचनालाई गुरु र शिष्यले स्वीकार गरे। सृजनाहरू तत्कालीन समाजका विभिन्न पक्षका लागि ग्राह्य भए। तुलसीका रचनाले राजाका लागि उपयुक्त सन्देश दिए। त्यागनुपर्ने केही विषयलाई छोड्न नसक्ता नसक्तै पनि यिनले प्रजाका निमित्त मर्यादा र अनुशासनको पथ प्रदर्शन गरे। प्रत्येक पाठकले आफ्ना निमित्त चाहिने नीति र ज्ञान आर्जन गर्न सक्ने तुलसीका कृतिहरू हिन्दीभाषी संसारमा सर्वग्राह्य

बने। साँच्चै भन्ने हो भने, यिनका कृतिहरूले धर्मको मोह राख्नेहरूका लागि धार्मिक भावना दिए। नैतिक सन्देशको आकाङ्क्षा राख्नेहरूले नीतिवचन प्राप्त गरे। भाषाको विकास चाहनेहरूले बृहत शब्दभण्डार फेला पारे। साहित्यको उन्नति खोज्नेले ठूलो महाकाव्य नै भेटे। त्यसै हुनाले महाकवि तुलसीदास भारतीय समाजमा संस्तुत्य बने।

मुसलमानहरूको भारत कब्जा गरेर बस्ने नीति थियो। भारतीय राजपूतहरूको स्वतन्त्र भएर बस्न चाहने आकाङ्क्षा रह्यो। त्यसै भएर अनेक क्षेत्रमा लडाइँ भए। धर्मप्राण जनता थकित बने। अकबर र औरङ्गजेबको शासनबाट पनि भारतीयहरू सन्तुष्ट हुन सकेनन्। रामानुज, वल्लभाचार्य, चैतन्य आदि सन्त र दार्शनिकहरूले भातीय हिन्दूको चाहना मुताविक धार्मिक भावना, चिन्तन र विश्वास फैलाए। तुलसीदासले पनि मुसलमानी ताडनाले चहर्न्याइरहेको घाउमा भक्तिरसको जल छर्किए। निराशाले भरिएको जीवनमा आशाको वती देखाए। जातीय भावना र सांस्कृतिक गौरव सुरक्षित राख्न आफ्नो जीवन खर्च गर्ने तुलसीदासले सन् १६२३ मा संसार छोडे।

विलियम शेक्सपियर (William Shakespeare)

विश्वसाहित्यका प्रखरहस्ताक्षर

अंग्रेजी वाङ्मयका शिखरस्रष्टा

असङ्ख्य पात्र र चरित्रचालक

मानव जीवनका व्याख्याता

अनेकौं विवादसँग आबद्ध स्रष्टा

शेक्सपियर इङ्ल्यान्डको स्ट्र्याटफोर्ड अपन एभनमा जन्मिएका हुन्। सन् १५६४ मा जन्मिएका शेक्सपियर अंग्रेजी भाषा र साहित्यका हिमाल बने। ग्रामर स्कुलतहको मात्र शिक्षा लिएर पनि विषय, पात्र र शब्द नचाउन सक्ने एकमात्र हस्ती बने। विश्वनाट्यवाङ्मयका सगरमाथा भए।

शेक्सपियरका विषयमा किंवदन्तीझै लाग्ने अनेक कुराहरू सुनिन्छन्। यथार्थ अनुभव हुने अनेक प्रसङ्ग थाहा पाइन्छन्। कसैले यिनलाई कसाइको काम गर्ने व्यक्ति ठहर्‍याएका छन्। कसैले व्यापारी भएको विश्वास गरेका छन्। कसैले त यिनलाई लामा हात गर्ने उरन्ठेउलाको दोषारोपण गरेका छन्। जे होस्, शेक्सपियर जन्मेकै नगरमा विभिन्न क्षेत्रबाट आएका नाट्यसमूहले बेलाबेलामा नाटक देखाउथे। यिनै नाटक हेरेर बालक शेक्सपियर दङ्ग पर्थे। सबै कुरा नबुझ्दा नबुझ्दै पनि पात्रका अभिनय र अभिव्यक्ति हेरेर यिनी भिन्नभिन्न नाटकतर्फ आकर्षित भए। विस्तारै अभिनयतिर तानिए, लेखनतिर अग्रसर भए र आफ्नो असाधारण नाट्यक्षमता देखाउने प्रयासमा लागे।

शेक्सपियरले एनी बेटली नामक केटीसँग प्रेमसम्बन्ध राखे। एनी रामी थिई, सुन्दरी थिई र आकर्षक थिई। शेक्सपियरको विचारलाई कवितामय बनाउन सक्षम

थिई। काव्यमय गराउन र नाटकमय पार्न सक्ने गुणवान थिई। शेक्सपियरको सम्बन्ध आफूभन्दा आठ वर्ष जेठी यान हाथवेसँग पनि थियो। शेक्सपियर उम्किन खोज्दा हाथवे छिमेकीहरूसँग रोई। प्रेमी शेक्सपियरलाई घुर्क्याई। आखिर यिनै हाथवेसँग यिनले बिहे नगरी सुख पाएनन्। शेक्सपियरको परिवार भयो। केटाकेटी जन्मिए। त्यसो भएर पनि हाथवे मुखाले थिई। अनावश्यक विषयमा कचकच गर्थी। शेक्सपियरलाई दिक्क बनाउथी।

शेक्सपियर भावनामा बग्थे। कल्पनामा उड्थे र सुन्दर भविष्यको महासागरमा डुब्थे। आफू बसेको अभावग्रस्त महासागरबाट टाढा निस्कन चाहन्थे। रोग र भोकले थड्थिलो भएको वस्तीबाट बाहिर जाने इच्छा राख्थे। फोहोर, मैला, अशिक्षा र अज्ञानले घेरिएको स्ट्र्याटफोर्डबाट निस्किएर सुन्दरताको खोजी गर्न चाहन्थे। त्यसै भएर बाइस वर्षीय शेक्सपियर एकदिन आफ्नो वस्तीको सिमानाबाट निस्किए। देशको राजधानी लन्डन पुगे। नाट्यमञ्चतिर यिनको अगाध विश्वास बढिरहेको थियो। त्यसैले जीवनलाई मञ्चसँगै टाँसेर लामो समयसम्म यिनी लन्डनमै बसे। त्यहीँ बसेर नाटकका ससाना भूमिका खेले। आदर्श अभिनेता बने। शेक्सपियरका लागि लन्डनको बसाइ सार्थक भयो।

महान् नाटककार विलियम शेक्सपियरले धेरै कविता लेखे। सैंतीसवटा गहकिला नाटक लेखे। त्यसै भएर यिनी संसारकै नाट्यहस्ती, नाट्यरथी र नाट्यसेनानी मानिन्छन्। यिनका केही नाटकहरू ऐतिहासिक विषयमा आधारित छन्। केही चाहिँ सामाजिक विषयमा रचिएका छन्। यिनका वियोगान्त नाटकाहरूले दर्शकको मुटु थर्काउने पीडा उमाउँछन्। संयोगान्त नाटकले चाहिँ हौंसोपूर्ण मिलन र चितबुझ्दो समाधान देखाएका छन्।

शेक्सपियरले दरबारका सूक्ष्म विषयलाई नाटकमा उतारे। इतिहासका उपयोगी प्रसङ्गलाई दृश्यसाहित्यमा जोडे। भौगोलिक विविधतालाई समेटेर नाटक लेखे। असङ्ख्य पात्रहरू, वीरतापूर्ण चरित्र अनि सामाजिक विषयवस्तु मिलाएर कलात्मक अभिव्यक्ति दिए। यिनले राजकुलका व्यक्तिहरू, उच्च कुलका मान्छेहरू, धूर्त र इमानदार पात्रहरूको चारित्रिक विशेषता देखाए। शेक्सपियरले आफ्ना नाटकबाट ठट्टा, हौंसो र आनन्दको प्रस्तुति दिए। पीडा, व्यथा र छट्पटी अवलोकन गराए। ईर्ष्या, रिस र घृणाको स्थिति र परिणाम बताए। वीभत्स हत्या, दिकदारी र त्रासको

अत्यास लाग्दो बिम्ब सृजना गरेर दर्शकलाई संयमित बन्न सघाए।

आँधी, भेनिसको बेपारी, बाह्रौँ रात, मुखाले स्वास्नीको तालिम आदि शेक्सपियरका संयोगान्त नाटकहरू हुन्। राजा हेनरी चतुर्थ, राजा हेनरी पञ्चम, राजा हेनरी छैटौँ आदि यिनका ऐतिहासिक नाटक हुन्। भिनस र अडोनिस, प्रेमको उजुरी, फिक्स र टर्टल आदि शेक्सपियरका काव्यकृति हुन्। यिनका दर्जनौँ चौध हरफे कविताहरू छन्। शेक्सपियरका यिनै रचनालाई हेरेर हामी तत्कालीन समाजको यथार्थ बुझ्न सकौँ। साहित्यको मर्म थाहा पाउन सकौँ। यिनले वर्षौँ लगाएर लिपिबद्ध गरेको काव्यिक इतिहास अध्ययन गरेर आफूलाई चाहिएको बाटो खोज्न सकौँ।

अंग्रेजी भाषामा अद्भुत क्षमता भएका शेक्सपियरमाथि अनेक प्रश्न उठाइएको छ। धेरै सड्का गरिएको छ। नेपाली साहित्यका सबल समालोचक डा. तारानाथ शर्माले गरेको खोजअनुसार शेक्सपियरले रचना गरेका भनिएका पुस्तकहरू अर्केका हुन्। किनभने इङ्ल्यान्डको ग्रामर तहको शैक्षिक योग्यतामा सीमित रहेका व्यक्तिले दुर्लभविषय संलग्न गरेर कृति लेख्न सक्दैन। यी पुस्तकहरूमा दरबारका झिनामसिना कुरा पनि संलग्न छन्। दरबारिया जीवनपद्धतिसँग असम्बद्ध सट्टाले राजामहाराजाका दैनिकीका सूक्ष्म घटनाहरू बताउन सक्ैन।

शेक्सपियर यस्ता गम्भीर विषय र सीमाबाट बाहिरै थिए। त्यसैले हामीले शेक्सपियरका भनेर पढ्दै र सुन्दै आएका पुस्तकहरू यिनका होइनन्। उदार विचार, आलोचनात्मक क्षमता र त्यस समयका आदिअन्त्य ठम्याउन सक्नेले मात्र यस्ता कृतिहरू लेख्न सक्छ। यस्तो प्रतिभा शेक्सपियरका समकालीन मार्लेसँग थियो। शेक्सपियरद्वारा रचित भनिएका नाटक तथा काव्यकृतिहरू मार्लेकै हुन् भनी शेक्सपियरलाई लेखकीय क्षमता नभएको आरोप पनि लगाइएको छ।

यस्ता विवाद र आरोप हुँदाहुँदै पनि शेक्सपियरलाई हामी विशिष्ट सट्टाका रूपमा स्वीकार गर्छौँ। सन् १६१६ मै हामीबाट बिदा भए पनि उनलाई नाट्यइतिहास तथा काव्यवाङ्मयका पृष्ठपृष्ठमा अङ्कित भएको विश्वास गर्छौँ। समस्त साहित्यकार एवं कलाप्रेमीहरू हृदय खोलेर यिनको सम्मान पनि गर्छौँ। ***

पर्सि बिस शेली

(P.B Shelly)

अध्येता तथा सफल कवि

काव्यनाटककार तथा दार्शनिक

स्वतन्त्रता, मुक्ति र स्वाधीनताका पक्षधर

ज्यामी, ढाक्रे तथा खेतालाप्रति सहानुभूति

प्रकृतिप्रेमी एवं मानवतावादी हस्ताक्षर

शेली बेलायती भूमिका सन्तान हुन्। यिनको जन्म होसस क्षेत्रको वन्हममा सन् १७९२ मा भएको थियो। शेली सम्पन्न परिवारमा जन्मेका थिए। यिनको शिक्षा गाउँकै आध्यात्मिक गुरुद्वारा सुरु गरिएको थियो। सन् १८०२ मा यिनले साइअन होम स्कुलमा प्रवेश भएर पढे। शेलीले इटनमा पनि अध्ययन गरे।

शेली लजालु स्वभावका थिए। एकलै बस्न रुचाउथे। पढ्नमा चङ्ख थिए। आरम्भमा यिनी विज्ञानतिर आकर्षित थिए। त्यसैकारण प्रयोगतर्फ लहसिए अनि परीक्षणपट्टि लागे। तीक्ष्णमेधा भएका शेलीका लागि पाठ्यपुस्तक फिस्स पनि लाग्दैनथे। त्यसै भएर यिनी छिटै नै धेरै कृतिहरू पढ्न सफल भए। पढाइकै सिलसिलामा यिनी अक्सफोर्ड विश्वविद्यालयमा प्रवेश भए। धेरै साथीहरू भेटिए। टमस जेफर्सनजस्ता मिल्ने मित्रसँग परिचय भयो। मित्रकै प्रभावमा परेर शेलीले 'नास्तिक मतको आवश्यकता' शीर्षकको निबन्ध लेखे। विश्वविद्यालयका गुरुहरू यिनीसँग रिसाए। त्यसै भएर सन् १८११ मा शेली पढ्दै गरेको अध्ययन संस्थाबाट निकालिए।

हारिएट वेस्टब्रुक नामकी केटीसँग शेलीको परिचय भयो। शेलीले वेस्टब्रुकसँग

सम्बन्ध जोर्न खोजे। सल्लाह मुताविक बिहे पनि भयो। पछि यी दुईको सम्बन्ध दुर्बल हुँदै गयो। शेलीको मेरी नामकी केटीसँग पनि हिमचिम भयो। सन् १८१६ मा ह्यारिएटले आत्महत्या गरिन्। त्यसपछि शेलीले मेरीसँग बिहे गरे।

सन् १७८८ मा जन्मेका अंग्रेज कवि बाइरन त्यति बेला लेखनक्षेत्रमा गनिइसकेका थिए। शेली बाइरनका रचनाको प्रशंसा गर्थे। बाइरन पनि शेलीको प्रभावबाट तानिएका थिए। तीक्ष्ण बुद्धिका बाइरन झडङ्ग रिसाउने खालका थिए। चतुर शेली चाहिँ संयमित एवं शान्त देखिन्थे। दुवैको उद्देश्य एउटै थियो-काव्य सृजना! दुवैको रचना-प्रयोजन क्रान्तिकारी भावनाको विस्तार! शेलीले बाइरनबाट प्रेरणा लिए। बाइरनले शेलीद्वारा विश्वास बढुले। शोषण, दमन अनि अन्यायको विरोध! विद्रोह, मुक्ति तथा स्वतन्त्रताप्रति दुवैले समान आस्था देखाए।

शेली किताबलाई धेरै माया गर्थे। अध्ययनमा अत्यधिक समय दिन्थे। यिनले प्लेटोका कृतिहरू पढे। स्पिनोजाका रचनाहरूको अध्ययन गरे। रूसोका सृजनाहरूबाट प्रभावित भए। यिनले इसापूर्व ४९६ मा जन्मेका सोफोक्लिसका नाट्यकृतिबाट पनि पर्याप्त प्रभाव ग्रहण गरे।

शेलीले धेरै अग्रज स्रष्टाका कृतिहरू पढे। कृतिबाट प्राप्त चिन्तनलाई मगजमा सञ्चित गरे। आफ्ना अनुभवहरू त्यसमा घोले अनि काव्यसृजनामा लागे। यिनले अनुशासनका अनावश्यक पर्खालहरू भत्काउनुपर्ने खाँचो देखाए। नचाहिँदा नैतिक बन्धनहरू छिनाल्नुपर्ने विषयमा जोड दिए। सामाजिक एवं राजनैतिक व्यवधानबाट मान्छे फुक्का बन्नुपर्ने विचार अभिव्यक्त गरे। जनताको चाहनाअनुसार आफ्नो खुसीको नियम चलाउन पाउनुपर्ने तर्क अघि सारे।

स्वच्छन्दतावादी कवि शेलीले असङ्ख्य कविता लेखे। वाइमयसम्पदालाई सम्पन्न बनाउन लागिपरे। यिनले रानी म्याब (१८१२), अल्यास्टोर (१८१५), इस्लामको विद्रोह, अराजकताको मखुण्डो (१८१९), बेसारेप्रति (१८२०), एपिसाइकिडिअन (१८२०) आदि कविताकृति लेखे।

शेलीको जीवन पुस्तक हो। पुस्तक भनेपछि यिनी मरिमेदथे। दार्शनिक कृतिहरू पढथे। साहित्यिक सामग्रीहरू खोजेर हेर्थे। मगजलाई उर्जापूर्ण बनाउथे। त्यसपछि कलम समाउथे। प्रभावकारी कविता लेख्थे। त्यसैकारण यिनले हृदयग्राही रचना दिए। यिनले अंग्रेजी वाङ्मयभण्डारमा जुलिअन र म्याडलो, बौद्धिक सौन्दर्यको गुणगान, सेतो पर्वत, इङ्ल्यान्डका खेतालाहरूप्रति, स्वतन्त्रता चाहनेहरूप्रति आदि काव्यकृतिहरू पनि रचना गरे। यसबाहेक स्वतन्त्रताप्रति गीत, जब बत्ती धुजाधुजा हुन्छ, बन्धनमुक्त प्रमिथस आदि सृजना पनि साहित्य संसारलाई सुम्पिए।

शेली मानवतावादी तथा परिवर्तनकामी स्रष्टा हुन्। यिनले निर्धा, असहाय र कमजोर श्रमिकहरूको पक्षमा लेखे। ज्यामी र खेतालाहरूलाई चुसेर नाफा कमाउने मालिकको विपक्षमा उभिने प्रयास गरे। लामो समयदेखि शोषणमा परेकाहरूलाई सतर्क हुन बल पुऱ्याए। खेती गर्ने एउटा तर अन्न थुपार्ने चाहिँ अर्को, लुगा बुन्ने एउटा तर लगाउने अर्को! कति बिब्ल्याँटो! यस विषयमा यिनले खुलेर लेखे। यथार्थ देखाएर कमजोर मानिसलाई बलियो बनाए। अनावश्यक धार्मिक बन्धन छिनाल्नुपर्ने बताए। व्यवधान हटाउनुपर्ने खोंचो देखाए। विश्वास र आपसी भरोसामा बाँच्न सकिने संसारको खोजी गर्नुपर्ने आवश्यकाता औँल्याए। शेलीले समानताको विषयमा आवाज उठाए। स्वतन्त्रताको पक्षमा लेखे। अन्धकारको विरुद्ध प्रकाशको बिगुल फुके।

शेली प्रेमका कवि हुन् र प्रकृतिका कवि हुन्। त्यसो भए तापनि यिनको मूल ध्येय स्वतन्त्रता हो। मुक्ति र बन्धनहीनता हो। त्यसैकारण यिनले प्रेमको धरातलमा परिवर्तनको गीत गाउने कामलाई महत्त्व दिए। प्रकृतिको गाथामा उन्नतिको स्वर हाले। समाजको अँध्यारो मेटाउन सकिने विश्वास जगाए। नाममात्रको नैतिकताभन्दा हार्दिक कर्तव्य फलदायी हुने स्पष्ट पारे। शेलीले काव्यात्मक नाटक पनि लेखे। तिनमा पनि यिनले स्वतन्त्रताकै व्याख्या गरे। न्याय र समानताकै पक्षपोषण गरे। खुला अनि मुक्तसमाजकै खोंचो देखाए।

धर्तीको दुर्गन्ध मेटाउनुपर्ने सन्देश दिए।

शेलीले मानिसलाई मानवीय समस्यासँग नजिक गराए। बन्धन कायम राख्न खोज्ने सांस्कृतिक साइलो देखाए। मानिसलाई आशाको उज्यालो दिए। यौवनको आकाङ्क्षासँगै प्रेमको सुन्दरता पनि देखाए। समस्त मानवलाई परिवर्तन, स्वतन्त्रता र क्रान्तिकारी चेतना दिए। अत्याचार विरुद्ध काव्यउद्घोष गरे।

सन् १८१८ मा बेलायत छोडेर हिँडेका शेलीले युरोपका विभिन्न क्षेत्रको भ्रमण गरे। यिनी मिलान, भेनिस, रोम, पिसा आदि ठाउँमा डुले। आफ्ना प्रिय मित्र बाइरनसँगै बसेर समय बिताए। बगिरहेको पानी र हिँडिरहेको जीवन जस्तै यिनी सुग्घर थिए। त्यसैले शेली जन्मदेश फर्किन नपाए पनि हिउँजस्तै सुकिला बने। झरनाजस्तै निर्मल भए। भावनाका धनी एवं चिन्तनका भण्डार कवि शेली समुद्रमा नाउ खियाउदै गर्दा हुरीको भुमरीमा परेर डुबे। अथाह जलराशिको सागरमा सुते। सन् १८२२ मा कवि शेलीले संसार त्यागे। छोटो आयु पाएर पनि धेरै काम गरेर गए।

बाल्जाक

(Honore de Balzac)

यथार्थ जीवनको निरन्तर खोजी
अथाह कल्पनाको सबल संयोजन
मसिना विषयको सूक्ष्म विश्लेषण
विराट जीवनको सफल व्याख्या
वाङ्मयसृजनाका प्रबल हस्ताक्षर

बाल्जाक सन् १७९९ मा फ्रान्सको तुर नगरमा जन्मेका हुन्। यिनको पूरा नाम अनरे द बाल्जाक हो। बाल्जाकका पिता सम्राट नेपोलियनको सेनामा काम गर्थे। सैनिक पिताका सन्तान बाल्जाकको अध्ययनपूर्वको बाल्यकाल सुखमय भएर बित्यो।

यिनले विभिन्न शिक्षालयहरूमा पढे। विद्यालयको अनुशासनले यिनी दिक्क बने। यिनका साथीहरूले यिनलाई मन पराएनन्। त्यसैले यिनी विद्यालयमा त्यति धेरै रमाउन सकेनन्। बाल्जाकलाई शिक्षकहरूले पनि गतिलो विद्यार्थीका रूपमा लिएनन्। विद्यालयमा यिनले अपमान बोध गरे। यिनी सबैतिरबाट एक्लिए। कक्षामा साथीहरूसँग बस्नुभन्दा पुस्तकालयमा बस्नु राम्रो माने। पुस्तकालयमा बसेर यिनले धेरै खालका पुस्तकहरू पढे। किताबका पृष्ठहरूमा मगजलाई डुलाए। यिनले आफ्नो मस्तिष्कलाई विस्तृत तुल्याए। बुद्धिलाई फराकिलो पारेर विवेकलाई व्यापक बनाए।

विश्वप्रसिद्ध ३५ साहित्यकारहरू/२५

सन् १८१६मा यिनी अभिभावकको इच्छाअनुसार कानुन विषय पढ्न पेरिस विश्वविद्यालयमा प्रवेश भए। आयस्रोत मिलाउन यिनले लेखापढीको काम गरे। नेपोलियन बोनापार्टको युद्ध अभियानको सफलता यिनले पनि सुने। सम्पूर्ण युरोप विजय गर्ने अभिलाषाको कथा थाहा पाए। फलस्वरूप बाल्जाकले पनि आफूलाई संसारको एउटा नायकको रूपमा कल्पना गरे। कानुन पढेर वकालती पेसामा आफूलाई सीमित गर्नुभन्दा लेखेर आफ्नो परिचय उठाउन राम्रो ठाने। यिनले आफूलाई लेख्ने काममा अग्रसर गराए।

‘क्रमबेल’ नामक नाटक लेखेर अभिभावकलाई सुनाए। अरु अग्रजहरूलाई देखाए। कतैबाट पनि हौसला मिलेन। यिनी निराश बने तर हरेस खाएनन्। सामान्य लेखकहरूसँग भेटे। तिनीहरूका लेखाइ अवलोकन गरे। टालटुल पारेर रचना तयार गरेको देखे। बाल्जाक आफैं अलमल्लमा परे। त्यसपछि केही नलागेर यिनी सौन्दर्यहीन नाममात्रका रचना तयार गर्न थाले। लेखनकलाको ज्ञान नभए पनि यिनले दर्जनौं उपन्यास लेखे। निरन्तर आफूलाई विशिष्ट उपन्यासकारका रूपमा स्थापित गर्ने प्रयास गरे। लेखनप्रतिभा बढाए। सृजनशक्ति तिखारे र आफूलाई योग्य स्रष्टाका रूपमा दन्याए।

बाल्जाकले आमाको उमेरकी मादाम बेर्नीसँग प्रेमसम्बन्ध गाँसे। यिनले बेर्नीसँग पैसा लिए। छापाखानाको काम गरे। यिनी पुस्तक प्रकाशनसम्बन्धी काममा पनि लागे। यिनलाई व्यवसायको अनुभव थिएन। यिनी नाफामा जान सकेनन्। आम्दानी वृद्धिको कुरा त कता हो कता! मूलधन पनि सुरक्षित भएन। रिनभार थपियो। व्यवसायमा यिनी पूरै असफल भए।

त्यसपछिका दिनहरूमा चाहिँ बाल्जाकले अरु काम र व्यवसाय बिर्सेर

एकोहोरो लेख्न थाले। खाने, सुत्ने र लेख्ने कामबाहेक यिनको मगजमा अरु केही बसेन। लेखे, रचना मिलाए र पुफ संसोधन गरे। एकपटक छापिएका रचनाहरू आवश्यक लाग्दा अर्को संस्करणमा सुधारे। प्रकाशकहरूसँग अग्रिम पैसा लिएर लेखे। पैसा पाएपछि पर्याप्त खर्च गरे। आफूसँग रकम छउञ्जेल आरामसँग बसे। नामोद नामोद लेखकहरूलाई बोलाएर खुवाए अनि पियाए। जहिले पनि आफूलाई सम्भ्रान्त नागरिकका रूपमा चिनाउन खोजे। आर्थिक स्थिति ओरालो लाग्दै गयो तर यिनले मोज गर्न चाहिँ छोडेनन्।

यिनको लेखाइ बढ्दै गयो। परिचय थपिँदै गयो। सम्पर्क वृद्धि भयो। यिनीसँग प्रेम गर्ने छोरीमान्छेको सङ्ख्या पनि बढ्यो। सम्भ्रान्त परिवारका चेलीहरू समेत यिनीसँग नजिकिन थाले। बाल्जाकलाई नजिक पार्ने चाहना पूरा गर्न धेरै चेलीहरू तमिसिए। मार्किज द कासी, हेलेन द भालेत, मादाम हान्स्का आदिले पनि बाल्जाकसँग प्रेमसम्बन्ध गाँस्न खोजे। सन् १८५०मा धनी आइमाई मादाम हान्स्कसँग यिनले बिहे पनि गरे।

बाल्जाकले सृजनाकर्मलाई जहिले पनि प्राथमिकता दिए। आफ्नो जीवनको अधिकांश समय लेखेर बिताए। लगभग बीस वर्षसम्म त एकोहोरो लेखीमात्र रहे। यिनले लघुउपन्यास र उपन्यास गरी १२ दर्जनभन्दा बढी पुस्तक लेखे। यिनले शुआँ (सन् १८२९), जादुपूर्ण छाला(१८३१), गाउँले चिकित्सक(१८३३), हराएका भ्रमहरू(१८३९), पिएरेत(१८४०), तीसवर्षे आइमाई(१८४१), जीवनको प्रारम्भ(१८४४), ला कुजिन बेत(१८४७), आदि प्रसिद्ध उपन्यास रचना गरे। भोत्रें(सन् १८४०), पामेला जिरो(१८४३), मेर्कादे(१८५१) आदि नाटक पनि सृजना गरे।

बाल्जाकले आफ्ना कृतिमा प्रेमको तस्विर खिचे। ग्रामीण जिन्दगीको

बेलिविस्तार लगाए। सहरी जीवनका विविधतालाई समेटे। व्यक्तिजीवनका आकाङ्क्षा पनि उतारे। यिनले मान्छेका उत्तेजनाहरू देखाए। स्वार्थको विश्लेषण गरे। ससाना विषयको पनि सूक्ष्म व्याख्या गरे।

यिनले आफ्ना रचनामा उठाएका कतिपय चरित्रहरूलाई एकलकाटे देखाए। कति पात्रलाई जीवनको कुरूप पक्षको नेतृत्व गराए। कतिलाई क्षुद्रताको भार बोकाए। दुष्टप्रवृत्तिको नेतृत्व पनि गराए। कुण्ठा, निराशा र हैरानीको यथार्थचित्र खिचेर अन्योल र असन्तुष्टिको पूर्ण आकार देखाए। भ्रष्टताको ढोका खोले। षड्यन्त्रको सिमाना बताए। पाठकलाई गरिबी, दरिद्रता र निर्धन जीवनको यथार्थबोध गराए।

बाल्जाक आफ्ना समयका सफल वाङ्मयहस्ती हुन्। यिनले आफ्ना रचनाका माध्यमबाट बूढामान्छेको कथा सुनाए। तन्नेरीहरूको आकाङ्क्षा बताए। सम्पन्न र विपन्न वर्गका मानिसहरूको अवस्था देखाए। सम्भ्रान्तवर्गको गतिविधि अवलोकन गराए। यिनले आफ्ना कृतिमा चित्रकार, साहित्यकार, पादरी आदिको विवेचना पनि गरे।

यिनले आफ्ना कृतिमा यथार्थ विषयलाई बढी नै ठाँउ दिए। पात्र, स्थान र विषय स्पष्ट नहुने बित्तिकै यिनी सम्बन्धित ठाउँमा पुगे मानिसहरूसँग सोझै कुरा गरे। प्राप्त सामग्रीलाई रचनाउपकरण बनाए। चौबीस घण्टामा सोह्रघण्टा लेखिरहन सक्ने बाल्जाक फ्रान्सेली साहित्यका सफल नक्षत्र बने। विश्वसाहित्यमा पनि यिनले आफ्नो ठाउँ बनाए। सन् १८५० मा युरोपेली स्रष्टा बाल्जाक हामीबाट बिदा भएर गए।

भानुभक्त आचार्य

(Bhanubhakta Achariya)

भक्तिधाराका सशक्त हस्ताक्षर

भाषिक एकताका प्रतीक

सहज तथा सरलताका पक्षपाती

भाषिक संस्कृतिका संवाहक

नेपाली संसारका वाङ्मय धरोहर

भानुभक्त आचार्य नेपाली सन्तान हुन्। यिनी तनहुँ जिल्लाको रम्घामा सन् १८१४ मा जन्मिएका थिए। भानुभक्त धनञ्जय आचार्यका सुपुत्र हुन्। यिनले बाजे श्रीकृष्ण आचार्यसँग रहेर शिक्षा प्राप्त गरे।

भानुभक्तले बाजे श्रीकृष्णकै निर्देशनअनुसार आवश्यक ज्ञान आर्जन गरे। आध्यात्मिक परिवारमा जन्मिएका हुनाले भानुले पनि पारम्परिक सनातन विषयको अध्ययनमा समय लगाए। बाजेका धार्मिक तथा पारमार्थिक चरित्रको प्रभाव पनि यिनमा पन्यो। बाजे श्रीकृष्ण आचार्य तीर्थ गर्न काशी(भारत)वास जाँदा यिनी पनि गए। पाँच छ वर्षसम्म काशीमै बसे। श्रीकृष्णको मृत्युपछि भानुभक्त घर फर्किए।

यिनका पिताले पाल्पा मालमा खर्दार भएर काम गर्दा हिसाब हिनामिना गरेको देखियो। पिता धनञ्जयको मृत्युपछि भानुभक्तलाई समातेर थुनियो। पाँच महिनासम्म यिनी थुनामा परे। भानुभक्त आचार्यले ज्योतिषशास्त्र पनि पढेका थिए। सानैदेखि पद्य रचनामा चासो देखाउँथे। थुनिएका समयमा भानुले अयोध्याकाण्ड, अरण्यकाण्ड, किष्किन्धाकाण्ड र सुन्दरकाण्ड रामायण रचना गरे। थुनामुक्त भएपछि यिनले युद्धकाण्ड र उत्तरकाण्डसमेत लेखी रामायणका बाँकी अंश तयार गरे। बालकाण्ड त पहिले नै लेखिसकेका थिए। यसअघि नेपालीमा रामायण

यिएन। भानुभक्तले रामायण लेखेर भाषाप्रतिको अनुराग र अध्यात्ममाथिको सनातन विश्वास अभिव्यक्त गरे। नेपाली भाषामा पहिलो महाकाव्यात्मक कृति रामायण रचना गरे। रामायण(वि.सं. १९१०)का अतिरिक्त यिनले प्रश्नोत्तर(१९१०) भक्तमाला(१९१०), वधूशिक्षा(१९११) र रामगीता(१९२५) पनि लेखे।

भानुभक्त आचार्य जीवित छउन्जेल यिनका रचना छापिएनन्। धेरै पछिमात्र साहित्यसेवी मोतीरामद्वारा भानुका कृतिको खोजी भयो। मोतीले सर्वप्रथम रामायणको बालकाण्ड छाप्ले व्यवस्था मिलाए। भानुको जीवनी लेखेर छपाए। रामायण सजिलो भाषामा लेखिएको हुनाले धेरैले मन पराए। गाउँगाउँमा पढ्न थालियो। विहेबटुलोमा मान्छेहरू गाउन थाले। मानिसहरूका मुखमुखमा यिनका कविताले ठाउँ पाए। रामायणको प्रशस्तै स्वागत भयो। पछि यिनका अन्य कृतिहरू पनि क्रमशः छापिए। भानुभक्त आचार्यको साहित्यिक योगदानको कदर भयो। यिनी नेपालका राष्ट्रिय विभूति भए।

कवि भानुभक्त आचार्यका सम्बन्धमा केही विवादहरू पनि छन्। मोतीरामले यिनलाई आदिकवि भनेर लेखे। केहीले भानुभक्तभन्दा पूर्व पनि धेरै कविले कविता रचना गरेको हुनाले यिनलाई आदिकवि भन्न नमिल्ने तर्क दिए। तर्क नसुहाउदो छैन। त्यसो भएर पनि भानुभक्तलाई दिइएको 'आदिकवि'को विशेषण नेपाली जनमानसमा राम्रैसँग स्वीकृत भइसक्यो।

भानुभक्त आचार्यले आफ्नै समयमा भाषे पण्डितको आरोप खप्ने। यिनले 'रामगाथालाई भाषामा लेख्ने अज्ञानी' को दोष सह्यारे। भानुले यस्ता विभिन्न व्यवधान सहेर पनि आध्यात्मिक चिन्तन बुझ्न बार बनेको संस्कृत भाषा त्यागी झर्नो नेपालीमा सिलोक बनाएर समयभन्दा एक पाइलो अघि बढे। यिनले नेपाली समाजलाई सुगम भाषा र शर्दूलविक्रीडित छन्दको सजिलो लय सुम्पिए। शास्त्रीय लयलाई जातीय लय बनाए। समग्र नेपाली समाजलाई भाषिक एकीकरण गरे। त्यसैले यिनी आदरणीय कवि भए।

भानुभक्तलाई 'अन्धविश्वासी, साँघुरो विचारका, नारी स्वतन्त्रता विरोधी' आदि दोषारोपण पनि भएको छ। राणाशासनको कठोर बन्धनमा भानुले चाहिदो लेखे।

पठनसामग्रीको अभाव भइरहेको बेलामा पर्याप्त कृति उपलब्ध गराए। पढ्नुलेख्नुलाई अपराध मान्ने हुकुमी शासनको समयमा यिनले नैतिक सन्देशको व्याख्यान गरे। मानिसको चारित्रिक बल थप्न सघाउ पुऱ्याए। सुगौली सन्धिले खुम्च्याएको सीमामा कुच्चिएर बस्न विवश स्रष्टालाई अलिकति धैर्यको ओखती दिए। रामायण लेखेर यिनले आफूलाई रामभक्ति धाराको केन्द्रीय स्रष्टाका रूपमा चिनाए।

भानुले फुटकर रचनाका माध्यमबाट शासकका कमजोरीलाई ओल्याए। भोलिवादी प्रकृतिको झोँको झारे। नचाहिदो काम गर्ने ठूलाबडामाथि मर्म ताकेर व्यङ्ग हाने। राष्ट्रको महत्त्व बताए। नेपाल अरु कुनै पनि देशभन्दा कम छैन भन्ने स्पष्ट गरे। बालाजुको प्राकृतिक सौन्दर्यलाई कवितामा उतारे। यिनले आफ्ना समयमा देखेका काठमाडौँका विशेषताहरूलाई कविताबाटै प्रस्तुत गरे। रामभक्तिधाराको केन्द्रमा रहेर पनि प्रकृति प्रेमलाई महत्त्व दिए र प्रकृति प्रेमसँगै राष्ट्रप्रेमको अभिव्यक्ति गरे।

भानुभक्त आचार्य विषयवस्तु समातेर तुरुन्तै कविता रचन सक्थे। खँदिला र स्वादिला शब्द अनि विषयको चोटिलो प्रस्तुति गर्थे। विषय देख्ने वित्तिकै कविता रचन सक्ने क्षमता भएको हुनाले भानुभक्त आचार्य आसुकवि हुन् भन्ने बुझिन्छ। अर्को कुरा यिनका कवितामा आगन्तुक शब्दको उपयोग भएको देखिन्छ। झर्ना एवं मौलिक शब्दावलीको प्रयोग, लयात्मकता तथा काव्यात्मकता भानुका बिसर्गै नसकिने गुण हुन्। अनुवाद गर्ने विषय र प्रसङ्गलाई नेपाली परिवेश अनुकूल बनाएर प्रस्तुत गर्नु यिनको सम्झनै पर्ने विशेषता हो। सबैले बुझ्ने लोकभाषामा कविता रच्नु पनि भानुका प्रशंसा गर्ने पर्ने गुण हो।

भानुभक्तका भाषिक प्रतिभा र याङ्मयिक क्षमतालाई हेरेर नेपाली समाजले यिनलाई हृदयमा ठाउँ दिएको छ। यिनी सन् १८६८ मा हामीबाट विदा भएर गए। शारीरिक रूपमा हाम्रा सामु नभए पनि काव्यात्मक रूपमा देशभरि फैलिएर रहेका छन्। भाषिक रूपमा नेपालको भौगोलिक सीमा छिचोलेर अन्तर्राष्ट्रिया प्रतिभाका रूपमा दरिए।

गुस्ताभ फ्लुबेयर (Gustave Flaubert)

पढी, बुझी, अनुभव गरेर लेख्ने स्रष्टा
विषय, पात्र र भाव संयोजन गर्न सक्षम
भाषालाई छाँट्न, खार्न र मिलाउन सफल
मानवीय चरित्रलाई पूर्णांशमा देखाउन तत्पर
यथार्थवादी प्रवृत्तिका विशिष्ट हस्ताक्षर

फ्लुबेयर फ्रान्सको रुआँ नामक सहरमा सन् १८२१ मा जन्मेका हुन्। यिनका पिता स्वास्थ्य विशेषज्ञ थिए। यिनकी आमा सम्पन्न परिवारकी छोरी थिइन्। फ्लुबेयरका दाजु पनि डाक्टर थिए। यिनको घरको वातावरण निकै आकर्षक थियो। आर्थिक रूपले भरिपूर्ण र सबै विषयले परिपूर्ण! सम्भाव्य वंश एवं शिक्षित अभिभावक! त्यसै भएर फ्लुबेयरको बाल्यकाल खुसी र आनन्दले बित्यो। यिनले अपुग अनि अभावको अनुभव गर्ने परेन।

अध्ययनका निम्ति यिनी विद्यालयमा भर्ना भए। साथीहरूसँग घुलमिल हुन सकेनन्। विद्यालयको वातावरणमा रमाएनन्। यिनी पाठ्यपुस्तकमा रुचि लिँदैनथे तर अन्य पुस्तकहरू खोजी खोजी पढ्थे। यिनले इतिहासका किताबहरू पढे। आफूलाई साहित्यसंसारमा संलग्न गराए। शब्दकलासँग नजिक भएरै औपचारिक अध्ययन बढाए। यिनले सन् १८४० मा स्नातक सिध्याए। त्यसपछि यिनी कानुनको अध्ययनका लागि पेरिस गए। यिनले पेरिसमा मन लगाएर पढेनन्। पेरिसका मानिसहरूको रवाफ, स्वाड अनि नक्कले ढाँचाबाट यिनी घाँफ भए। त्यसैले भित्रभित्रै यिनले पेरिसबाट छुटकरा पाउने सोच विकास गरे।

बालककालमा फलुबेयर हृष्टपुष्ट थिए। हट्टाकट्टा देखिन्थे। तेजस्वी र भरिपूर्ण देखिन्थे। पछि यिनलाई व्यथा लाग्यो। तेइस वर्षको हुँदा यिनी छारेरोग लागेर ढले। मूर्छा परे र दूर्बल भए। लामै समयसम्म यिनी थला परेर सुते। यिनले मासु खान छोड्नुपन्यो। चुरोट र रक्सीजस्ता नसालु पदार्थको त्याग गर्नुपन्यो। यिनी जीवनदेखि दिक्क भए। तर साहित्यप्रतिको आकर्षणले आशा पलायो। लेख्ने कार्यमा लागे। यिनले आफूलाई सृजनाकलामा संलग्न गराए।

फलुबेयरले जीवनभर बिहे नगर्ने अठोट गरे। तनमन लेखनकलामै लगाए। इटाली, ग्रेस, प्यालेस्टाइन, इजिप्ट आदि धेरै देशको भ्रमण गरे। नौला संस्कृतिसँग परिचित भए। नवनव दृश्यहरू हेरे। लेखनका लागि आवश्यक पर्ने सामग्रीहरू यिनले आफ्ना मगजमा भरेर राखे। सृजनाका निम्ति खाँचो पर्ने साहित्यिक उपकरणहरू मानसिक भण्डारमा सञ्चित गरे। लामोसमयको यात्रा गरेर फर्किएपछि फलुबेयर सन्तुष्ट बने। भ्रमण फलदायी भएकोमा खुसी भए।

फलुबेयरले आजीवन बिहे नगरे पनि आफ्नो यात्रापथमा भेटिएका केही छोरीमान्छेसँग आत्मिक सम्बन्ध राखे। केहीसँग मनोरञ्जनात्मक सम्पर्क पनि भयो। लुइज कोले फलुबेयरसँग सम्बन्ध जोर्न मरीहते गरी। यिनले चाहिँ वास्तै गरेनन्। फलुबेयरले एलिजा श्लेसिङ्गरसँग सम्बन्ध गाँस्न निक्कै प्रयत्न गरे। तर एलिजा श्लेसिङ्गरले आफ्नो बाटो छोडिन। प्रेमको भावनात्मक जाँच भयो। विपरीत चाहनाको आश्चर्य लाग्दो रिजल्ट आयो।

यिनी पच्चीस वर्षे लक्का जवान थिए। यिनका पिताले संसार छोडे। फलुबेयर आमासँग क्रवासेमा बस्न थाले। क्रवासेमै बसेर यिनले साहित्य साधना गरे। यसै ठाउँमा रहेर गहकिला साहित्यिक कृति जन्माए।

फलुबेयर खानपान रहनसहन आदिमा अनुशासित थिए। सबै कुरा निश्चित समयमा गर्थे। यिनी एकान्तप्रेमी थिए। कमै मान्छेसँग भेट गर्थे। भेटघाट पनि सामान्य किसिमको हुन्थो। केवल पद्मे र लेख्थे। यिनी साँच्चैका कलाकार थिए।

शब्दका सारथी थिए अनि साहित्यका पारखी थिए। यिनले वाङ्मयका विभिन्न विधामा कलम चलाए। ले मेम्वार दँ फु(१८३७) संस्मरण लेखे। नोभॉब्र(१८४२), मादाम बोभारी(१८५७), सालॉम्बो(१८६२), लेदुकासियो साँतिमाँताल(१८६९) आदि उपन्यास रचना गरे। यसका अतिरिक्त फ्लुबेयरले नाटक र कथा पनि लेखे। यिनका चिठीहरू पनि साहित्यिक कृतिका रूपमा प्रकाशित भए।

फ्लुबेयर विषयको छनोट गर्न निकै जाँगर गर्थे। धेरै समय लगाएर सामग्री तयार पार्थे। कृतिले माग गर्ने भौगोलिक क्षेत्रमै पुग्थे। सतहलाई घुमीघुमी हेर्थे। उपकरणलाई ओल्टाइपल्टाइ पार्थे। आवश्यक पर्ने चरित्रहरूलाई छाम्थे। पात्रलाई झाँगलझुँगल पारेर गिजोल्थे। सम्पूर्ण रूपमा मिल्ने चाहिँ आफ्नो छनोटमा राख्थे।

यिनी भाषालाई पनि घनले हान्थे। मुङ्गाले ठोक्थे। छिनाले खोप्थे। वाक्यलाई तराजुमा जोड्थे। शब्दलाई तुलामा हालेर तौलिन्थे। लेख्नुपर्ने विषयलाई सम्झिएर बोध गर्थे। त्यसपछि लेख्न बस्थे। यिनको लेखनमा बीसघन्टा पढेर एकघन्टा लेख्ने सूत्रको प्रयोग हुन्थ्यो।

फ्लुबेयरले मान्छेका दैनिक जीवनबाटै साहित्यिक उपकरण बटुले। यिनले मध्यम वर्गको पट्यार लाग्दो जिन्दगी खोतले। ग्रामीण जीवनमा निरन्तर भइरहने घटनाहरूको जीवन्त चित्र खिचे। असन्तुलित यौन चाहनाको नतिजा देखाए। नचाहँदा नचाहँदै पनि मान्छे आफैँआफ नष्ट हुँदै गइरहेको यथार्थ प्रस्तुत गरे। छरितो भाषा, विषयको रोचक संयोजन र बुझ्नका लागि पाठकले निदार खुम्च्याउन नपने सरल अभिव्यक्तिले गर्दा यिनका कृतिहरू धेरैल मन पराए। यिनको 'मादाम बोभारी' अर्थात् श्रीमती बोभारीना चाहिँ अनैतिक यौनको प्रयोग गरिएको आरोप लाग्यो। सन् १८५७ मा फ्लुबेयरमाथि मुद्दा लाग्यो। प्रकाशक पनि न्यायालयमा उभ्याइए। पाठकहरूलाई मर्यादाबाट विचलन गराउन खोजेको दोषमा दुबैले मुद्दा खेपे। न्यायाचार्यहरू अलमलिएका थिए। फ्लुबेयरका समर्थकहरू ससङ्कित भएका थिए। सत्य कुरा देखाउनका लागि मात्र अश्लील प्रसङ्ग जोड्नुपरेको अर्थ लाग्यो। मुद्दा जितियो। लेखक र प्रकाशक दुबै फुक्का

भए। यिनको उपन्यास कानूनको कसीमा परेपछि झन प्रसिद्ध भयो। फ्लुबेयर चर्चित छँदै थिए। न्यायालयले पनि यिनकै पक्षमा निर्णय दिएपछि यिनी फ्रान्सभरि चम्किए।

समयक्रममा फ्लुबेयरकी आमा मरिन्। यिनका समकालीन साथीहरू पनि मृत्युको मुखमा परिसकेका थिए। आफूसँग भएका सबै चलअचल सम्पति भान्जीलाई दिन आवश्यक भयो। त्यसपछि सम्पन्न परिवारमा जन्मेका फ्लुबेयर विपन्न बने। यिनी एकान्तप्रेमी थिए। झन् एकलो भए। लेख्ने कामबाट भने कहिल्यै विमुख भएनन्। सन् १८४४ देखि दुःख दिँदै आएको रोगले अझै कज्यायो। त्यसो भएर पनि कति लेखकलाई लेख्न सिकाए। यिनले केहीलाई सृजनामा हुटहुटी लगाए। धेरैलाई रचनाको मर्म बताए। सृजनामा लाग्दा लाग्दै यिनी शिथिल भए। लेख्दा लेख्दै थला परे। सन् १८८० मा दैहिक रूपमा मरेर गए पनि वाङ्मय पारखी फ्लुबेयर अमर भए।

लियो टाल्स्टाय (Leo Tolstoy)

जीवनको आरम्भमा छुद्र एवं रागी
अत्यधिक भोग र प्रयोगपछि संयमित एवं त्यागी
नैतिक निष्ठा तथा मानवआदर्शअनुरागी
अनुशासन एवं मर्यादाका प्रतीक
विश्वचर्चित रसियाली साहित्यकार

लियो टाल्स्टाय रुसी भूमिका सन्तान हुन्। यिनको जन्म रुसको यास्नाया पल्यानामा सन् १८२८ मा भएको हो। यिनी भूमिपति, सम्भ्रान्त परिवारमा जन्मिएका थिए। ठूलो घर, चारिँदो जमिन, प्रशस्त नोकरचाकर र अथाह सम्पतिको सेरोफेरोमा टाल्स्टायको बाल्यकाल बित्यो। यिनी दुईवर्षका हुँदा आमा मरिन्। नौवर्षका हुँदा यिनका पिताले पनि संसार छोडे। यिनले मातृस्नेह थाहा पाएनन्। पितृस्नेह चाँडै खोसियो। काकीको पालनपोषणमा यिनी हुर्किए।

टाल्स्टायले शिक्षकसँग घरमै बसेर अध्ययन आरम्भ गरे। पछि कजाक विश्वविद्यालयमा प्रवेश भएर पढ्न थाले। मगज तीखो थियो। चाहना भएको भए उच्चशिक्षार्थ पनि सजिलै जान सक्थे। काकीको रेखदेखमा बढेका टाल्स्टाय पुल्पुलिएर हुर्केका थिए। त्यसैले पढाइमा यिनले आफूलाई स्थिर बनाउन सकेनन्। अनुशासनमा बसेर किताबी ज्ञानमा संलग्न हुन सकेनन्। टाल्स्टायले घर सम्झिए। ऐसआराम सम्झिए र घरमा जता मन लाग्यो उता भाँडिएर हिँड्न पाउने सुविधा सम्झिए। त्यसै भएर चुच्चे दुङ्गो उही दुङ्गो भनेझैं १९ वर्षकै उमेरमा यिनी विश्वविद्यालयको पढाइ छोडेर घरमै फर्किए। यिनको औपचारिक अध्ययन यहीं टुङ्गियो।

टाल्स्टाय निस्फिक्रीका मानिस थिए। यिनलाई आफूले सोचेअनुसार काम गर्न छेकवार गर्ने कसैको क्षमता पनि थिएन। यिनी घर फर्किएपछि उच्चवर्ग, कुटुम्ब

आदिसँग सम्बन्धित भोज र उत्सवमा भेला भए। नाचमा संलग्न भए। रमितामा उपस्थित भए। जाँडमा डुबे र जूवाको खालमा खटे। वस्तुको भोग, प्रयोग र उपभोगमा तल्लीन भए। दास तथा अर्धदासका छोरी तथा चेलीबेटीसँग रल्लिए। हत्या, हिंसा र प्रताडनाका दृश्यहरू खोजीखोजी हेरे। चित नबुझेर पशुबधशाला पुगे। साँडे, बहर अथवा गोरु मार्दा हुने हिंसात्मक छटपटीलाई आँखाभरि हेरेर मन बुझाए। यिनमा सामन्ती संस्कारले हुर्काएको अहङ्कार भरिएको थियो। उच्चवर्गीय सोचले विकास गरेको घमण्ड चुलिएको थियो। त्यसो भएर यिनी जीवनका छटपटीहरू छानीछानी हेर्थे। प्राणीका पीडाहरू पर्खीपर्खी अवलोकन गर्थे। बढीभन्दा बढी हिंसा र चरमयातना देख्न पडदा रमाउथे।

अति सर्वत्र वर्जित हुन्छ भनेझैं टाल्स्टाय पनि भोग, प्रयोग, मोज, मज्जा, विलासिता आदिबाट क्रमशः टाढिन थाले। दानवमय, दैत्यमय, र राक्षसमय मनस्थिति फेरिएर विस्तारै उपकार, दया र सहयोगतिर आकर्षित भयो। यिनले दासहरूको हितका लागि र गरिब, दुःखीहरूको उपकारका लागि केही गर्नुपर्ने आवश्यकता बोध गरे। आफ्ना करियालाई अमलेख गर्ने प्रयत्न गरे। टाल्स्टायले अघि सारेको यो योजना सर्तसहित भएको हुनाले सफल हुन सकेन।

यिनले आफूले सोचेजस्तो करियालाई मुक्त गर्न सकेनन्। त्यसो भएर भिन्न व्यवसायको खोजी गर्दै यिनी दाजु निकोलाई भएको ठाउँ ककेसियातर्फ लागे। सेनामा प्रवेश भए। क्रिमियाको लडाइँमा समावेश भए। घोडा चढेर डुले। सिकार खेलेर रमाए। शत्रुका विरुद्ध युद्धमा संलग्न भएर आफूलाई क्रियाशील गराए। युद्धविषय तथा अनुभव समेटेर यिनले कथा र उपन्यास पनि लेखे।

युद्धभूमिबाट निस्किएर टाल्स्टायले युरोपका विभिन्न देशको भ्रमण गरे। त्यहाँको भौतिक उन्नति, संस्कृति र रीतिस्थितिका विषयमा प्रत्यक्ष ज्ञान बढुले। यिनको मन रमाउन सकेन। त्यहाँको सभ्यता र संस्कृतिले यिनलाई खुसी गराउन सकेन। भ्रमणबाट सन्तुष्ट हुन नसकिरहेकै बेलामा यिनका दाजुको मृत्यु भयो। दाजुको मृत्युले टाल्स्टायलाई धेरै पीडा भयो। यिनको हृदयलाई चार्हिंदो दुःखायो। तैपनि यिनी कहिल्यै स्थिर भएर बस्न चाहेनन्। किसानका सन्तानहरूको शिक्षाका निम्ति टाल्स्टायले विद्यालय खोले। विद्यालयको शिक्षण व्यवस्था स्वतन्त्र ढङ्गको

थियो। विद्यार्थीहरू मन लागेको विषय पढ्थे। पढाउने, पढ्ने, सुन्ने र सुनाउने विषयहरू बार र बन्धन रहित हुन्थे। अनुशासन, मर्यादा आदिको झन्झट थिएन। सबै फुक्का र सबै स्वतन्त्र!

टाल्स्टाय चौतीस वर्षका थिए। सोन्या अठार वर्षकी थिइन्। यी दुई जीवनका दुई पाङ्गा बने। सन् १८६२ मा बिहे भयो। सँगै बाच्ने, सँगै हाँस्ने र सँगै मर्ने याचा भयो। दुवैको चाहना शब्दमै लेखियो – एउटै जीवन, एउटै रथ! सोन्या सुन्दरी थिइन्। जवानीले धपक्क बलेकी थिइन्। छरिती, बाठी र कलाप्रेमी थिइन्। टाल्स्टाय जीवनदेखि दिक्क भइरहेका थिए। केही गर्दा चित्त नबुझेर वाक्क भइसकेका थिए। विवाहले यिनको मरुभूमिझै हुन लागेको छातीमा विश्वासको पानी छम्किएझै भयो। जीवनमा बेग्लै वसन्त आयो। निरन्तर छचन्डाएर हिँड्ने टाल्स्टाय स्थिर भए अनि गृहस्थी बनेर बसे।

सन् १८६३ देखि लगातार सात वर्षसम्म यिनले विश्वसाहित्यमा चर्चित ग्रन्थ 'युद्ध र शान्ति' लेख्नमा समय लगाए। सन् १८७३ देखि आरम्भ गरी चार वर्ष लगाएर 'अन्ना करेनिना' उपन्यास तयार गरे। टाल्स्टायले धेरै परिश्रम गरेर लेखे। सोन्याले प्रशस्तै धैर्य गरेर पटकपटक साफी गरिन्। पुस्तकहरूलाई पाठकसमक्ष पुर्‍याउन योग्य बनाइन्।

टाल्स्टायले बाल्यकाल, किशोरकाल, तन्नेरीकाल आदि आत्मकथात्मक कृतिहरू लेखे। अन्धकारको शक्ति, ज्ञानका फलहरू आदि नाट्यकृतिहरू रचना गरे। त्यसैगरी यिनले धेरै औपन्यसिक कृतिहरू पनि लेखे।

उमेर छिप्पिँदै गएपछि टाल्स्टायलाई जीवनदेखि वैराग लाग्यो। यिनी परोपकारतिर आकर्षित भए। गरिबको भलाइमा उत्रिए। घरको सम्पत्ति अरुलाई दिन थाले। सबैलाई आत्मनिर्भर बन्न प्रेरित गरे। आफ्नो जीवनलाई सरल, सहज र साधारण बनाए। संसारलाई नैतिकताको पाठ सिकाए। साहित्यिक गरिमाको गम्भीरता देखाए। पछिका दिनहरूमा सोन्या र टाल्स्टायका बीच कुरा मिलेन। यिनी घर छोडेर हिँडे। घरबाट निस्किएको बाह्रदिनपछि बयासी वर्षीय टाल्स्टाय हामीबाटै दैहिक रूपमा बिदा भए। ***

हेनरिक इब्सेन

(Henrik Ibsen)

सामाजिक यथार्थवादी नाटककार

नारिवादी नाट्यहस्ताक्षर

क्रान्तिकारी तथा विद्रोही लेखक

युगान्तकारी नाट्यस्रष्टा

विश्वप्रसिद्ध वाङ्मयसेवी

मध्यरातमा पनि सूर्य देख्न सकिने प्रकृतिको अनुपम मिश्रण भएको देश! युरोपेली महादेशको उत्तरी किनारामा अधिकांश भूभाग समुद्रसँग जोडिएको देश नर्वे! उत्तरदक्षिण लमतन्न भई फैलिएको राष्ट्र नर्वे! फिनलैण्ड र स्विडेनसँग सिमाना जोडिएको भूमि नर्वे! व्योनस्तर्न व्योर्नसन (सन् १८३२) जस्ता लेखक र सिग्रिड उन्डसेत (सन् १८८२) जस्ती लेखिका जन्माउने देश नर्वेमा हेनरिक इब्सेन जस्ता प्रतिभाशाली नाटककार पनि उदाए। सन् १८२८मा स्किन नामक नगरमा यी महान् नाट्यप्रतिभा इब्सेनको जन्म भएको हो।

इब्सेन आर्थिक दृष्टिले सम्पन्न परिवारमा जन्मिएका थिए। यिनको बाल्यकाल सजिलोसँग बित्यो। यिनी हाँसी खेली गरेर हुर्किए। पिताको आर्जन खर्च गर्न पाएर धेरै साथीहरूलाई खुवाए। प्रशस्तै मित्रहरू बढाए। आफ्ना प्रशंसकहरू चाहिँदो मात्रामा वृद्धि गरे। इब्सेनको बाल्यकाल खुसी नै खुसीमा बित्यो। हर्षे हर्षमा कट्यो। यिनलाई चिन्ता र बाधाले छुन पनि

पाएन। परिणामस्वरूप वयस्क हुँदै जाँदा यिनी घमण्डी भए। मेरो गोरुको बाह्र टक्का गर्ने खालका जिद्दीवाल बने।

परिस्थिति व्यवसाय अनुकूल हुन सकेन। इब्सेनका पिताको व्यवसाय असफल भयो। यिनको जीवनमा परिवर्तन आयो। धनीमानीका छोराछोरीसँगको सम्बन्ध कटौती भयो। बालककालदेखिकै यिनको चित्रकलाप्रतिको मोहमा व्यवधान आयो। पन्ध्र पुगेर सोह्र वर्षको लागेपछि औषधी निर्माणको काम सिक्न यिनी ग्रिम्सटाड नगरतिर लागे। इब्सेन जन्मेको ठाउँभन्दा ग्रिम्सटाड निकै विकसित थियो। आफ्नै आँखाले दुई क्षेत्रको अवलोकन गरेर यिनले सम्पन्नता र विपन्नता बीचको फरक बोध गर्ने अवसर पाए। ग्रिम्सटाडमा बसेर औषधी पिँधे। मात्रा मिलाएर प्रयोग गर्नुपर्ने विधि थाहा पाए। छ वर्षसम्म औषधी निर्माण गर्ने काम सिके। स्वास्थ्यसेवामा लगाउन यिनले आफूलाई योग्य बनाए।

इब्सेनले आफ्ना वरिपरिका नमिलेका पाटालाई हेरे। अग्ला र होचालाई पनि चियाए। समस्यालाई नजिकैबाट बुझे। चित्रकलाबाट व्यक्त हुन नपाएका भावनालाई शब्दकलाबाट प्रस्तुत गर्ने बाटो खोजे। वैयक्तिक जीवनमा आर्थिक समस्याले घेरिरहेको बेलामा आफ्नो कलममा मसी हाले। विद्रोहको भावना समेट्ने प्रयत्न गर्दै 'क्याटिलियन' नामक नाटक लेखे।

यिनले उच्चशिक्षातर्फ निरन्तर समय दिन सकेनन्। इब्सेनले औषधीविज्ञानबाट आफ्नो ध्यान हटाए। यिनी दर्शनशास्त्रतिर अग्रसर भए अनि साहित्यतिर तानिए। विभिन्न देशमा स्वतन्त्रता आन्दोलनहरू चलिरहेकै थिए। इब्सेनले ती आन्दोलनहरूको विश्लेषण गरे। नैतिक जिम्मेवारीको व्याख्या गरे। जहिले पनि यिनले आफूलाई विद्रोहीको पङ्क्तिमा उभ्याए।

रिकी नामक केटीसँग इब्सेनको प्रेम पन्यो। यिनले प्रेममा लडिबुडी खेले।

आफूले रिकीसँगै जीवन बिताउने प्रस्ताव राखे। आर्थिक दुर्बलताका कारण इब्सेनको बिहे रिकीसँग हुन सकेन। त्यसपछि यिनको मन नाटकतिर तानियो। सन् १८५१ देखि १८६२ सम्म यिनले नाट्यमञ्चसँग सम्बन्धित भएर काम गर्ने अवसर पाए। आफूलाई लेखन, निर्देशन, अभिनय र मञ्चनसँग नजिक गराए। नाट्यकलालाई दिल खोलेर उपयोग गर्ने अठोट गरे। जीवनसाथीको खोजीमा रहेका इब्सेनले सन् १८५८मा सुज्याना थोरेसनसँग बिहे गरे। पैसाको अभावले दुःखी हुनु परे पनि सुज्यानाले प्रेमको सिञ्चाइ गरेर यिनलाई शीतल बनाइरहिन्।

इब्सेन निरन्तर सक्रिय भइरह्न खोज्ने मान्छे! यिनले जन्मभूमिको भ्रमण गर्ने इच्छा राखे। युरोपेली मुलुकहरू डुलेर हेर्ने आकाङ्क्षा देखाए। भूगोल, प्रकृति, समाज, संस्कृति तथा उन्नति र अवन्नतिका यथार्थ परिवेशलाई नजिकबाट अवलोकन गर्ने चाहना प्रकट गरे। यिनले सरकारबाट केही रकम पनि प्राप्त गरे। त्यसपछि यिनले उत्तरदक्षिण लमत्तन्न भएको जन्मदेश नर्वेको भ्रमण गरे। राष्ट्रको भौगोलिक विविधता हेरे। सांस्कृतिक गम्भीरता अध्ययन गरे। परिश्रमी, लडाकु तथा आवश्यक पर्दा कठोर बन्न सक्ने बलवान नर्वेली बन्धुबान्धवसँग भेटेर भलाकुसारी पनि गरे। एउटा तीक्ष्ण एवं बौद्धिक सर्जकलाई जुन खालका साहित्यिक प्रतीक र विम्बहरूको खाँचो पर्छ ती सबै सृजनाउपकरणहरू इब्सेनले बटुले।

यिनी छत्तीस वर्षका भइसकेका थिए। युरोपेली देशहरूको भ्रमणमा लागे। डेन्मार्क पुगे। जर्मनी निस्किए र इटाली गए। अनेकौँ प्रतिभाशाली व्यक्तित्वसँग भेटे। यिनले आफ्नो ज्ञानसीमाभन्दा टाढा रहेका विभिन्न विषयवस्तुसँग साक्षात्कार गरे। लामो समयसम्म विदेशमै बसे। धेरै साहित्यिक कृतिहरूको राम्रो अध्ययन गरे। यिनले बाइबल खुब पढे। गहकिला कृतिहरूको सृजना गरे। विश्वप्रसिद्ध नाटकहरू रचना गरे। इब्सेनले लेखकीय दायित्व र क्षमताको राम्रो अभिव्यक्ति दिए।

इब्सेनका नाटकहरू अंग्रेजीमा अनुवाद भए। नर्वेमा मात्र होइन। यिनका नाटकहरू बेलायतमा पनि प्रदर्शन गरिए। इब्सेनको साहित्यिक परिश्रम सार्थक भयो। यिनले राष्ट्रिय मुक्ति र स्वतन्त्रताका विषयमा स्पष्ट विचार दिए। नाटककार इब्सेन विश्वप्रख्यात भए। धेरै प्रशंसा प्राप्त गरे र प्रशस्तै सम्मान बढुले। चार्लिदोमात्रामा पुरस्कार सह्यारे। नर्वेलीहरूले मात्र होइन, अन्य देशका विद्वान् एवं प्रसिद्ध लेखकहरूले पनि इब्सेनको लेखकीय सफलतामा बधाइ दिए।

यिनले क्याटिलिन (१८५०), पिअर जिन्ट (१८६७), युवा मण्डली (१०८६९), पुतलीको घर (१८७९), जनताको शत्रु (१८८२), जङ्गली हाँस(१८८४), दमुद्रबाट आएकी महिला(१८८८), जब हामी मृतहरू बौरिन्छौं(१८९९) आदि धेरै नाटकहरू लेखे।

इब्सेनले सामाजिक यथार्थलाई टिपेर नाटक लेखे। जीवनका वास्तविक चरित्र समेटेर नाटक रचना गरे। नाटकमा बोलचालको भाषा उपयोग गरे। चरित्रलाई यार्तालाप गराएर घटनाको उजागर गरे। यिनले आफ्ना नाटकमा मानवजीवनको तथ्य देखाए। दुःखलाई खुलस्त पारे। पात्रका मनको खानतलासी गरे। महिलाहरूका पीडा र व्यथालाई मञ्चमा पुऱ्याए। विचारप्रधान नाटक सृजना गरेर क्रान्ति र विद्रोहको पाठ सिकाउने युगान्तकारी इब्सेन सन् १९०६मा हामी सबैबाट बिदा भए।

जर्ज बर्नार्ड शा

(George Bernard Shaw)

नाटककार निबन्धकार समालोचक
एक सयभन्दा बढी कृतिका स्रष्टा
बीसौ सताब्दिका चर्चित नाट्यप्रतिभा
बहस, तर्क र भाषणकलामा प्रखर
चिन्तक, व्यख्याता एवं दार्शनिक

पिता जर्ज कार्र शा र माता सुसिन्डाका सुपुत्र जर्ज बर्नार्ड शाको जन्म सन् १८५६ मा आयरल्यान्डको राजधानी डब्लिनमा भएको हो। बर्नार्डका पिता लागुपदार्थ व्यसनी थिए। आमा चाहिँ सुशील थिइन्। घरमा जहिले पनि कचिङ्गल भइरहन्थ्यो। बर्नार्डको रेखदेख गर्ने काममा अभिभावकहरूले धेरै चासो दिएनन्। घरमा काम गर्नेहरूको हेरविचारमै यिनी हुर्किए।

बर्नार्ड शाले आरम्भिक शिक्षा वेस्लियन कनेक्सियल स्कुलबाट सुरु गरे। यिनले डब्लिनको सेन्ट्रल मोडेल स्कुल अनि डब्लिन इङ्ग्लिस साइन्टिफिक एन्ड कमर्सियल स्कुलमा पनि पढे। यिनी पढाइमा अल्छे थिए। अनिवार्य रूपमा पढ्नुपर्ने पाठ्यपुस्तकहरू मन पराउँदैनथे। यिनले शेक्सपियरका रचना खुब पढे। बाइबल पनि अध्ययन गरे। त्यसैले औपचारिक अध्ययनमा त्यति सफल हुन सकेनन्। सोर वर्षको भएपछि यिनले पढाइ छोडे। अनि आम्दानीको बाटो खोजे। लेखापढी गर्ने काममा जागिर खाए। त्यसो भएर पनि अधिकांश समय यिनले पुस्तकालयमा बिताए। कलानिर्माणशाला अवलोकनमा चासो दिए। सङ्गीत श्रवणमा मन लगाए। शाले कार्यालयमा भष्टाचार हुने गरेको देखे। नचाहिँदो

किसिमले पैसा लिन खोज्नेमा कार्यालयका प्रमुखहरू नै अघि भएको थाहा पाए। गरिबहरूबाट अनियमित ढङ्गले पैसा लिने गरेको देखे। बर्नार्डलाई यस्तो कुरा मन परेन। त्यसपछि यिनी कामै छोडेर हिँडे।

यिनी बीसवर्षका लक्काजवान भएपछि डब्लिनबाट हिँडे। तत्कालीन विश्वसाम्राज्यको राजधानी लन्डन पुगे। यिनकी आमा पनि लन्डनको विद्यालयमा सङ्गीतकी अध्यापक थिइन्। सुरुमा यिनले आमाकै कमाइमा जिउनुपऱ्यो। पछि यिनले ब्रिटिस म्युजियममा काम पाए। बर्नार्ड शाले दुईवर्षसम्म म्युजियममै कार्य गरे। आत्मनिर्भर बन्ने चाहनालाई निरन्तरता दिए। आफूलाई आवश्यक पर्ने खर्च पनि जुटाए।

बर्नार्ड शाले औपचारिक अध्ययनलाई अगाडि बढाउन सकेनन्। यिनले स्वतन्त्र ढङ्गमा पढे। साहित्यिक कृतिहरूको अध्ययनले यिनलाई झनै खान्यो। यिनले छलफलमा भाग लिए। वक्तृत्वक्षमता बढाए। बहसमा संलग्न भए। तर्कशक्ति वृद्धि गरे। आफ्नो व्यक्तित्वको राम्रो विकास गरे अनि लेखनकार्यमा लागे। आरम्भमा बर्नार्डका रचनाहरू मन पराउने मान्छे धेरै भएनन्। छाप्नका निम्ति प्रकाशकहरू पनि तातेनन्। लेख्ने कामबाट चाहिँ यिनी कहिल्यै विमुख हुन सकेनन्। पढे, लेखे अनि दैनिक रूपमा लेखनकलामै लागे।

यिनले सङ्गीत विषयक लेख तयार गरे। सृजनकलाको समालोचना गरे। रचनाका सम्बन्धमा आफ्ना विचारहरू अघि सारे। सजिला अनि व्यङ्ग्य पनि मिसिएका हुनाले पाठकहरूले यिनका लेखहरू पढे। फेब्रियन समूहको तर्फबाट पनि सक्रिय भएका बर्नार्डको लेखनशक्ति पनि बलियो भयो। परिचयको सीमा फैलिँदै गरेको बेलामा यिनले सार्लोट पायनसँग बिहे गरे। गृहस्थाश्रममा प्रवेश भए। वैवाहिक सुख पनि पाए।

सन् १८९८ मा बर्नार्डले 'आर्म्स एन्ड द म्यान' शीर्षकको नाटक लेखे। नाटक तुरुन्तै मञ्चन भयो। युद्ध गर्न मन नपराउने सिपाहीप्रति समवेदना प्रकट गरेर

लेखिएको यो नाटकलाई सुरुमा दर्शकले मन पराएनन्। पछि अर्थ खुल्यो। अनि दर्शकले धेरै रुचाए। लगभग वर्षदिनसम्म नाटक प्रदर्शन भइरह्यो। नर्वेली नाटककार इब्सेनबाट अत्यधिक प्रभावित शाले त्यसपछि आफूलाई नाट्यसृजनामा निरन्तर लगाए।

बर्नार्ड शाले कैसर एन्ड क्लियोपाट्रा (१९०१), म्यान एन्ड सुपरम्यान (१९०३), मेजर बारबारा (१९०५), पिग्म्यालियन (१९१२), सेन्ट जोन (१९२४) आदि नाटकहरू लेखेर प्रसिद्धि कमाए। जन बुल्स अदर आइल्यान्ड (१९०४), डक्टर्स डिलेमा (१९०६), दि एप्पल कार्ट (१९२९) आदि कृतिहरू लेखे। 'माइ फेयर लेडी' साङ्गीतिक नाटकको चलचित्र नै बन्यो। शेक्सपियर अनि इब्सेनपछि अत्यधिक चर्चामा आएका नाटककार बर्नार्ड शाले 'सेन्ट जोन' लेखेर आध्यात्मिक परम्पराप्रति खिसी गरे। मानवीय संस्कारको असफलतामाथि प्रश्न उठाए।

शाले नाटकबाहेक उपन्यास पनि लेखे। निबन्ध सिर्जे। समालोचना र चिन्तनसम्वन्धी लेख लेखे। यिनले आफ्ना उपन्यासमा पनि सामाजिक समस्यालाई उठाए। मानवीय क्षमताको प्रशंसा गरे। विकृति र स्वाङ्माथि प्रहार गरे। महिला अधिकारमा चासो देखाए। समाज सुधारको आवश्यकता देखे। यिनले स्वतन्त्रताको महिमा गाए। मान्छेमा नयाँ आदर्श जगाए। मानवतावादी सन्देश पनि फिजाए। निबन्ध र समालोचना लेखेर यिनले आफ्नो तार्किक प्रतिभा देखाए।

बर्नार्ड शाको भाषण गर्ने कला ज्यादै प्रभावकारी थियो यिनी मानिसहरूलाई चोट पर्ने गरी बोल्थे। गम्भीर कुरा सुनाउँथे। श्रोता अनि दर्शकलाई दङ्ग पार्थे। यिनी बर्गेचामा भेला भएका मान्छेहरूलाई पनि भाषण सुनाउँथे। सभाहरूमा बोल्थे। सडक र चौवाटाहरूमा निर्धक्क भाषण गर्थे। यिनले मानिसहरूलाई हँसाएर खुसी पार्थे। भाषणलाई पनि यिनले समाज सुधार गर्ने माध्यम बनाए। नाटकका पात्रहरूले मञ्चमा भाषण गरेर दर्शकलाई सचेत गराएझै यिनी पनि सुधारककै रूपमा सडकमा बोल्न थाले।

बर्नार्ड शाले साहित्यका विभिन्न विधामा कलम चलाए। निरन्तरको कलम घोटाइबाट यिनका एकसयभन्दा बढी कृति जन्मिए। यिनी वाङ्मयदृष्टेवी त हुन् नै। यसबाहेक यिनी दार्शनिक व्यक्तित्वका रूपमा पनि चिनिए। जीवनको आरम्भमा मार्क्सवादी चिन्तनतर्फ आकर्षित बर्नार्डले प्रौढ भएपछि प्रजातन्त्रवादी भावना विकसित गरे। युद्धविरोधी चेतना जगाए। शाले व्यक्ति समाज र राजनीतिलाई बुझ्न नवीन रचनाशैलीको नाट्यदर्शन खडा गरे। सम अनि विसम परिस्थितिको माझबाट जीवनले यात्रापथ निर्धारण गर्नुपर्ने सन्देश दिए।

यिनले मानव सौन्दर्यका लागि कलम चलाए। आदर्श जीवनको स्थापनाका लागि लेखे। मानवताको समर्थनमा सङ्गीतनाटक रचना गरे। सबल एवं सफल जीवनको आकाङ्क्षा राखेर काव्यनाटक सृजना गरे। साहित्यिक दर्शनको निर्माण अनि स्थापनामा जीवन अर्पण गरे। त्यसैकारण जर्ज बर्नार्ड शालाई सन् १९२५ मा नोबेल पुरस्कारद्वारा सम्मानित गरियो। यिनले पुरस्कार थापे तर प्राप्त रकम नोबेल पुरस्कार समितिलाई नै फर्काए। ब्रिटिस सरकारले पनि 'अर्डर अफ मेरिट' दिएर शाको सम्मान गर्‍यो। शाले जीवन छँदै चाहिँदो सम्मान भेटे। पर्याप्त अभिनन्दन पाए। सन् १९५० मा यिनले संसारलाई छोडे।

अन्तोन चेखव (Anton Chekhov)

स्वास्थ्य विशेषज्ञ एवं साहित्य साधक
रसियाली जीवनका व्याख्याता
छोटा, छरिता र पोटिला कथा लेखक
रसियाली क्रान्तिधरातल देखाउने प्रतिभा
भविष्यलाई नजिक पार्न खोज्ने स्रष्टा

अन्तोन चेखव रसियाली लेखक हुन्। यिनको जन्म सन् १८६० मा भएको हो। रसियाका महान् लेखक चेखवको पूरा नाम अन्तोन पभ्लोभिच चेखव हो। यिनी जन्मेको नगर अयिकसित थियो। धेरै मान्छेहरू फोहोरी थिए र अशिक्षित थिए। यिनका पिता पभेलले ससानो पसल खोलेका थिए। पिता निर्दयी थिए। बालक चेखव एकोहोरो काम गरिरहन् बाध्य थिए। आदेशको पालन गर्न विवश थिए।

चेखव दास वंशमा जन्मेका बालक! दासताबाट मुक्ति चाहने अभिभावकका सन्तान! यिनको बाल्यकाल पीडादायी थियो। पिताको दाहा किटाइ, पिटाइ अनि कामका लागि एकोहोरो दबाइ यिनका बाल्यकालीन दैनिकी थिए।

चेखवले पसलमा काम गरे। पिताको निर्देशन बमोजिम सङ्गीतको अभ्यासमा लागे। व्यक्तिगत एवं सामुहिक रूपमा गीत गाए। लुगा सिउने काम सिके। विद्यालयको कठोर अनुशासन पालना गरे। पिताको पसलव्यवसायमा उन्नति हुन सकेन। काममा असफल भएपछि पूरै परिवार बसेको ठाउँ तन्गारोग छोडेर हिँडे। कामको खोजीमा मास्को पुगे। चेखव चाहिँ विद्यालयको पढाइ नसकिउन्जेल तगान्त्रोगमै बसे।

सन् १८७९ मा मास्को गएका चेखवले आफूलाई स्वास्थ्यविषयतिर लगाए। यिनले औषधीविज्ञानमा उच्चशिक्षा लिए। अत्यावश्यक हुँदा सल्लाह र उपचारमा संलग्न भए पनि आफूले अध्ययन गरेको विषयलाई पेसाको रूपमा चाहिँ यिनले कहिल्यै उपयोग गरेनन्।

विद्यालय तहमा पढ्दैदेखि चेखवले आफूलाई चाहिँने खर्च आफैँ जुटाउनु पन्यो। त्यसै भएर यिनी सानैदेखि जिम्मेवार व्यक्ति बनेर निस्किए। यिनलाई विद्यालयमा पढ्दा शिक्षकहरूले दिएका क्रुरतम व्यवहारले पछिसम्म पनि घोचिरह्यो। पिताबाट भएका प्रताडनाले चिमोटिरह्यो। चेखवले राम्रौंसतिर लाग्ने समय भेटेनन्। यिनले आफूलाई एक्लो अनुभव गरे। उदासिन र अन्तर्मुखी स्वभाव बढ्यो। अझ यिनलाई सानैदेखि क्षयरोगले पनि कज्याइरह्यो। त्यसो हुँदाहुँदै पनि चेखवले आफूलाई काममा लगाइरहे।

चेखव सानैदेखि नाटकतिर आकर्षित थिए। यिनले अभिनय पनि गरे। आफ्नो परिचय लुकाएर आफन्तकोमा पुगी कतिलाई झुक्याउन सफल भए। त्यसैले आरम्भका रचनामा यिनले हास्यभावनालाई बढी महत्त्व दिए। लेख्दै गए। रचनालाई प्रकाशनको अवसर प्राप्त हुँदै गयो। पछि यिनले आफ्ना सृजनालाई खार्ने र सबल बनाउने अवसर पनि पाए। आफ्नो लेखन क्षमताको बोध गरे। रचनालाई स्तरीय बनाउने काममा दत्तचित भए।

रोगको चिरफार गर्ने ज्ञान पाएका चेखवले समाजको खानतलासी गर्ने अठोट गरे। साहित्यिक औजार उपयोग गरेर चरित्रको अनुसन्धान गर्ने आँट गरे। पात्रहृदयको तलास गर्ने हिकमत देखाए। सामाजिक परिवेशलाई यथार्थ ढङ्गमा विश्लेषण गर्ने वर्गत देखाए। गुणात्मक तथा सङ्ख्यात्मक दुवै दृष्टिले रचनाको विस्तार गरे र आफ्नो साहित्यिक प्रतिभा लिखारे।

चेखवको ख्याति राम्रैसँग फैलियो। यिनले आफूलाई समाजसेवामा पनि संलग्न गराए। रोगको महामारीबाट जीवनलाई सुरक्षित राख्न लागिपरे। मानिसलाई अनिकालबाट बचाउन प्रयत्न गरे। यिनको प्रसिद्धि व्यापक भयो। यिनका रचना पढ्ने मानिस वृद्धि भए। कथा मन पराउने पाठकहरू बढे। चेखवको कलात्मक विचार तथा प्रस्तुति क्षमता देखेर आकर्षित हुने मानिसहरू धेरै भए। सुन्दरी गायिका लाइका मिजोनोवाले प्रेम प्रस्ताव राखिन्। चेखवले त्यति वास्ता गरेनन् तर लाइकाले भुल्न सकिनन्।

चेखवको जीवनसँग एविलोव नामकी विवाहिता सुन्दरी पनि नजिक भइन्। एविलोवले चेखवलाई भेट्ने वित्तिकै उत्साहको अनुभव गरिन्। जीवनको विजयको विश्वास गरिन्। चेखव र एविलोवका बीचमा लामो समयसम्म भेटघाट चलिरह्यो।

अभिनेत्री ओल्गासँग चाहिँ चेखवले बिहे नै गरे। तर कस्तो अचम्म! यिनीहरू अलग अलग ठाउँमा बस्थे। त्यसो भएर पनि चेखव र ओल्गाको प्रेम असीम थियो।

गाउँवस्ती, खोलानाला तथा पहाडपर्वत डुलेर जीवनको यथार्थ टिप्पण चाहने चेखवले रूसका विभिन्न क्षेत्रको भ्रमण पनि गरे। यसबाट यिनलाई वास्तविक जीवन बटुल्न बल मिल्यो। सामान्य मानिसका गतिविधि समेट्न सघाउ पुग्यो। ठूलाबडाका कृत्रिम गतिविधि देखाउन सजिलो भयो। आडम्बर र स्वाडको चिरफार गरेर जीवनको गहिराइ खोतल्न सुगम भयो।

चेखवलाई स्वास्थ्यसम्बन्धी समस्याले थिचिरह्यो। यिनले लेख्ने काम गरिरहे। आफ्नो समयलाई कलामा उतारिरहे। रसियाली क्रान्तिपूर्वको स्थितिलाई शब्दमा कुँदिरहे। रसियाली जीवनका निराशा, दिशाहीनता, अन्धोल र दिग्दारी समेटेर चेखवले छ सयभन्दा बढी कथा लेखे। स्याउहरू(सन् १८८०), चुलबुले मान्छे(१८८३), वैदारको मरन(१८८४), एउटा ठट्टा(१८८६), शत्रुहरू(१८८७), पट बाँझो(१८८८), झर्को लाग्दो कथा(१८८९), किसानहरू(१८९७) आदि दर्जनौँ प्रसिद्ध कथाहरू विश्वसाहित्यलाई दिए। भन्या मामा(१८९९), तीन दिदीबहिनी(१९०१), चेरीको बगैँचा(१९०४) आदि नाटकहरू रचना गरे।

चेखवले छोटो, छरिता, खिरिला र पोटिला कथाहरू लेखे। कथाका माध्यमबाट अशिष्टप्रति सकेसम्म झटारो हाने। चुसाहामाथि व्यङ्ग्य गरे। कुरीतिलाई केलाए र पाठकलाई जीवनको मूल्यबोध गराए। यिनले नाटकका माध्यमबाट पनि समाजकै समस्या केलाएर देखाए। आफ्नै समयको यथार्थ खोतलेर प्रस्तुत गरे। घटना र चरित्रलाई अगाडि सारेर जीवनको विपक्षमा उभिएका अर्गलामाथि आँलो ठड्याउन खोजे। अनि जीवनको पक्षमा समर्थन गर्ने प्रयत्न पनि गरे।

भोलि के गर्नुपर्छ भन्नेभन्दा पनि चेखवले आफ्नो वर्तमान केलाउने कामलाई प्राथमिकता दिए। यिनी पाठकलाई आफ्नो समयको यथार्थ देखाउने प्रयत्नमा लागे। औषधीविज्ञानका विधार्थी चेखवले रसियाली जनतालाई कलाको औषधी खुवाए। समाजलाई खोंचो परेको बेला सोझै बोले। जनतालाई आवश्यक पर्दा शरीरै उपस्थित गराए। भविष्यलाई नजिक ल्याउने उपायको खोजी गर्दा गर्दै सन् १९०४ मा महान् साहित्यकार चेखवले हामीबाट बिदा लिए। ***

रवीन्द्रनाथ ठाकुर

(Rabindra Nath Tagore)

कलम र मसीका अचूक खेलाडी

सशक्त वाङ्मयरत्न

सङ्गीत-चित्रकार र समाजसेवी

साहित्यिक एकताका प्रतीक

गीतकार एवं महान् कवि

रवीन्द्रनाथ ठाकुरको जन्म भारतको कलकताको जोडासाकुमा सन् १८६१ मा भएको थियो। यिनी पिता देवेन्द्रनाथ ठाकुर र आमा शारदादेवीका सुपुत्र बनेर जन्मिए। परिवार आर्थिक रूपले सम्पन्न थियो। धनदौलत प्रशस्त! पर्याप्त ठाँटबाट! साच्चै भन्ने हो भने यो परिवार सम्पूर्ण बङ्गालभरि सम्पन्नता, ऐश्वर्य र वैभवका लागि प्रसिद्ध थियो। त्यसै हुनाले रवीन्द्रको बाल्यकाल हर्षपूर्ण, आनन्द र सुखैसुखमा बित्यो। त्यसो भएर पनि यिनले आमाको माया धेरै दिन पाउन सकेनन्। आमाले संसारबाट विदा लिएपछि यिनी भाउजूको स्याहारसुसारमा हुर्किए।

रवीन्द्रको अध्ययन घरबाटै आरम्भ भयो। विभिन्न विषयका पण्डित राखेर यिनलाई घरमै पढ्ने व्यवस्था मिलाइयो। यिनी अनुशासनमा बाँधिए। सम्भ्रान्त परिवारको नैतिक सीमामा अडिए। भाउजूको सङ्गीतप्रतिको मोहबाट आनन्दित भए। घरको शास्त्रीय वातावरणमा भिजे। सात वर्षको उमेरमा स्कुल प्रवेश भए।

विभिन्न शिक्षण संस्थामा रहेर रवीन्द्रले पढ्ने प्रयत्न गरे। विद्यालयको पढाइ यिनलाई बोझ भयो। शैक्षिक संस्थाबाट टाढा हुन खोजे।

भारतमा त्यतिबेला युरोपबाट आएका अंग्रेजहरूले शासन चलाउथे। ब्रह्मसमाज स्थापनाबाट नवजागरणको प्रयास बढ्दै थियो। सन् १८७५ मा थियोसोफिकल सोसाइटीको स्थापना भयो। सन् १८७७मा आर्य समाजको स्थापनाले राष्ट्रिय जागरण एवं सांस्कृतिक विश्वासमा बल थपियो। रवीन्द्रनाथले यी विभिन्न विषयलाई नजिकैबाट हेरे। यिनको मन तानियो। यिनी अनुशासित पढाइ र औपचारिक अध्ययनबाट अलग हुन खोजे।

रवीन्द्रले स्वतन्त्र अध्ययन गरे। बाह्रवर्षकै उमेरमा यिनले 'पृथ्वीराज पराजय' नाटक रचना गरे। चौध वर्षको उमेरमै 'वनफूल' काव्यकृति लेखे। हिमालयको भ्रमण गर्ने अवसरको उपयोग गरे। प्रकृतिको यथार्थ राम्रोसँग हेरे। जीवनको कठोर अवस्था नजिकैबाट बुझे। यिनी औपचारिक अध्ययन बढाउनका लागि बेलायत पनि पुगे। लन्डन विश्वविद्यालयमा प्रवेश भएर पढ्न थाले। पढाइमा प्रगति भएन। त्यसो भएर यिनी भारतमै फर्किए। बाइस वर्षको उमेरमा रवीन्द्रले मृणालिनीदेवीसँग विहे गरे। त्यसपछि यिनी गृहस्थ जीवनमा पूरै प्रवेश भए। सन् १८८४ मा यिनकी भाउजूले संसार छोडिन्। आफूलाई सिद्धान्त, बढाउने र पढाउने भाउजूको मृत्युले रवीन्द्रलाई ज्यादै पीडा भयो। मन परेको मान्छेको अनुपस्थितिले यिनी छियाछिया भए।

भाउजूको विछोडले छटपटिएका रवीन्द्र विभिन्न क्षेत्रको भ्रमणमा निस्किए। यिनले लोकजीवनको अवलोकन गरे। लोकगाथाको मर्म पहिल्याए। लोककथाको अध्ययन गरे। साहित्यका ज्ञाता बने। वाङ्मयका मर्मज्ञ भए। उच्चकोटिका लेखक भए। विशिष्ट श्रेणीका स्रष्टा भए र ज्ञानका जीवन्त मूर्ति बने। यिनले आफूलाई कवितातिर लगाए। कथा र उपन्यासतर्फ एकोहोर्न्याए। नाटकतिर संलग्न पनि गराए। त्यसो भएर पनि रवीन्द्रमाथि मानसिक दुःख अरु थपिँदै गयो। सन् १९०२ मा पत्नी मृणालिनीदेवीले संसार त्यागिन्। केही समयपछि

यिनकी छोरी यस संसारबाट बिदा भइन्। सन् १९०५ मा पिताले जिब्रो टोके। लगतैपछि यिनका छोरा पनि मास छर्न हिँडे। रवीन्द्रले एकपछि अर्को पीडा खपे। आफन्तको विछोड सहे। विवश बनेर आफूमाथि खनिएको मानसिक आघात स्वीकार गरे।

मनको अथाह पीडालाई रवीन्द्रले हृदयमा राखे। आँसुले भिजाए र चिन्तनले घोले। एसियादेखि युरोपसम्मको दृश्यज्ञान अनि हिमालदेखि महासागरसम्मको भ्रमणबाट प्राप्त अनुभव एवं इतिहास, साहित्य तथा दर्शनको अध्ययनबाट प्राप्त ज्ञानलाई कवितामा उतारे। गीताञ्जली(सन् १९०१), गोरा (१९१०), डाकघर(१९१२), द गार्डनर(१९१३), गीतमाला(१९१४), द फ्लाइट अफ ब्रेन(१९१६), कलेक्टर्ड पोइम्स एन्ड प्लेइज(१९३६) आदि धेरै कृतिहरू लेखे।

रवीन्द्रले समाजलाई पाँचवटा निबन्ध कृति दिए। पाँचवटा उपन्यास सुम्पिए। भारतीय भाषा र समुन्नतिका निम्ति पन्ध्रवटा नाट्यरचना उपलब्ध गराए। पच्चीसवटा काव्यग्रन्थ सृजना गरेर आफ्नो कवित्व क्षमता प्रदर्शन गरे। अंग्रेजीभाषामा पनि यिनका दर्जनौं रचना प्रकाशित भए। साच्चै भन्ने हो भने यिनी मसी र कलमका अचूक खेलाडी बने। सन् १९१३मा रवीन्द्रले नोबेल पुरस्कार पाए। आफ्ना समयमा कान्छीऔँलामा गन्न सकिने स्रष्टाका रूपमा प्रसिद्ध भए।

आध्यात्मिक भावना, पूर्वीय चेतना र दार्शनिक धारणालाई रचनाको विषयवस्तु बनाउने रवीन्द्रले प्रकृतिको सुन्दर चित्रण गरे। भारतको राष्ट्रिय गीत 'जन-गण-मन' लेखेर एकताको आव्हान गरे। भारतीय समाजको व्याख्या गरे। जन्मभूमिको विश्लेषण गरे। सुख र दुःखलाई नजिकबाट हेरे। समस्याको जरो खनेर देखाए। निबन्ध, कथा, उपन्यास, नाटक र कविताबाट समाधानको बाटो पनि देखाए। रवीन्द्रले कलमका माध्यमबाट संसारलाई साहित्यको सङ्गीत सुनाए। मानवको चित्र कोरे। राष्ट्रप्रेमको महिमा गाए। विश्वमानवको गरिमा बताए। यिनी वाङ्मय संसारमा अमर बने।

रवीन्द्रनाथले भारतमा लामो समयदेखि चलेको बेलायती शासनको थिचोमिचो भोगे। त्यसो भएर यिनले जनताले चलाएको अंग्रेज विरोधी आन्दोलनको समर्थन गरे। देशवासीलाई आत्मत्याग गर्न प्रेरित गरे। स्वाभिमान जगाउन सघाए। नैतिकता र मर्यादाको वृद्धि गर्न बल पुऱ्याए। कलकत्तामा प्लेगको महामारि फैलने सम्भावना हुँदा यिनले आफूलाई जनताको सेवामा लगाए। शान्तिनिकेतन आश्रम विद्यालय पनि चलाए। चित्रकला, सङ्गीत, साहित्य, शिक्षा र समाजसेवा गरी रवीन्द्रले राष्ट्रियचेतना अभिवृद्धि गर्ने काम गरे। ब्रिटिस सरकारले 'सर' दिएर सम्मान गर्‍यो। महात्मा गान्धीले यिनलाई 'गुरुजी'को उपाधि दिए।

रवीन्द्रले जीवनभरि मानवीय आशालाई अक्षर दिए। विचारलाई लय दिए र चिन्तालाई आशामा रूपान्तरित गरे। पारिवारिक पीडालाई शब्द दिए। साहित्य, दर्शन र भावनालाई एकाकार बनाए। 'आमार सोनार बांग्ला!' र 'जन गण मन अधिनायक....' रचना गरेर बंगलादेश अनि भारत दुई देशका राष्ट्रगाननिर्माता बने। आर्थिक सम्पन्नताको चुलीमा जन्मेर वाङ्मयधुरी निर्माण गरे। सन् १९४१ मा असी वर्षको उमेरमा ज्ञानरत्न रवीन्द्रनाथले हामीबाट दैहिक रूपमा बिदा लिए।

लक्ष्मीनाथ बेजबरूवा

(Laxmi Nath Bejbaruwa)

कविता, नाटक, कथा र निबन्धका हस्ती

आसामेली साहित्यका विशिष्ट गौरव

वाङ्मय र संस्कृतिका धुरन्धर

दूरदर्शी एवं प्रतिभाशाली स्रष्टा

राष्ट्र र जातीय स्वभिमानका रक्षक

लक्ष्मीनाथ बेजबरूवा भारतको आसाममा सन् १८६८ मा जन्मेका प्रतिभा हुन्। यिनका पिता ब्रिटिस सरकारका उच्च अधिकारीका रूपमा काम गर्थे। कामको सन्दर्भमा यिनका पिता सरूवा भएर विभिन्न क्षेत्रमा जान्थे। त्यसबेला सडक यातायात विस्तार भइसकेको थिएन। अधिकांश आवागमन नदीमार्गबाटै हुन्थ्यो। नदीयात्रा धेरै दिनसम्मको लामो पनि हुन्थ्यो। अभिभावकहरू नवगाउँबाट बरपेटातर्फ जाँदै थिए। अहटागुडी नामक स्थान नजिक नदीकिनारमा नाउभित्री लक्ष्मीनाथ बेजबरूवाको जन्म भएको हो।

ब्रह्मपुत्र नदीको असीम जलप्रवाह, बालुवाको विस्तृत किनारा र दीनानाथ बेजबरूवाका सुपुत्र लक्ष्मीनाथको जन्म! आफैमा एउटा काव्यप्रस्फुटन जस्तो! लक्ष्मीनाथका पिता तीनवर्षसम्म वैष्णव संस्कृतिको केन्द्र मानिने बरपेटामै बसे। पछि दीनानाथ ऐतिहासिक नगर तेजपुरमा सरूवा भए। लक्ष्मीनाथ पनि पितासँगै तेजपुर पुगे। पिताको कार्यक्षेत्र पतिवर्तन हुँदै जाँदा लक्ष्मीनाथ सुन्दर वस्ती लखिमपुर अनि प्रसिद्ध ठाउँ गुवाहाटीमा पनि बसे। जागिरबाट पिताको अवकाश भएपछि यिनका अभिभावक शिवसागरमा बस्न थाले। यसै ठाउँमा लक्ष्मीनाथले

आरम्भिक शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर पाए।

लक्ष्मीनाथले शिवसागर गवर्नमेन्ट हाइस्कूलबाट सन् १८८६ मा प्रवेशिका उत्तीर्ण गरे। यसपछि यिनी उच्चशिक्षाका लागि कलकता गए। सन् १८९० मा स्नातक परीक्षा पनि उत्तीर्ण भए। उच्चशिक्षाको थप योग्यता बढाउन यिनी बेलायत जान चाहन्थे। जातधर्ममा अति विश्वास राख्ने परिवारका विभिन्न सदस्यहरूले धर्म उल्लङ्घन हुन सक्ने आसङ्का गरे। लक्ष्मीनाथको इच्छा पूरा हुन सकेन। बेजबर्वा कलकतामा बसे। एम.ए. र बी.एल परीक्षामा सामेल भए तर सफल हुन चाहिँ सकेनन्। लक्ष्मीनाथको औपचारिक शिक्षा यतिमै सीमित भयो।

बेजबर्वाले पिताको जागिरको सन्दर्भले गर्दा सानैदेखि भ्रमणको अवसर पाए। पढाइको सिलसिलामा कलकताको नगरजीवनसँग नजिक भए। यिनले नदी, फाँट, पहाड, उपत्यका र विभिन्न भेषभूषा तथा रहनसहनका विषयमा जान्ने मौका पाए। आध्यात्मिक एवं सांस्कृतिक परम्परामा लेपास्सिएको समाजलाई नजिकबाट हेरे। कलकतामा पढ्न बसेकै समयमा बाइरन, किट्स, शेली आदिका रचनाहरूको अध्ययन गरे। विद्वान्हरूका भाषण सुने। आफूलाई उपयुक्त लागेका भाषणका महत्वपूर्ण अंशहरू सुरक्षित राखे। तीमध्ये कतिलाई कण्ठ गरे। अंग्रेजी शिक्षाले बेजबर्वालाई धेरै प्रभावित पार्यो। अंग्रेजी साहित्यले पनि यिनलाई पर्याप्त उत्प्रेरणा दियो। सन् १८२८ मा कलकतामा स्थापित ब्रह्मसमाजबाट गरिएका सामाजिक सुधारबाट पनि यिनी जागरूक भए।

सन् १८९१ मा महर्षि देवेन्द्रनाथ ठाकुरकी सुपुत्री प्रज्ञासुन्दरी देवीसँग यिनको विहे भयो। ब्रह्मसमाजको सुधारनीतिअनुसार भएको विहेमा पनि यिनलाई दाइजोका रूपमा दसहजार रूपियाँ दिन खोजिएको थियो। बेजबर्वाले अस्वीकार गरिदिए। यनले दाइजो प्रथाको विरोध जनाए।

लक्ष्मीनाथ बेजबर्वाले आसामेली भाषा र साहित्यमा अनुराग देखाए। बेजबर्वासहित सी.के. अग्रवाल (सन् १८६७-१९३८), हेम गोस्वामी (१८७२-१९३८) जस्ता विद्वानहरूको प्रयासमा सन् १८८९ मा 'जोनाकी' नामक पत्रिकाको जन्म भयो। बेजबर्वाकै सहयोगमा 'असमिया भाषा उन्नति सन्धानी' संस्था खुल्यो। यिनकै निर्देशनमा शेक्सपियरको नाटक 'द कमेडी अफ एरर्स' को आसामेली भाषामा अनुवाद

भयो। यी विभिन्न कामहरू छ-सात वर्षको सीमित अवधिमा सम्पन्न भए। आसामेली भाषा र साहित्यको उन्नतिका लागि यिनै कार्यहरू दूरगामी बने। यसै पृष्ठभूमिबाट अघि बढेका बेजुबरूवा आसामेली साहित्यका अविस्मरणीय प्रतिभा भए।

बेजुबरूवाले कविता रचना गरे। नाटक लेखे र कथा पनि सृजना गरे। निबन्ध, इतिहास र जीवनी विधामा पनि कलम चलाए। हास्य तथा व्यङ्ग्यमा समेत यिनी सफल हस्ताक्षर भएर देखिए।

बेजुबरूवाको एकमात्र काव्यसङ्ग्रह कदमकली (१९१३) हो। यिनले बेलिमार चक्रध्वजसिंह (१९१५), जयमती कुँगरी (१९१५), लिटिकाई, नोमाल, पचनी आदि नाटक लेखे। सुरभी (१९०९), जुनुका (१९१०), बुडियार साधु, जोनबिरी, ककादेउता आरु नाति लोरा, पदम कुँवरी आदि कथाकृति सृजना गरे। बाखर (सन् १९१५), तत्त्वकथा आदि निबन्धकृति पनि बेजुबरूवाले आसामेली साहित्यभण्डारलाई सुम्पिए। बेजुबरूवाले श्री शंकरदेव आरु श्री माधवदेव (१९१४), गदाधर सिंह बेजुबरूआर वंशावली आदि इतिहास र जीवनीसम्बन्धी रचना पनि वाङ्मयभण्डारमा जिम्मा लगाए। कृपावर बरूआर ओभातानी (१९०९), बरबख्आर भावर बरबुरानी (१९५१) आदि कृतिहरू सृजना गरेर यिनले आफ्नो हास्यव्यङ्ग्यात्मक क्षमता पनि देखाए।

‘जोनाकी’ बाट आरम्भ भएको बेजुबरूवाको साहित्यिक जीवन वाङ्मयका विविध विधामा विस्तार भएर झाङ्गिन पुग्यो। बेजुबरूवाले आफ्ना रचनाबाट देशभक्तिको गीत गाए। पाठकलाई सामाजिक आदर्शको अवलोकन गराए। आफू जन्मेको भूगोल देखाए। आफ्नो संस्कृति र मान्यताको अभिलेख गराए। धेरैलाई आसामेली आत्माको ढुकढुकी सुनाए। आफ्नो जातीय वैशिष्ट्य बोध गराए।

निरन्तर साहित्य सृजनामा लाग्ने लक्ष्मीनाथ बेजुबरूवाले आधुनिक आसामेली साहित्यको समुत्थान गरे। विराट जातीयवैभवलाई साहित्यिक सम्पदाका रूपमा सुरक्षित गरे। दिशाहीन भएको भारतीय साहित्यलाई सुनिश्चित गर्ने अनुकरणीय जॉगर देखाए। आसामेली वाङ्मयधरोहर बेजुबरूवा सन् १९३८ मा हामीबाट दैहिक रूपमा बिदा भए।

माक्सिम गोर्की

(Maxim Gorky)

महान् क्रान्तिकारी स्रष्टा
विशिष्ट प्रगतिवादी लेखक
श्रमिक जनताका पक्षधर
अद्वितीय वाङ्मयसाधक
ल्याकतसम्पन्न अमर प्रतिभा

पिता माक्सिम पेस्कोभ तथा माता भार्भारा पेस्कोभका सुपुत्र माक्सिम गोर्की रसियाली सन्तान हुन्। गोर्कीको वास्तविक नाम एलेक्सी मैक्सिमोविच पेस्कोभ हो। निझनी नभ्गरोदमा सन् १८६८ मा यिनको जन्म भएको हो। गोर्की चारवर्षका हुँदा यिनका पिताले संसारबाट विदा लिए। यिनी सात वर्षका हुँदा आमाले पनि छोडेर गइन्। गरिब परिवारमा जन्मेका गोर्कीको बाल्यकाल दुःखले बित्यो। यिनी केही समय बूढाबा र बूढीआमाको छत्रछायामा बसे।

बूढाबाले गर्दै आएको लुगा रङ्गाउने व्यवसाय पनि चलेन। गोर्कीको बाल्यकाल अझ कष्टकर बन्यो। आफ्नो लागि चाहिने खानेकुरा आफैँ जुटाउनुपर्ने भयो। आठ वर्षका गोर्की कामको खोजीमा निस्किए। जुता सिउने काम सिके। परिस्थिति अनुकूल भएन। कष्टको भारी अझ थपियो। आफूले गरिरहेको काम छोडेर हिँडे। थाहा नभएको विश्वतर्फ आफैँ बढ्न खोजे। नौवर्षे बालक गोर्कीले अज्ञात र असीमित गन्तव्यतिर एकलै पाइला चाले।

विश्वप्रसिद्ध ३५ साहित्यकारहरू/५७

गोकीं अभिभावक विहीन भए। स्वतन्त्र हिंडे। त्यति सानो उमेरमै घर अनि अभिभावकबाट टाढा हुँदा कस्तो दुःख पाइन्छ? उत्तर सहज आउदैन! गोकींले के काम गरे? कहाँ बसे? के खाए? अन्योलै अन्योल! जीवित रहन केही गर्नेपर्ने! त्यसै भएर यिनले घरमा नोकर भएर काम गरे। भुईँ पुछे अनि भाँडा माझे। पट्यार लाग्दो परिस्थितिसँग पनि सम्झौता गरे। भलो चाहने र उपकार भएको देख्न चाहने मान्छेसँग पनि भेटघाट भयो। यिनले अक्षर चिने। अनेक प्रयत्नपछि विद्यालयको मुखसम्म देखे। गरिबले विद्यालयको नियमित पढाइ कहाँ पाउनु? त्यसैले गोकींले औपचारिक अध्ययन गर्ने अवसर भेटेनन् तै पनि अध्ययनको भोक ज्यादै तीव्र थियो। प्रसिद्ध लेखकहरूका पुस्तक पढ्ने इच्छा पलायो। यिनले सम्भव भएसम्म धेरै पुस्तकहरू खोजेर पढे।

सानैमा गोकींले धेरै दुःख खपे। बाउन्न ठक्कर र त्रिपन्न घुच्ची सहे। रसियाका विभिन्न क्षेत्रमा पुगे। देश खाएर विशेष भए। सामाजिक विभिन्नतालाई राम्ररी ठम्याए। जातीय अनेकतालाई सोझै देखे। भौगोलिक भिन्नतालाई पनि सानै उमेरमा हेरे। जारशासनबाट दिक्क भएका मान्छेलाई भेटे। समाज फेर्न चाहने मान्छेहरूसँग सङ्गत गरे। राजनीतिमा चाख राख्नेहरूका कुरा सुने। सयौं पुस्तक पढेर पाउन मुस्किल पर्ने ज्ञान गोकींले देशका विभिन्न भागहरूमा भ्रमण गर्दा गर्दै प्राप्त गरे।

गोकींले लेखक कोरोलेङ्कोबाट पर्याप्त प्रेरणा पाए। यिनी जारशासनबाट मुक्ति चाहने राजनैतिक दलसँग गाँसिए। जीवनका यथार्थ समेटेर कथाहरू लेखे। रसियाली जनताको चाहना जागरुक बनाएर उपन्यासहरू रचना गरे। कृतिहरूको प्रकाशनबाट अर्थार्जन पनि भयो। यिनले प्रकाशन संस्था खोले। अरु धेरै रचनाकारहरूका पुस्तक छाप्न पनि सजिलो भयो। गोकीं प्रसिद्ध हुँदै आए। यिनी आफ्ना समयका कतिपय नामोद लेखकहरूलाई उछिनेर अघि बढे।

माक्सिम गोर्की अठ्ठाइस वर्षका भइसकेका थिए। एउटी युवतीसँग बिहे गरे। यिनको जीवन अब चाहिँ पारिवारिक रुपमा बाँधियो। गोर्कीको गृहस्थ जीवन त्यति सुखद चाहिँ हुन सकेन।

गोर्की आफैँ पनि गरिबीको रापबाट उठेका मान्छे! यिनले देशका विभिन्न भागमा डुल्दा जारशाहीको अकर्मण्यताको तस्विर देखे। साधारण जनताको व्यथा थाहा पाए। निम्न वर्गीय जनताको कथा बुझे। गोर्कीले आफैँले देखेभोगेका विषयलाई रचनामा ठाउँ दिए। दयनीय जीवन बाँच्न विवश मानिसहरूको पक्षमा कथा लेखे। शोषणको मुङ्गाले ठोकेर थला पारिएका मान्छेहरूको बोलीलाई उपन्यासमा उतारे।

सन् १८९८ मा यिनको पहिलो कथासङ्कलन छापियो। यसबाट गोर्कीको प्रसिद्धि फैलियो। जारशाहीको पतनको सङ्केत गरेर लेखिएका कथाहरू छापिए। त्यसपछि त जारशाहीका पक्षधरहरू आतिए। पुलिसहरूले यिनलाई समाते। जनताको पक्षमा लेख्ने गोर्की थुनामा परे। तर स्वास्थ्यको कारणले यिनी छिट्टै निस्किए। सन् १९०५ मा एकजना पादरीको नेतृत्वमा खाद्यान्नको माग गर्दै जुलुस भइरहेको थियो। जारशाहीले गोली हान्न लगायो। जनतामाथि दमनचक्र चलायो। गोर्की पनि संलग्न थिए। यिनी समातिए। फेरि पनि यिनी जारशाहीको जेलमा परे। क्रूर शासनको विरोधमा लेख्ने गोर्की पीडित भए। जनताको रगतको खोलो बगेको देखेर व्यथित बने।

सन् १९०५ मा भएको जनविरोध दबाउन जारले कुनै कसर बाँकी राखेन। जारको विरोधमा निस्कने आवाज सधैँका लागि समाप्त पार्ने उद्देश्यले लगभग सत्तरी हजार मानिसलाई जेलमा कोचियो। एकहजार मानिसलाई फाँसी दिइयो। जेल, रगत र मृत्युले गर्दा देशभरि भयावह स्थिति पैदा भयो।

गोर्कीमाथि सहानुभूति प्रकट गर्ने मान्छेहरू धेरै थिए। यिनी

थुनिएकोमा चारैतिर विरोध भयो। त्यसै हुनाले बाध्य भएर जारशाहीले यिनलाई मुक्त गर्‍यो।

जारशाहीको दमनको पीडा खप्न नसकेर गोर्की विदेश भ्रमणमा हिँडे। जर्मनी, फ्रान्स आदि देशमा पुगेर चन्दा सङ्कलन गरे। आफूले भ्रमण गरेका मुलुकका जनतालाई रसियाली जनताको पक्षमा लाग्न उत्प्रेरित गरे। आफ्नो भएभरको शक्ति लगाएर गोर्कीले क्रान्तिको पृष्ठभूमि निर्माणमा सघाउ पुर्‍याए।

गोर्कीले तीन मान्छेहरू (१९०१), आमा (१९०८), स्वीकारोक्ति (१९०८), असामोनाभिख व्यवसाय (१९२५) आदि उपन्यास लेखे। आरामप्रिय नागरिकहरू (१९०२), निकृष्ट खाल्डो (१९०२), ग्रीष्मकालीन जनता (१९१५) आदि नाटक लेखे। नुनिलो सिमसारमा (१८९३), बाजको गीत (१८९५), आँधिमय पेत्रेल चराको गीत (१९०१) आदि धेरै प्रसिद्ध कथाहरू लेखे। मेरो बाल्यकाल (१९१३), मेरा विश्वविद्यालयहरू आदि आत्मकथा लेखेर रसियाली साहित्यको बलियो भण्डार तयार गरे।

सन् १९१७ मा भएको क्रान्तिपछि पनि गोर्कीले आफूलाई निरन्तर सक्रिय गराए। रसियाली लेखकहरूलाई प्रभावित पारे। अन्य देशका स्रष्टाहरूलाई आकर्षित गरे। सबै लेखकलाई राजामहाराजाको विषयमा लेख्न छोडेर श्रमिक जनताको पक्षमा लेख्न उत्प्रेरित गरे। जनताका प्रिय लेखक गोर्की सन् १९३६ मा हामीबाट बिदा भए।

हेलेन केलर (Helen Keller)

अन्धो, लाटो तथा बहिरोपनबाट पीडित
साहस, उत्साह र विश्वासकी प्रतिमूर्ति
पठन, लेखन र प्रवचनमा पोख्त
अन्धा, लाटा र बहिराहरूकी प्रेरणास्रोत
शान्तिको प्रबल समर्थक

हेलेन केलर अमेरिकाको अलबामा प्रदेशमा सन् १८८० मा जन्मिएकी हुन्। यिनी जन्मेको परिवार आर्थिक रूपले सम्पन्न थियो। हेलेन १८ महिनाकी भएकी थिइन्। एकदिन यिनलाई हनहनी ज्वरो आयो। शरीर भतभती पोल्ने भयो। अभिभावकले डाक्टर बोलाए। राम्रोसँग उपचार गर्न खोजे। औषधीले काम गरेन। यिनका मातापितालाई निक्कै चिन्ता भयो। छोरी नबोल्ने अवस्था देखेर छटपटिए। संयोगले ज्वरो घट्यो। हेलेन केलर बाँचिन्।

हेलेन केलरलाई रोगले त छोड्यो तर यिनको नेत्रशक्ति गुम्यो। श्रवणक्षमता नष्ट भयो। बोल्ने शक्ति समाप्त भयो। यिनी अन्धी भइन्, बहिरी भइन् र लाटी भइन्। यिनको जीवन आरम्भ नै नभई अन्धकार भयो। आँखा, कान र बोली गुमेपछि मान्छेको के अर्थ रहन्छ र! यिनी ठुटाजस्ती भइन्। मुढाजस्ती भइन् र हाडमासुको थुप्रो बनिन्। यिनी फूलको बास्ना थाहा पाउथिन्। तर फूलको सौन्दर्य देख्न सकिदैनथिन्। खानेकुरा खान्थिन् तर

त्यसको रङ थाहा पाउँदैनथिन्।

हेलेन केलर ठूली हुँदै आइन्। जति उमेर बढ्दै गयो यिनलाई उति कष्ट हुन थाल्यो। अरु घामको कुरा गर्थे। यिनलाई शून्य! अरु हरियालीको चर्चा गर्थे। यिनलाई केही न केही! कुट्नुपर्ने, चल्नुपर्ने, खेल्नुपर्ने र कतिपटक लड्नुपर्ने! घाउ लाग्ने, दुख्ने अनि कराउने! हेलेन केलरको जीवन दिक्दार लाग्दो, पट्यार लाग्दो र अत्यास लाग्दो भयो। अभिभावकले सकेसम्म यिनको सुविधानमा ध्यान दिए। हुनेसम्म सघाउ पुऱ्याए। पिँजडामा थुनिएको मगजलाई स्वतन्त्र उडान गर्न सक्ने अवसरको खोजी पनि गरे।

डाक्टरहरूसँग सल्लाह गरी यिनका अभिभावकले पढाउन सक्ने शिक्षिकाको खोजी गरे। एक दिन हेलेन केलरले घरमा नयाँ मान्छे प्रवेश भएको थाहा पाइन्। ती महिलाले हेलेनलाई आफ्नो काखमा लिइन्। ती महिलाको नाम एनी सुलिभान थियो। हेलेनले तिनको हात छामिन्, अनुहार सुम्सुम्याइन् र झोला पनि छामछाम छुमछुम पारिन्। बोस्टनको पकिन्स स्कूलबाट आएकी एनी सुलिभान पनि जीवनका सुरु अवस्थामा अन्धोपनले ग्रसित थिइन्। सोह्र वर्षको उमेरमा गरिएको शल्यक्रियापछि तिनले नेत्रशक्ति प्राप्त गरिन् र नयाँ जीवन पाइन्। हेलेन केलरले एनी सुलिभानलाई नै योग्य गुरुआमाका रूपमा भेटाइन्। एनी सुलिभानले चाहिँ संसार प्रसिद्ध शिष्या हेलेनलाई जन्माइन्।

एनी र हेलेन केलर घोडामा चढेर डुले। जङ्गल जङ्गल घुमे। कतिपटक हेलेन घोडा चढ्दा एनीले डोहोर्न्याइन्। हेलेनले आफ्नो घरमा नयाँ साथी पाइन्। एनीले चाँहि आफूलाई हेलेनकै घरकी सदस्य बनाइन्। एनीले हेलेनको हातमा C-A-T बनाइन्। M-I-L-K लेखिन् अनि C-A-K-E शब्द पनि सङ्केत गरिन्। हेलेनलाई धेरै शब्द सिकाइन्। यिनका बिग्रिएका बानी सुधारिन्। आफ्नो काम आफै गर्ने बानीलाई पनि बढाइन्। शब्द र वस्तुको

आकार पनि क्रमशः बताउँदै गइन्। एनीले नदी, जङ्गल, पहाड, मैदान, देश, महादेश र पृथ्वीका धेरै भाग र पक्षबारे जानकारी गराइन्। कीरा, फट्याङ्गा, गड्यौला, वनस्पति आदिका विषयमा बताइन्। आफ्ना अगाडि भएका वस्तु, सामग्री र ठाउँहरूका सम्बन्धमा ज्ञान गर्ने उत्सुकता जगाइन्। एनीले हेलेनको काँचो मगजलाई उर्जाशील बनाइन्।

एनी सुलिभानले हेलेनलाई ओठ चलाउन सिकाइन्। हेलेनका आँलाहरू एनीले आफ्नै मुखमा हालिन् अनि आवाज निकाल्नुपर्दा जिब्रो कसरी यताउति हुनेगर्छ भन्ने अनुभव गराइन्। जिब्रो चलाउने तरिका बताइन्। ब्रेल लिपिका सङ्केतहरू पढाइन्। स्कुलमा प्रवेश गराएर धेरै साथीहरूसँग बस्न, खेल्न र रमाउन सिकाइन्। प्रशस्तै प्रयासपछि हेलेन केलरले मुखबाट आवाज निकाल्न जानिन्। एक दिन हेलेनले सकिनसकी अनौठो ध्वनि निकालेर भनिन् 'म लाटी होइन।'

हेलेन केलरलाई सबभन्दा बढी मन पर्ने विषय अंग्रेजी थियो तैपनि उनले जर्मन, फेन्च र अङ्क गणित पनि सिकिन्। पुस्तकालयमा भएका दर्जनौं पुस्तक पढिन्। सन् १९००मा रेड क्लिफ कलेजमा प्रवेश भएर उच्च शिक्षा लिइन्। ब्रेललिपिमा लेखिएका पाठ्यपुस्तक पढेर हेलेनले आफ्नो योग्यता बढाइन्। यिनले आफ्नै जीवनका कथा पनि लेखिन्। यिनका रचनाहरू छापिए। रचनाको पारिश्रमिक पनि पाइन्। लेखेर पैसा पाउँदा दङ्ग परिन्। सन् १९०४ मा हेलेन केलरले राम्रो अङ्क ल्याएर स्नातक पनि पूरा गरिन्। एनी सुलिभान पनि चौपट्टै रमाइन्।

हेलेन केलर शैक्षिक दृष्टिले योग्य भइन्। यिनले पेसाको छनोट गर्नुपर्ने भयो। एनीले यिनलाई पढाउने काममा लाग्न भनिन्। एनीले भनेको काम मन नपरेको होइन। तर यिनलाई प्रवचन दिएर संसारभरिका अन्धा र अपाङ्गहरूलाई हामी पनि केही हौं भन्ने भावना जगाउने चाहना पलायो।

घण्टौंसम्म बोलने अभ्यास गरिन्। महिनौंसम्म साधना गरिन्। यिनले सङ्गीत पनि सिकिन्। हेलेनले विभिन्न क्षेत्रको भ्रमण गर्ने अवसर पाइन्। दुई दर्जनभन्दा बढी देशको भ्रमणमा सामेल भइन्। भाषण गरेर आफ्नो भित्री ज्ञान अरुसमक्ष पुऱ्याइन्। प्रवचन गरेर अपाङ्गहरूको आँट र विश्वास देखाइन्। लेखेर आफ्ना अनुभवहरू बाँडिन्।

हेलेनले द स्टोरी अफ माई लाइफ(सन् १९०३), द वर्ल्ड आई लिभ इन(१९०८), द सङ्ग अफ द स्टोन वाल(१९१०), आर्ट अफ द डार्क (१९१३), माई रिलिजन(१९२९), मिडस्ट्रिम माई ल्याटर लाइफ(१९३०), टिचर(१९५५) आदि महत्त्वपूर्ण कृतिहरू लेखिन्। यिनका कृतिहरू दर्जनौं भाषामा अनुवाद पनि भए।

यिनकै विषयमा आधारित चलचित्र पनि बन्यो। यिनले चलचित्रमा पनि खेलिन्। सन् १९५४ मा हेलेनले ओस्कार अवार्ड पनि पाइन्। आफ्नै जीवनमा दुईदुईवटा विश्वयुद्धको कथा सुनेकी र पीडा भोगेकी हेलेनले महिला मताधिकारको पक्षमा बोलिन्। श्रमिकवर्गको पक्षमा लेखिन्। यिनी समाजवादी पार्टीमा प्रवेश भइन्। 'इन्डस्ट्रियल वर्कर्स .अफ द वर्ल्ड' नामक संस्थासँग पनि आवद्ध भइन्। विश्वयुद्धको विरोधमा आफ्नो आवाज घन्काइन्। यिनले धेरै पुरस्कार र सम्मान पनि पाइन्। यिनका नाममा 'हेलेन केलर विश्वअभियान', 'हेलेन केलर अन्तर्राष्ट्रिय पुरस्कार' आदि संस्था खुले। यिनी जीवित छँदै संसारभरि परिचित भइन्। सन् १९६८ मा हेलेनले हामीलाई छोडेर गइन्।

प्रेमचन्द

(Prem Chand)

दूरदृष्टि, स्पष्ट विचार र सुदृढ व्यक्तित्व

शिक्षक, पत्रकार एवं लेखक

हिन्दीका सर्वश्रेष्ठ हस्ताक्षर

स्वाभिमानी तथा सफलवक्ता

भाषा स्तम्भ एवं उपन्यास सम्राट

भारतको प्रसिद्ध तीर्थस्थल बनारसको लमहीमा हिन्दीका विशिष्ट लेखक प्रेमचन्दको जन्म भएको हो। यिनी सन् १८८० मा जन्मेका हुन्। प्रेमचन्दभन्दा दुई पुस्ता अघि अथवा बाजेको समयमा ६० बिघा जमिन थियो। यिनको समयमा भने जग्गाजमिन कम भयो। सम्पन्नता कमजोर बन्यो। त्यसैले यिनी सामान्य आर्जन भएको परिवारमा हुर्किए। प्रेमचन्दको वास्तविक नाम धनपत राम हो।

प्रेमचन्दले 'मौलवी साहिब' पाठशालामा प्रवेश भएर आरम्भिक शिक्षा ग्रहण गरे। उर्दू र फारसी पढे। यिनले पाठ्यापुस्तकहरू त्यति मन पराएनन्। यिनी उर्दू भाषाका उपन्यासहरू खुब मन पराउथे। त्यसैले यिनले केही उपन्यासहरू पढे। मौलवी साहिबमा पढ्ने समय टुङ्गियो। यिनलाई गोरखपुरमा बस्ने अवसर प्राप्त भयो। मिसन हाइस्कूलमा प्रवेश भएर पढे। त्यहीँबाट कक्षा आठको परीक्षा उत्तीर्ण गरे।

यिनकी आमा चाँडै मरिन्। सौतेनी आमाको एकोहोरो अनुशासनले यिनी पीडित भए। त्यसैले यिनले धेरै समय साथीहरूसँग खेलेर बिताए। यिनी कुसङ्गतमा परे। बाल्यावस्थामै धूम्रपानको लतमा लागे। यसै बेलातिर यिनका पिता जागिरको सिलसिलामा जौनपुरमा सरुवा भए। प्रेमचन्द पनि पितासँगै गए। त्यहाँ त लागुपदार्थ दुर्व्यसनीसँगै यिनको सङ्गत भयो। हुक्का खोजे। दिनभरि जसो तमाखु बनाएर लागुपदार्थ ताने। लामो समयसम्म दुर्व्यसनले लठ्ठ परे। त्यसैबेला अचानक यिनले उर्दूका लेखक मौलाना सज्जद हुसेनका तिलस्मी उपन्यासहरू फेला पारे। प्रेमचन्दलाई रमाइलो लाग्यो। उपन्यासहरू खोजीखोजी पढे।

पछि वनारसको क्विन्स कलेजमा प्रवेश भएर प्रेमचन्द नौ कक्षामा पढ्न थाले। सन् १८९८ मा यिनले म्याट्रिकुलेसन उत्तीर्ण गरे। त्यसपछि यिनी शिक्षण कार्यमा लागे। ट्युसन पढाउने काममा पनि संलग्न भए। पढ्ने अनि पढाउने काममा नै धेरै समय लगाए।

पन्ध्रवर्षको उमेरमा प्रेमचन्दको बिहे भयो। यिनका पिताले संसार छोडेर गए। घरव्यवहार यिनकै थाप्लोमा पन्यो। त्यसो हुँदाहुँदै पनि यिनलाई उच्च शिक्षाको धोको रहिरह्यो। सन् १९०२ मा इलाहाबादको ट्रेनिङ कलेजमा प्रवेश भएर पढे। पढ्ने बानी त लागिसकेको थियो। त्यसो हुनाले प्रेमचन्दले बङ्गाली भाषामा लेखिएका उपन्यास पनि खोजेर अध्ययन गरे। आफैले उपन्यास लेख्ने विचार पनि गरे। यता यिनको वैवाहिक जीवन असफल भयो। पढ्ने, पढाउने, घरव्यवहार मिलाउने तथा सामाजिक गतिविधिमा संलग्न भइरहने प्रेमचन्दलाई आघात पन्यो। आफन्त र कुटुम्बहरूले अर्को बिहे गर्न जोड गरे। आर्य समाजको गतिविधिबाट प्रभावित प्रेमचन्दले सन् १९०६ मा सन्तानसहितकी विधुवी

महिला शिवरानीसँग बिहे गरे।

प्रेमचन्दले आर्य समाजको दर्शन पढे। उद्देश्य बुझे र यसैको आदर्श पछ्याए। आर्य समाजले गरेको मूर्तिपूजा, पुरोहितप्रथा र अवतारवादको विरोधी कार्यलाई मनन गरे। प्रेमचन्दले गान्धीको चरित्रपूर्ण व्यवहार, नैतिक निष्ठा र अहिंसात्मक चिन्तनको अनुकरण गरे। यिनी पाश्चात्य स्रष्टा तथा दार्शनिकहरूका कृति अनि विचारबाट पनि प्रभावित भए। लेखनकार्यमा संलग्न र राष्ट्रिय चेतनाले ओतप्रोत भएकी पत्नी शिवरानीको त्याग, समर्पित भावना र कार्यतत्परताबाट पनि प्रेमचन्दले धेरै कुरा सिके। यिनले योग्य अभिभावकको भूमिका निर्वाह गर्न सक्षम प्रतिभाशाली लेखक दयानारायण निगमसँगको सम्पर्कबाट पनि मार्गदर्शन पाए।

प्रेमचन्दको भाषिक क्षमता बलियो थियो। भाषालाई खेलाउने सीप यिनमा पर्याप्त थियो। त्यसैले यिनले 'हंस' पत्रिका चलाए। यिनले कम खाए र आराम थोरै गरे। हंसलाई खुराकिलो पारे अनि स्तरीय बनाए। हंसलाई हिन्दी, बङ्गाली, मराठी, गुजराती, तमिल, तेलगु आदि भाषामा पनि प्रकाशित गरे। यसबाहेक जमाना, जागरण आदि पत्रिकाहरूको सम्पादनमा पनि भूमिका खेले। यिनले आफ्नो सम्पादन क्षमताको सफल उदाहरण देखाए। प्रेमचन्दले विश्वप्रसिद्ध स्रष्टाका कृतिहरूलाई हिन्दीमा अनुवाद पनि गरे। हिन्दीका पाठकलाई अन्तर्राष्ट्रिय कृतितर्फ आकर्षित गरे।

यिनले राष्ट्रिय विषयमा लेखे। स्वतन्त्रताको महत्त्व देखाए। स्वाभिमान र स्वाधीनतालाई सर्वोपरी स्थान दिए। त्यसै भएर यिनको सन् १९०७ मा प्रकाशित 'सोज-ए-वतन' पहिलो कथासङ्ग्रह तीन सय प्रति विक्री भइसकेपछि प्रतिबन्धित भयो। बाँकी भेटिए जति पुस्तक अंग्रेज सरकारले

जलाउन लगायो। भारतमा क्रान्ति र विद्रोहको डरले प्रतिबन्ध भई जलाइएको पहिलो कृति यही हो। यसभन्दा पहिले यिनी नवावरायको नामले लेख्थे। यस घटनापछि यिनले प्रेमचन्दका नामले लेख्न थाले। एकपटक आमदानीको लोभले यिनी चलचित्रतर्फ पनि लागे। यिनको लेखन तथा अभिनयमा निर्मित चलचित्र 'मजदूर' लाहोरमा सात दिन देखाइएपछि प्रतिबन्धित भयो। हजारौं दर्शकले हेरे। फेरि देखाउने माग भयो। दिल्लीमा देखाउन खोज्दा बन्देज लाग्यो।

प्रेमचन्दले निर्मला, प्रतिज्ञा, सेवासदन, प्रेमाश्रम, रङ्गभूमि, कर्मभूमी, गोदान आदि उपन्यास लेखे। यिनका कथाहरू मानसरोवर शीर्षकअन्तर्गत आठ खण्डमा सङ्कलित छन्। यिनले निबन्ध र नाटक पनि रचना गरे। कथाका माध्यमबाट पाठकलाई भारतीय गाउँ देखाए। ग्रामीण जीवन अवलोकन गराए। गरिबी, शोषण र उत्पीडन केलाए। यिनले भारतीय जीवन खोतलेर उपन्यास लेखे। भारतीय चिन्तन, दर्शन तथा आदर्शको जीवन्त चित्र तयार गरे। यिनले मानवीय विश्वास, गरिमा तथा मर्यादालाई भाषामा उनेर पाठकसमक्ष पुऱ्याए। युवाहरूलाई राष्ट्रिय एकतामा आबद्ध हुन उत्प्रेरित गरे। गान्धीको अहिंसात्मक राजनैतिक आन्दोलनलाई टेवा पुऱ्याए। 'हंस' पत्रिकाका माध्यमबाट समस्त भारतीय जनतामा भाषिक रुचि बढाए।

प्रेमचन्दले विषयको सूक्ष्म विश्लेषण गरे। घटनाको मार्मिक व्याख्या गरे। जीवनको यथार्थ समालोचना गरे। यिनी हिन्दी भाषाका सर्वश्रेष्ठ हस्ताक्षर बने। 'उपन्यास सम्राट' कहलिए। भारतीय भाषाका साहित्यिक विभूति भए। सादा जीवन उच्च विचारका घनी प्रेमचन्दले सन् १९३६ मा संसारबाट बिदा लिए। ***

लु सुन

(Lu sun)

चिकित्सा विज्ञानका विद्यार्थी
लेखक, सम्पादक तथा अनुवादक
चिनियाँ वाङ्मयका सफल शिखर
प्रगतिशील साहित्यका प्रबल हस्ती
जीवनका पारखी एवं वाङ्मयसारथी

प्रगतिशील साहित्यका शिखरहस्ती लु सुन सन् १८८१ मा चीनको साओ सिंगमा जन्मेका हुन्। यिनी गरिब परिवारमा जन्मेका थिए। बालक कालमै यिनका पिताले संसार छोडे। यिनका आकाङ्क्षाहरू पलाउनै नपाई निमोठिन थाले। निर्माण हुनै नपाई भत्किन थाले। यिनकी आमाले पढाइको महत्त्व बुझेकी थिइन्। सहनशील पनि थिइन्। भविष्यप्रति विश्वास राख्थिन्। त्यसै भएर लु सुनलाई पढाइलेखाइमा लगाउन खोजिन्। अक्षरज्ञानतर्फ आकृष्ट गर्न प्रयत्न गरिन्।

लु सुन सन् १८९९ मा पढ्नका लागि घर छोडेर हिँड्ने भए। यिनकी आमालाई छोरो टाढा जान लागेकोमा दुःख लाग्यो। तै पनि पढ्न जान लागेको सम्झेर संयमित भइन्। लु सुनलाई बाटाखर्चका निम्ति थोरै पैसा दिएर बिदा गरिन्। लु सुन नानजिङ पुगे। जियाङनान नौसेना स्कुलमा प्रवेश भए। यिनले प्रकृतिविज्ञान, गणित, भूगोल, इतिहास आदि विषयको विशेषता र आवश्यकता थाहा पाए। शरीरविज्ञान, रसायनविज्ञान अनि स्वास्थ्य विज्ञानका पुस्तक पढे।

पढ्ने अवसरको लाभ बढुल्दै जाँदा यिनले केही इतिहास सम्बन्धी पुस्तकको पनि अध्ययन गर्ने अवसर पाए।

सन् १९०२ मा चिकित्साशास्त्र विषयमा उच्च शिक्षा अध्ययन गर्न लु सुन जापान गए। सेनडाई मेडिकल कलेजमा भर्ना भए। जापानमा परम्परित ढाँचा बाहेक पश्चिमी तरिकाको आधुनिक चिकित्सा पद्धतिको आरम्भ भइसकेको थियो। लु सुनले प्राप्त सुविधाको उपयोग गरे। चिकित्साशास्त्रको मर्म थाहा पाउन निरन्तर लागिपरे।

चिकित्साशास्त्र अध्ययन गर्न थाल्नुपूर्व लु सुनले आफ्नो ज्ञान समाजमै प्रयोग गर्ने विचार गरेका थिए। आफ्नै ठाउँको रोग निर्मूल पार्ने विचार राखेका थिए। त्यसबेला चीनमा हजारौं वर्षदेखि चल्दै आएका कुशासनका साइला चुँडाल्ने आन्दोलन चलिरहेको थियो। डा. सन यात सेनले आन्दोलनको नेतृत्व लिएका थिए। लु सुनलाई देशभक्तिपूर्ण जनउत्साहले आकर्षित गर्‍यो। मनमा कुरा खेल्‍यो, 'अहिले घाउको चिरफार गर्ने बेला होइन। मानिसहरूको मगजको अप्रेसन गर्ने समय हो।' यिनले टोकियोमा पढ्ने चिनियाँ विद्यार्थीहरूलाई पनि भेटे। त्यहाँ कानून, राजनीतिशास्त्र र इन्जिनियरिङ विषय पढ्ने विद्यार्थीहरू धेरै थिए। साहित्य र कलाको अध्ययन गर्ने मान्छे कोही थिएन। यिनले आफ्ना विचारसँग मिल्ने साथीहरू तलास गरे। भावनालाई आकारमा उतार्ने मार्गको खोजी गरे।

लु सुन सन् १९०८ मा स्वदेश फर्किए। विदेश डुलेका र फराकिलो संसार हेरेका लु सुनको राष्ट्रिय दृष्टिकोण निर्माण भइसकेको थियो। पुरानो राजवंशको शासन ढाल्नका लागि युवाहरू समय पखिरहेका थिए। लु सुनले पनि विद्रोहको समर्थन गरे। डा. सन यात सेनको योजना कार्यान्वयन भयो। सन् १९११ मा मञ्चु वंशको शासन ढल्यो। हजारौं वर्ष पुरानो दासताबाट चिनियाँहरूले मुक्ति पाए। तीस वर्ष युवा लु सुन पनि असाध्यै रमाए।

लु सुनका आँखाले समाजको सबल पक्षमात्र हेरेनन्। दुर्बल र दुर्गन्ध पनि हेरे। राजनैतिक दृष्टिले पनि सचेत भइसकेका लु सुनले सृजनालाई मुख्य उद्देश्य बनाए। यिनले समाजकै उत्पीडन, व्यथा र जलनलाई विषय बनाएर कथा लेखे। 'न्यु युथ' नामक पत्रिकामा यिनको पहिलो कथा 'एउटा बौलाहाको डायरी' छापियो। कथाले चिनियाँ जनताको पट्यार लाग्दो जिन्दगी देखायो। आशाको मसिनो त्यान्द्रो पाठकलाई सुम्पियो। पाठकहरूले लेखाइको प्रशंसा गरे। यिनले लेखनक्षेत्रमा प्रथम जग निर्माण भएको थाहा पाए। त्यसपछि अरु धेरै कथा लेखे। 'आह क्युको साँचो कथा' ले निकै चर्चा पायो। लु सुन योग्य कथाकारका रूपमा चिनिए।

मञ्चु वंशको पतनपछि पनि चीनमा आन्तरिक लडाइँ कायमै रह्यो। च्याङ काङ सेकको महत्वाकाङ्क्षाले गर्दा सङ्ग्राम बढ्यो। विदेशी शक्तिले लाभ उठाउन खोजे। बेइजिङ विश्वविद्यालयका हजारौँ विद्यार्थी सडकमा उत्रिए। लु सुनले पनि कार्यक्रममा भाग लिए। राष्ट्रिय समस्याको बेलामा आफ्नो ल्याकतले भ्याएसम्म सक्रियता देखाए।

सन् १९२१ मा चिनिया कम्युनिष्ट पार्टीको स्थापना भयो। देशभक्त युवाहरूमा नयाँ आशा पलायो। चालीस वर्ष लु सुनले पार्टीका गतिविधिहरू हेर्न भ्याएनन्। यिनी लेखनकार्यमा लागे। सम्पादनकार्यमा खटे। अध्यापनकार्यमा संलग्न भए। सन् १९२२ मा यिनको कथासङ्ग्रह 'हाँक' निस्कियो। अर्कोवर्ष 'अ कल टु आर्म्स' पुस्तक प्रकाशित भयो। यिनले निराशामा रुमलिएका त्यसबेलाका नेताहरूलाई पनि आशाको डोरो देखाए। भविष्यको सपना देख्ने युवाहरूलाई विश्वासको गोरेटामा हिँडाए। लेखकको दायित्व संवहन गरे। स्रष्टाको भूमिका निर्वाह गरे र राष्ट्रिय राजनीति बलियो बनाउन साहित्यिक टेवा पनि दिए।

त्यस बेला चीन विभिन्न शक्तिगुटको भागबण्डामा टुक्रिएको थियो। अमेरिका, जापान, फ्रान्स, स्पेन र पुर्तगालका आआफ्ना स्वार्थ थिए। विदेशीशक्तिलाई धक्का दिनका लागि कम्युनिष्ट पार्टीले राष्ट्रिय आन्दोलन सञ्चालन गरेको थियो। विद्यार्थी, बुद्धिजीवी, मजदुर आदिको समर्थन, सहयोग र

विश्वासमा राष्ट्रिय एकता निर्माण हुँदै थियो। लु सुनले मार्क्सवादको अध्ययन गरे। मार्क्सवादी सिद्धान्त र साहित्यको चिनियाँ भाषामा अनुवाद गरे। धेरै अभियानमा लु सुनले नैतिक समर्थन गरे। कतिपय आन्दोलनमा आफैँ सक्रिय भएर लागे। यिनी लेखेर प्रस्तुत हुन खोज्ने प्रतिभा थिए। भावनात्मक एकता विस्तार गर्न यिनका सृजनाले गम्भीर भूमिका खेले। जनतामा जागरण ल्याउन पर्याप्त बल दिए।

लु सुनले मार्क्सवादको अध्ययन गर्नुभन्दा पहिलेदेखि नै अँध्यारोमा हराइरहेका मानिसका विषयमा लेखे। रातमा रुमलिइरहेका पात्रको छटपटी देखाए। खोक्रो पेट र नाङ्गा आङ लिएर बाँचेका चरित्रको जिन्दगी चियाए। पसिना खोसिएर कङ्गाल बनेका मानिसको ढुकढुकी सुनाए। यिनले ठुटाको आत्मा छामे। माटाको बास्ना सुँघे। सतहमा जिएको जीवनको चित्र पनि खिचे।

लु सुनले मार्क्सवादको अध्ययन गरेर साहित्यलाई क्रान्तिको उपकरण बनाए। सृजनामा चिन्तन र दर्शनको मात्रा थपे। रचनालाई स्वतन्त्र र स्वाभिमानको साधन बनाए। लु सुनले विषयलाई सरल शब्द दिए। चिनियाँ जनताले लिएको उद्देश्य बुझाउन सजिलो भाषा दिए। अरुले नदेखेको, नबोलेको र नलेखेको जीवनलाई आफ्ना रचनामा आवास दिए। त्यसैले यिनी कलमका पारखी बने। दीन, हीन र अनाथलाई सृजनामा ठाउँ उपलब्ध गराए। चिकित्सा शास्त्रका विद्वान् लु सुन वाङ्मयका अमर सारथी बनेर सन् १९३६ मा संसारबाट गए।

खलिल जिब्रान

(Khalil Gibran)

महान् शब्दकलाकार
विशिष्ट रङ्गकलाकार
अरबी र अंग्रेजी भाषाका लेखक
देशप्रेमी, जातिप्रेमी र भाषाप्रेमी
कल्पना र संवेदनाका हस्ताक्षर

खलिल जिब्रान सन् १८८३मा सिरियाको लेबनानमा जन्मेका प्रतिभा हुन्। यिनी सम्पन्न परिवारमा जन्मेका थिए। बालककालदेखि नै यिनी अन्तर्मुखी स्वभावका थिए। एकान्तमा बढी रमाउथे। प्रकृतिसँग खेल्थे र सुन्दरतासँग लहसिन्थे। वनहरू अवलोकन गर्थे। फाँटहरू हेर्थे र आफूलाई प्रकृतिमा मिलाउन गर्न खोज्थे।

सानै हुँदा आफ्ना अभिभावकसँग यिनीले युरोप र अमेरिका डुले। नयाँ, नौलो र भिन्न संसार हेरे। फर्केर आएपछि बेरुतको अल हिक्मत विद्यालयमा प्रवेश भए। अरबी साहित्यको गम्भीर अध्ययन गरे। अरबीमा कविता रचे। छोटो समयमै काव्यात्मक प्रतिभा देखाए। साहित्य श्रमका रूपमा चिनिन थाले। आफ्ना समयका अग्रज रचनाकारहरूको पङ्क्तिमा चिनिने देखिए।

जिब्रानले औपचारिक शिक्षामा धेरै समय लिएनन्। अनुशासनले यिनलाई बाँध्न सकेन। फुक्का बनेर पढे। मन लागेका ठाउँमा गए। स्वच्छन्द भएर

डुलफिर गरे। यिनले स्वतन्त्र अध्ययनलाई जोड दिए

सन् १९०३मा जिब्रान फेरि अमेरिका गए। अंग्रेजी भाषाको अध्ययन गरे। अंग्रेजी साहित्यको राम्रो ज्ञान गरे। पछि यिनी चित्रकलातर्फ आकर्षित भए। त्यसैले फ्रान्समा बसी यिनले चित्रकलाको अध्ययन गरे। रङ्गसँग खेले। बुरुससँग नाचे। चित्रकलाको भित्र पसे। शब्दकलासँग खेलिसकेका जिब्रानले रङ्गकलालाई पनि साथी बनाए। अब त खलिल अरबी वाङ्मय, अंग्रेजी साहित्य र रङ्गकलाका पनि पारखी भए। अरबी साहित्यमा आफ्नो ठाउँ बनाइसकेका जिब्रानले अंग्रेजीमा लेख्न सुरु कसे।

राजस्व हिनामिना गरेको आरोपमा जिब्रानका पिता जेल परे। सरकारले सर्वस्व हरण गर्‍यो। आजीवन कारावासको दण्ड सुनायो। जो होचो उसका मुखमा घोचो भनेझैं यिनीमाथि अरु कष्ट थपिए। यिनकी बहिनी सुल्ताना मास छर्न गइन्। भाइ पिटरले जिब्रो टोके। आमाको पनि संसार छोडिन्। खलिल एक्ला भए। यिनको हृदय दुख्यो। छाती टुक्रियो अनि मुटु छियाछिया भयो। अभिभावकको जेल, आफन्तको मृत्यु र आफू एक्लो हुनुको पीडाले जिब्रान थड्थलो भए। कवि हृदयमा चोट पार्‍यो। के गर्ने, के नगर्ने यिनी अन्योलमा पुगे।

जिब्रानले आफ्ना पिताले चलाएको व्यापार सञ्चालन गर्नुपर्ने भयो। यिनी स्वतन्त्र भएर हिँड्ने कवि! मुक्त भएर लेख्ने स्रष्टा! दुक्क भएर सृजनामा लाग्ने प्रतिभा! व्यवसाय विस्तार गर्ने काम र लेखनकलामा लाग्न चाहने हृदयका बीच तालमेल हुन सकेन। त्यसैले आफ्नो हकमा रहेको सबै जेथा बेचे अनि निर्धक्क भएर हिँडे। आनन्द भएर रचनामा लागे। यिनका रचना सुरक्षित राख्ने र व्यवस्थित गर्ने काममा जोसेफाइन अनि मेरी ह्यास्केलले सघाए। अंग्रेजी रचना सम्पादन गरिदिने र आवश्यक परे आर्थिक सहयोग पनि गर्ने ती छोरीमान्छेबाट खलिललाई धेरै सजिलो भयो। तिनीहरू बीच प्रेमसम्बन्ध पनि बढ्दै गयो। जिब्रानले वैवाहिक जीवनमा प्रवेश गर्न जोड गरे तर ती दुवैले जिब्रानको भनाइ अस्वीकार गरिदिए। त्यसो भएर पनि आपसी सद्भाव चाहिँ निरन्तर रहिरह्यो।

पछि बाइस वर्षीय विधुवा सुल्तानसँग जिब्रानले प्रेमसम्बन्ध गाँसे। सुल्तानले चाँडै संसार त्यागिन्। यिनी जीवनभरि दाम्पत्य जीवनबाट वञ्चित रहे।

जिब्रानले आफूलाई पूर्णरूपमा कवितामा लगाए। मानिसहरूको समस्यासँग संलग्न बने। गम्भीर विचारलाई सजिलो किसिमले पोखे। मानिसका व्यथा खोले। पारिवारिक कष्ट देखाए। सामाजिक व्यवधान ओँल्याए। जातीय विशेषता इङ्गित गरे र मातृभूमिको छटपटी छर्लङ्ग पारे। यिनले विद्रोही स्रष्टाका रूपमा आफ्नो परिचय बनाए। त्यस बेलाको सरकारले यिनलाई समाजद्रोही ठहर्‍यायो। देशद्रोही घोषणा गर्‍यो। देशभक्त खलिल देशबाटै निकालिए।

यिनी फ्रेडरिक नित्सेबाट अत्यधिक प्रेरित भए। प्राप्त प्रेरणा र प्रभावलाई आफ्नो मगजमा गालेर यिनले मौलिक रचना तयार गरे। यिनले सन् १९१८ देखि लगातार अङ्ग्रेजीमा लेखे। दि मेड म्यान(१९१८), दि फोर रनर(१९२०), दि प्रोफेट(१९२३), सेन्ड एण्ड फोम(१९२६), जिसस, दि सन अफ मैन(१९२८), दि अर्थ गाइस(१९३१), दि वान्डरर(१९३२) र दि गार्डन अफ दि प्रोफेट(१९३३) यिनले अङ्ग्रेजी भाषामै लेखेका कृति हुन्। यसका अतिरिक्त खलिल जिब्रानका विद्रोही आत्माहरू, जीवन सन्देश, पागल, सागर कन्याहरू, लोकयात्रा, बटुवा आदि कृतिहरू पनि प्रकाशित भए।

देशप्रेमी, जातीयप्रेमी, भाषाप्रेमी र दार्शनिक कवि खलिल जिब्रानका चित्रहरूले जीवनका गुढ रहस्य देखाए। यिनले मानव आकाङ्क्षालाई रङ्ग दिएर जीवन्त बनाए। आफ्ना पुस्तकहरूमा आफैले बनाएका विषयानुरूप चित्रहरू संलग्न गरे। दर्जनौं भाषामा अनुवाद भइसकेका दि प्रोफेट, ए टियर एण्ड ए स्माइलजस्ता कृतिका सर्जक जिब्रान जीवनको पुछारमा एकलै भए। दिक्क भएपछि डाक्टरहरूले नखान भनेका खाद्य तथा पेयपदार्थ पनि एकसुरले उपयोग गरे। शरीरले थाम्नेभन्दा बढी रक्सी खाए। अनाचार अन्यायको विरोधमा टाढासम्म आवाज पुर्‍याउन खोज्ने खलिल जिब्रान सन् १९३१ मा हामीबाट बिदा भए।***

गाब्रिएला मिस्त्राल (Gabriela Mistral)

आफन्तको पलायन-आत्महत्या र मृत्युबोध
अध्यापक एवं विभिन्न देशमा राजदूत
शिक्षाविद, कूटनीतिज्ञ र प्रबल चिन्तक
बालसाहित्य तथा प्रौढ वाङ्मयहस्ताक्षर
दक्षिण अमेरिकाली समाज र संस्कृतिविशेषज्ञ

गाब्रिएला मिस्त्राल दक्षिण अमेरिकाली सन्तान हुन्। यिनी समुद्रीकिनारमा अवस्थित उत्तरदक्षिण लमतन्न भएको देश चिलीकी छोरी हुन्। सन् १८८९ मा भिकुना भन्ने नगरमा यिनको जन्म भएको हो। भिकुनाकै विद्यालयबाट यिनले शिक्षा आरम्भ गरेकी हुन्। यिनलाई उच्च शिक्षाको तीव्र भोक थियो। गरिबीले गर्दा मिस्त्रालको उच्च शिक्षा प्राप्त गर्ने उद्देश्य पूरा हुन सकेन।

मिस्त्रालका पिताले आफ्नो परिवारको देखरेख गर्न आवश्यक ठानेनन्। परिवारसँगै बस्नुपर्ने खाँचो पनि देखेनन्। पारिवारिक जिम्मेवारीबाट पन्छिन खोजे। स्वास्नी र छोराछोरीलाई त्यागी घर छोडेर हिँडे। आमाकै निर्देशन र पथप्रदर्शनमा मिस्त्रालले आफ्नो जीवनको उज्यालो खोज्ने प्रयत्न गरिन्। घरको आर्थिक अवस्थाले गर्दा सानै उमेरमा व्यवसायमा लाग्नुपर्ने बाध्यता भयो। मिस्त्रालले विद्यालयमा पढाउन थालिन्। शिक्षण पेसामा संलग्न भएर स्वावलम्बनको पहिलो खुड्किलो टेकिन्। पढाउदै गर्दा यिनले प्रधानाध्यापकको भूमिका पनि निर्वाह गरिन्।

गाब्रिएलाले पिताको स्नेह पाएनन्। माया भेटिनन् र पितृप्रेमबाट वञ्चित भइन्।

पितृप्रेमको भोक मेट्न र लोग्नेमान्छेको सदासय पाउन यिनले रोमेलियो युरेटासँग पिरती गाँसिन्। मिस्त्रालको प्रेमी परिश्रमी थियो। कार्यप्रति समर्पित थियो। युरेटा र मिस्त्रालको आपसी प्रेम राम्रै थियो। यिनी पनि आत्मनिर्भर ऊ पनि स्वावलम्बी! दुवैको जोडी मिलेको थियो। त्यसो भएर पनि यिनीहरूको मिलन धेरै समयसम्म टिकेन। सन् १९०९ मा युरेटाले आत्महत्या गर्‍यो। गाब्रिएलालाई असह्य वेदना भयो। पछि यिनले एउटा बालकलाई धर्मपुत्रको रूपमा स्वीकारिन्। त्यो बालक पनि चाँडै नै संसारबाट बिदा भयो। पिता पलायन भए। प्रेमीले आफ्नै मृत्यु रोज्यो। धर्मपुत्र सानैमा मर्‍यो। यिनले अर्को बिहे गर्ने आवश्यकता पनि देखिनन्। मिस्त्रालको जीवनसँग पिता, प्रेमी र पुत्र कुनै पनि लोग्नेमान्छे नजिक हुने अवसर परेन। केही समय नजिक भए पनि जीवनभरिका लागि नै मिस्त्राललाई सबैले दुःखी बनाएर गए।

गाब्रिएलालाको मनभरि व्यथा थियो। मुटुभरि वेदना थियो। यिनले आफ्नो भित्रै पीडालाई शब्द दिइन्। यिनले धारणालाई कलामा सजाइन्। कवितालाई प्रभावकारी बनाइन्। आफ्ना वरिपरि आएका विद्यार्थिलाई हेरिन्। शिक्षकहरूको अवलोकन गरिन्। आफ्ना समयका लेखक र तिनीहरूका कृतिको अध्ययन गरिन्। सबैबाट सृजनाको प्रेरणा पाइन्। यिनका कविताहरू छापिए। धेरैले मन पराए। विस्तारै यिनी कवयत्रीका रूपमा परिचित भइन्। सन् १९१४ मा मिस्त्रालको 'सनेट्स अफ डेथ' प्रथम काव्यकृति प्रकाशमा आयो। आठ वर्षपछि यिनले 'डिजोलेसन' नामक कविताकृति प्रकाशित गरिन्। एकपछि अर्को गर्दै छापिएका कविताका पुस्तकहरूले यिनको चर्चा बढ्यो। यिनी प्रबलस्रष्टाका रूपमा चिनिइन्। यिनले आफ्नो काव्यक्षमता विस्तार गरिन्। प्रसिद्धि बढाइन्। मिस्त्रालले अन्तर्राष्ट्रिय ख्याति पनि पाइन्।

मिस्त्रालको आँट बढिरहेको थियो। हौसला वृद्धि भइरहेको थियो। सम्पर्कसूत्र पनि विस्तार भइरहेको थियो। यिनी देशको सिमाबाट बाहिर निस्कइन्। विद्यालयमा पढाउने काम छोडेर उत्तरी अमेरिकाको देश मेक्सिको पुगिन्। नयाँ भूगोल हेरिन्। नयाँ समाज देखिन्। सन् १९२२ पछिका दिनहरूमा मिस्त्रालले अमेरिका र युरोपका विभिन्न देशको भ्रमण गरिन्। नौला संस्कार र संस्कृतिसँग पनि परिचित भइन्। यिनले विभिन्न विश्वविद्यालयहरूमा अतिथि प्राध्यापकको रूपमा अध्यापन गरिन्। अनेकौँ पत्रपत्रिकाहरूमा यिनका लेखरचनाहरू प्रकाशित भए। मिस्त्राल सफल वक्ता

र महिलाहस्ताक्षर भएर देखिइन्।

सन् १९३१ मा चिलीवासीले अमेरिका समर्थक सरकारको विरोध जनाए। सैनिकहरूले पनि विद्रोह गरे। सरकारले नियन्त्रण गर्न खोज्यो। सन् १९३२ मा भएको जनविद्रोहले देशलाई समाजवादी जनतन्त्र घोषित गर्‍यो। सबै राजनैतिक बन्दीलाई क्षमादान दिइयो। मिस्त्रालले अमेरिकाको हेपाहा नीतिको दुस्परिणाम बोध गरिन्। जनताको चाहनालाई मनन गरिन्। राजनीतिका नाममा अमेरिकालीहरूले खेलेको फोहोरी खेलको विरोध गरिन्। राष्ट्रिय स्वार्थमा खुलेर बोल्ने हिकमत देखाइन्। चिली सरकारले यिनलाई ब्राजिलका लागि विशेषदूत बनाएर पठायो। स्पेन, पुर्तगाल-जस्ता देशमा पनि विशेषदूतको भूमिका निर्वाह गर्न यिनैलाई खटायो। कतै यिनी शिक्षाविदका रूपमा प्रस्तुत भइन्। कूटनीतिज्ञ र सांस्कृतिक सहचरीका रूपमा पनि यिनले भूमिका खेलिन्। जहाँ गए पनि शक्तिराष्ट्रको हैकमी प्रवृत्तिका विरुद्ध निरन्तर बोलिरहिन्। मिस्त्रालले चिलीको पक्षमा लेख्ने र बोल्ने गरेर आफ्नो कूटनैतिक प्रतिभा पनि प्रस्तुत गरिन्।

गाब्रिएला मिस्त्रालले शिक्षाविद तथा कूटनीतिज्ञको भूमिका निर्वाह गरे तापनि मुख्यतः यिनी कवयत्री हुन्। यिनले पद्य र गद्य दुवै विधामा कलम चलाइन्। यिनका टेन्डरनेस (१९२४), ताला (१९३८), द वाइन प्रेस (१९५४), सेलेक्टेड पोपम्स अफ गाब्रिएला मिस्त्राल (१९५७), आदि गरेर दर्जनौं कृतिहरू प्रकाशित भए। यिनका पुस्तकहरू अंग्रेजी, जर्मन, इटालेली आदि अनेक भाषामा रूपान्तरण पनि भए।

यिनका रचनाले दक्षिणी अमेरिकाको संस्कृतिलाई समेटे। राष्ट्रियता अभिव्यक्त गरे र जातीय स्वाभिमानलाई प्रस्तुत गरे। आफू वैयक्तिक प्रेमको रूपमा रुमलिएर बाँचेकी हुनाले गाब्रिएलाले प्रेमविषयलाई सूक्ष्म विश्लेषण गरिन्। बालसाहित्य लेखेर मातृवात्सल्य देखाइन्। निम्न वर्गीय जीवनको व्याख्या गरेर यिनले दुःखी, असहाय एवं अनाथहरूको समर्थनमा बल पुऱ्याइन्। मूलतः भौगोलिक विशेषता, राष्ट्रिय अस्मिता र जातीय संस्कारलाई काव्यात्मक रूपमा अभिव्यक्ति गरेर गाब्रिएलाले दक्षिणी अमेरिकाली अन्तरआत्माको जीवन्त तस्विर खिचिन्। यिनले सन् १९४५ मा नोबेल पुरस्कार पाइन्। दक्षिण अमेरिकाकी सफल नारीहस्ताक्षर गाब्रिएला सन् १९५७ मा बिदा भइन्।

राहुल सांकृत्यायन

(Rahul Sankrityayan)

अध्येता, अनुसन्धाता र घुमक्कडयात्री

वेदान्त तथा बौद्धदर्शनका विद्वान्

समाजसेवी, चिन्तक एवं देशभक्त

प्राचीन एवं आधुनिक वाङ्मय उद्धारक

अद्भुत ग्रहण क्षमता, तीक्ष्ण मेधा, बहुमुखी प्रतिभा

राहुल सांकृत्यायन भारतको प्रसिद्ध तीर्थ बनारस नजिकै आजमगढ जिल्लाको पन्दहा गाउँमा सन् १८९३ मा सम्पन्न परिवारमा जन्मेका हुन्। राहुलको वास्तविक नाम केदारनाथ पाण्डे हो। बौद्ध धर्ममा दीक्षित भएपछि यिनी राहुल नामले प्रसिद्ध भएका हुन्। यिनको पैतृक गाउँ कनैला हो। यिनी पन्दहा मामाघरमै जन्मे र मामाघरमै हुर्के।

सन् १८९८ नोबेम्बर महिनामा शुभमुहूर्तको दिन हेरेर मामाघरकै अभिभावकले यिनलाई मदरसा (मुस्लिम पाठशाला) पठाए। भारतमा त्यसबेला उर्दूभाषाको माग कायमै थियो। त्यसै भएर यिनले उर्दू पढे। संस्कृत त परम्परादेखि स्वीकृत भइहाल्यो। यिनले कौमुदी र चण्डी पनि पढे। आधुनिक शिक्षापद्धतिका रूपमा अंग्रेजी देखा परिरहेको थियो। मूलतः यिनका अभिभावक अंग्रेजी नै पढाउन चाहन्थे। सांकृत्यायनले सबैको अवसर पाए। यिनी पढ्नमा

चतुर थिए। आपत्ता सहपाठीलाई पढ्ने १२ महिना लाग्ने पुस्तक यिनी चारै महिनामा पढ्थे। लगातार पढ्दै जाँदा मिडिल स्कुलसम्मको परीक्षामा सामेल भए। पछि यिनले शास्त्री परीक्षा पनि दिएका थिए।

एघार वर्षको उमेरमा यिनको विहे भएको थियो। रुसमा बस्दा पनि राहुलले त्यहीँकी छोरीमान्छेलाई जीवन साथी बनाएका थिए। पछि यिनले कमला सांकृत्यायनलाई पत्नी बनाएर गृहस्थ जीवनको भोक मेटेका थिए।

राहुल घर नजिकै कुटीमा बस्ने परमहंस बाबाको आश्रममा जाने गर्थे। बाबाको आचरण, व्यवहार तथा स्वभावबाट यिनी आकर्षित भए। यिनलाई घरको साँधसीमाबाट टाढा जान मन लाग्यो। घरकै रुपियाँ सुटुक्क जोहो गरे। पटकपटक घर छोडेर हिँडे। जे पाइन्छ त्यही काम गरे। यिनको पढ्ने इच्छा कहिल्यै मरेन। अझ अंग्रेजीभन्दा पनि संस्कृतको गम्भीरताले यिनलाई तान्यो। डुल्ने, संस्कृत पढ्ने र वेदान्तको अध्ययन गर्ने चाहना बढ्यो। यिनी भ्रमणमा निस्किए। लामो समयसम्म दार्शनिक ज्ञानको खोजीमा हिँडे।

धेरै पटक घरमा फर्किए पनि यिनलाई बाहिरी संसारले राम्रैसँग तान्यो। घरको सुखसयलले आकर्षित गर्न सकेन। यिनलाई ज्ञानको भोकले सतायो। त्यसैले यिनी कमण्डलु बोकेर हिँडे। बद्री, केदार, बनारस आदि विभिन्न क्षेत्रमा पुगे। विद्वान् संस्कृतज्ञहरूसँग भेटे। साधु र सन्यासीहरूको सङ्गत गरे। रामानुज परम्पराअन्तर्गत मठमा प्रवेश भए। दुवै हातमा शङ्खचक्र मुद्राले डामिए। मठमा सीमित भएर उत्तराधिकारी हुने आकाङ्क्षाले यिनलाई छुन सकेन। सांकृत्यायन फेरि छटपटिए। एक दिन जुरुक्क उठेर दक्षिण भारततिर लागे। पढ्ने ठाउँ खोजे। तिरुमिशीको पाठशालामा पढ्ने विचार गरे। फेरि त्यहीँ मठको उत्तराधिकारी बन्नुपर्ने प्रस्ताव आयो। पढाइको लोभले गर्दा यिनले स्वीकार गरे। बाहुमूल (पाखुरा) मा फेरि पनि तस मुद्राले डामियो। 'वासुदेवमन्त्र' ले दीक्षित भई लामो समय पढेर बसे।

यिनलाई एक ठाउँमा पोखरीको पानीझै बसिरहन मन परेन। काञ्चीपुर, रामेश्वर, बङ्गलोर, विजयनगर, नासिक, त्र्यम्बक, ओंकारनाथ, उज्जैन, अहमदाबाद आदि अनेकौँ क्षेत्रमा पुगे अनि अनेकतालाई नजिकबाट हेरे। साधुसन्यासीहरूको अवस्था बुझे। सामाजिक गतिविधि थाहा पाए। सांस्कृतिक विविधता अवलोकन गरे। कतिपटक घर पुगे। कतिपटक सुरुमा योगी बनेर डामिएको ठाउँमा पुगे। यिनी कहिल्यै पनि एक ठाउँमा अडिएनन्। एकातिर भ्रमणको भोक! अर्कातिर ज्ञानको तिर्खा! त्यसै भएर यिनी सन् १९१४ मा अयोध्या पुगे। वेदान्त पाठशालामा प्रवेश भएर पढ्न थाले। संसार पहिलो महायुद्धमा होमियो। पत्रपत्रिकामा खबर छापिए। सांस्कृत्यायनले उत्सुकतापूर्वक खबर पढे। विश्वका गतिविधितिर पनि ध्यान बढाए।

कोही हितैषीले राहुललाई आगराको आर्य मुसाफिर विद्यालयमा पढ्नुपर्ने आवश्यकता बतायो। सन् १९१५ मा यिनी आगरा पुगे। 'आर्य मुसाफिर विद्यालय' सन् १८७७ मा स्थापित आर्यसमाजसँग सम्बन्धित थियो। जातपात, छुवाछुत, पर्दाप्रथा, बालविवाह, अनमेल विवाह, बहुविवाह आदि नकारात्मक पक्षको विरोध गर्नु आर्यसमाजको उद्देश्य थियो। यस संस्थाले विधुवा विवाह, स्त्रीशिक्षा, राष्ट्रभक्ति आदि राम्रा कुराको समर्थन गर्थ्यो। राहुल सांस्कृत्यायनलाई यस्ता विषयले धेरै प्रभाव पार्यो। अब यिनी वैराग्यबाट फर्किए। त्याग, वलिदान र देशभक्तिमा विश्वास गर्न थाले। यिनलाई भारतमा अंग्रेजले गरेको शोषण र गान्धीको नेतृत्वमा उठेको जागरणले छोयो। यिनी राजनीतिमा राम्रै चाख लिन थाले। बाढी पीडितहरूको उपकारमा खटे। कतिपय राजनैतिक कार्यक्रमहरूमा यिनले सभापतित्वको भार वहन गरे। सन् १९२२ मा छ महिनाका लागि यिनी जेलमा परे। त्यसपछि पनि यिनलाई राजद्रोहको मुद्दा लाग्यो। तीन वर्षसम्म यिनी हजारीबाग जेलमा बसे।

तीनवर्षको जेलजीवनमा यिनले धेरै पढे। प्रशस्तै लेखे। समयको राम्रो सदुपयोग गरे। जेलबाट निस्किएपछि पनि यिनले भ्रमण र अध्ययनलाई थप

महत्त्व दिए। वेदान्त दर्शन, आर्यसमाज र राष्ट्रभक्तिमा संलग्न हुँदै सांकृत्यायनले अब आफूलाई बौद्धदर्शनतिर लगाए।

बौद्धदर्शनको अध्ययनका सन्दर्भमा श्रीलङ्का पुगे। बौद्धग्रन्थको खोज र अध्ययनका लागि नेपाल हुँदै चारपल्टसम्म तिब्बतको भ्रमण गरे। अनमोल, अप्राप्य तथा दुर्लभ ग्रन्थहरूको खोज गरी दर्जनौं गधालाई बोकाएर भारत पुऱ्याए। पुरातत्व विभागमा सुम्पिए। बौद्ध दर्शनका विद्वान्, व्याख्याता र त्रिपिटकाचार्य नै बने। काशीको सभाले यिनलाई 'महापण्डित'का रूपमा सम्मान पनि गऱ्यो। अध्ययन भ्रमणकै सन्दर्भमा यिनी रुस पनि गए। साम्यवादी दर्शन र चिन्तनबाट पनि प्रभावित भए।

राहुल सांकृत्यायनले संस्कृत, हिन्दी, अंग्रेजी, सिंहली, तिब्बती, चिनियाँ, रुसी, जापानी आदि भाषाको ज्ञान गरे। कथा, निबन्ध, उपन्यास, दर्शन आदि विधामा कलम चलाए। यिनले दर्शन, दिग्दर्शन, बौद्ध दर्शन आदि धर्मदर्शनका पुस्तक लेखे। कनैलाकी कथा, सतमीके बच्चे आदि कथाकृति रचना गरे। साहित्य निबन्धावली, दिमागी गुलामी, तुमारी क्षय, विश्वकी रूपरेखा आदि निबन्धकृति सृजना गरे। विस्मृति के गर्भ में, सिंह सेनापति, दिवोदास, अनाथ, बाइसर्वी शदी आदि धेरै उपन्यास लेखे। विस्मृत यात्री, घुमक्कड शास्त्र, तीन नाटक आदि भ्रमण तथा रङ्गमञ्चसम्बन्धी कृति पनि दिए। त्यसै गरी यिनले जीवनी साहित्यमा पनि पर्याप्त कलम चलाए। यिनले १५० भन्दा बढी ग्रन्थ लेखे। यिनका १३० ग्रन्थ प्रकाशित नै भए। अद्भुत ग्रहणशक्ति, तीक्ष्ण मेधाशक्ति, प्रचुर अनुसन्धान क्षमता र असीमित लेखनशक्ति भएका राहुल सांकृत्यायनले बहुमुखी प्रतिभाको परिचय दिए। सन् १९६३ मा दैहिक रूपमा हामीसँग बिदा भएर गए।

अर्नेस्ट हेमिङ्वे (Ernest Hemingway)

भ्रमणशील प्रतिभा

भयानकताको खोजी गर्ने स्रष्टा

यथार्थ जीवनका प्रस्तोता

भौतिकवादी विचारका समर्थक

कर्मवादी भावनाका संवाहक

अर्नेस्ट हेमिङ्वे अमेरिकाली सन्तान हुन्। यिनी अमेरिकाको इलिनोइ क्षेत्रको ओक पार्कमा सन् १८९९ मा जन्मिएका थिए। यिनका पिता क्लारेन्स स्वास्थ्यकर्मी थिए। आमा ग्रेस हल चाहिँ सङ्गीतप्रेमी थिइन्। हेमिङ्वेको जन्मथलो आध्यात्मिक वातावरणले भिजेको थियो। हल्लिखल्लीको परिवेशबाट टाढा थियो। यहाँका मानिसहरू शान्त थिए र धर्मप्रिय थिए। यसै क्षेत्रको मध्यमवर्गीय परिवारमा जन्मिएका हेमिङ्वेले ओकपार्ककै विद्यालयबाट अध्ययनको थालनी गरे। यिनले उच्चशिक्षातर्फ भने चासो देखाएनन्।

पिताको सिकार खेल्ने चानी छोरा हेमिङ्वेमा पनि सरेको थियो। नदी, तलाउ र समुद्रमा माछा मार्ने पिताको सोख यिनमा पनि हस्तान्तरित भएको थियो। पितासँग भएका विभिन्न ठाउँका यात्राले यिनलाई भ्रमणप्रिय बनाएको थियो। सजिला परिस्थितिसँग मित्रता गाँस्ने र सकेसम्म अप्ठ्यारा परिवेशहरू खोजेर प्रतिस्पर्धा गर्ने खोज्ने हेमिङ्वे पढाइलेखाइमा पनि सतर्क थिए। त्यसै भएर यिनी साहित्यिक रचनाहरू तयार गर्थे र विद्यालयले प्रकाशित गर्ने पत्रिकामा प्रकाशित पनि गराउँथे।

यिनलाई असजिलोसँग जुध्ने प्रबल इच्छा थियो। त्यसैले हेमिङ्वेले त्यसवेला

चलिरहेको प्रथम विश्वयुद्धमा होमिने विचार गरे। अध्ययनको बाटो छोडेर सेनामा सामेल हुन खोजे। नेत्रज्योति कमजोर देखियो। यिनी सशस्त्र सैनिकका निम्ति योग्य सावित भएनन्। युद्धक्षेत्रमा जाने तीव्र उत्साह एवं भोक लागिरह्यो। रेडक्रसको वाहनचालक कर्मचारी बनेर यिनले विश्वयुद्धमा घाइते भएका मानिसको उपचारमा मद्दत पुऱ्याउने विचार गरे। यिनी इटाली पुगे। लडाईँमा पनि संलग्न भए। शत्रुपक्षको गोलीले यिनलाई मृत्युको काखमा सुताउन खोज्यो। जीवनलाई भयानक घटनासँग जोड्न चाहने हेमिङ्वे मृत्युको मुखबाट उठे। जीवनलाई फेरि पनि उत्तिकै क्रियाशील बनाएर कर्मक्षेत्रमा लागे।

हेमिङ्वेले आफूलाई पत्रकारितातर्फ लगाए। यिनले 'द कन्सास सिटी स्टार'का संवाददाता भएर काम गरे। भाषालाई छरितो बनाए। सामग्रीलाई कसिलो पारे र अभिव्यक्तिलाई चोटिलो बनाए। 'उत्तर अमेरिकाली गठबन्धन' नामक खबरपत्रका संवाददाता बनेर यिनी स्पेन गए। डँढेलो लागेको युद्धभूमि अवलोकन गरे। घटनालाई नजिकैबाट हेरे। यिनले पत्रिकालाई युद्धसम्बन्धी यथार्थसामग्री पठाए। रणभूमिका योग्य संवाददाता ठहरिए।

हेमिङ्वेलाई जीवनभरि जटिल स्थितिसँग सामना गर्ने सोख लागिरह्यो। जिन्दगीलाई नयाँ स्वादमा लठ्याउने चाहना भइरह्यो। यिनी भोगी बने। प्रयोगी बने र उपभोगी भए। हेमिङ्वे एउटी महिलसँग मात्र सीमित हुन सकेनन्। प्रथम पत्नी ह्याइलीसँग सम्बन्ध विच्छेद भएपछि यिनले पाउलिन फाइफरसँग बिहे गरे। त्यसबाट पनि चित नबुझाएर मार्था जेल्हर्नसँग तेस्रो बिहे गरे। अन्त्यमा सन् १९४० मा मेरी वेल्ससँग यिनको चौथो बिहे भयो। हेमिङ्वेको काम गर्ने जाँगर प्रशस्तै थियो। उत्साह र प्रतिभा पर्याप्त थियो। यिनी कामवासनाका विषयमा पनि अत्यन्तै लोभी थिए। कामुकतामा निकै लहसिन्थे।

यिनी भ्रमणशील व्यक्तिका रूपमा चिनिए। कर्मशील व्यक्तिका रूपमा पनि दरिए र अत्यधिक अनुभव बढुल्न उत्सुक प्रतिभा ठहरिए। युरोप डुले। यिनले अफ्रिकाका बाक्ला जङ्गलहरू चाहारे। गहिरा गहिरा समुद्रमा माछा मारे। दुर्घटनामा पर्नबाट पटकपटक बचे। जीवन, प्रकृति, भूगोल, सागर, रणभूमि, गुप्तचरीकार्य, छटपटी, दुःख आदिसँग सम्बद्ध भई असीम अनुभव र ज्ञान बढुले। यिनै अनुभव, ज्ञान र

सामग्रीलाई शब्दकलामा घोलेर यिनले आफ्ना रचनाहरू तयार पारे। यसबाट यिनी गद्यविधाका विर्सन नसकिने स्रष्टा बने।

तीन कथा र दस कविता(१९२३), हागो समयमा(१९२४), आइमाईयिनाका लोग्नेमान्छेहरू(२०२७) आदि हेमिङ्ग्वेका कथात्मक रचना हुन्। वसन्तका प्रवाहहरू(१९२६), सूर्य पनि झुल्किन्छ(१९२६), हतियारहरूलाई बिदा(१९२९), जसको लागि घन्ट घन्किन्छ(१९४०), बूढो माझी र समुद्र(१९५२) यिनका औपन्यासिक कृति हुन्। हेमिङ्ग्वेले मध्यान्हपछिको मृत्यु(१९३२), अफ्रिकाका हरिया पर्वतहरू(१९३५) आदि संस्मरणात्मक लेखहरू पनि लेखे।

हेमिङ्ग्वेले आफ्ना रचनामा सिकारको वर्णन गरेका छन्। साँढे जुधाइको विश्लेषण गरेका छन्। रणभूमिका भयानक दृश्य खिचेका छन्। नैतिक मूल्य र आदर्श मान्यताको चर्चा गरेका छन्। साहस, धैर्य र देशभक्तिको जिउदो नमुना पनि देखाएका छन्। हेमिङ्ग्वे मानवतावादी स्रष्टा भएको हुनाले यिनले आफ्ना कृतिमा मान्छेका कथा र गाथाहरूको यथार्थ समेटेका छन्। यिनी जीवनका तीता अनुभव बटुल्ने स्रष्टा हुन्। मिठा र स्वादिला विषय ग्रहण गर्ने लेखक हुन्। पुरुष चरित्रलाई अत्यधिक महत्त्व दिने रचनाकार हुन्। पाठकलाई श्रमको महत्त्व र उचाइ अवलोकन गराउने लेखक हुन्। भावुकता, संवेदना र उत्तेजना प्रस्तुत गर्ने हेमिङ्ग्वेका कृतिले जीवनको साङ्गोपाङ्ग प्रस्तुत गरेका छन्। सृजना, रचना, निर्माण, अनुभव र कर्मको तस्बिर खिचेर देखाउने हेमिङ्ग्वेले मृत्युको अनिवार्यताभित्रै जीवनको शल्यक्रिया गरेका छन्। त्यसैकारण यिनले सन् १९५३ मा प्युलित्सर पुरस्कार पाए। 'ब्रान्ज स्टार' बाट सम्मानित भए। सन् १९५५ मा विश्वप्रसिद्ध नोबेल पुरस्कार पनि हात पारे।

हेमिङ्ग्वेले मृत्युका अनेकौं दृश्य देखे। कालका विभिन्न आकार अवलोकन गरे। समरभूमिका यातनाहरू सुने। यिनले आफै पनि कतिपयक मृत्युसँग जिस्कदै कालसँग खेले। छरपस्ट साहित्यिक उपकरणलाई जोडेर अजम्बरी उपन्यास बनाए। तर आफू चाहिँ! आफैले बन्दुक चलाएर आत्महत्या गरे। आफैले आफूलाई अवसान गरे। हेमिङ्ग्वे सन् १९६१ मा हामीबाट बिदा भए।

यासुनारी कावाबाता

(Yasunari Kawabata)

प्रकृति, संस्कृति र प्रणयप्रेमको प्रस्तुति
जातिप्रेम र राष्ट्रप्रेमको सफल अभिव्यक्ति
जापानी जनजीवनको सशक्त चित्रण
पूर्वीय दर्शन तथा गरिमाको विश्लेषण
वाङ्मयमा बुद्धदर्शनको सफल प्रयोग

यासुनारी कावाबाता जापानको ओकासामा सन् १८९९ मा जन्मेका हुन्। यिनका पिता स्वास्थ्य कर्मी थिए। अभिभावकको आर्थिक स्थिति सम्पन्न थियो। राम्रो आर्जन पनि गर्थे। त्यसो हुनाले कावाबाताको शैशवावस्था सुखद बन्यो। यिनी सानै छँदा यिनका मातापिता दुवै मास छर्न गए। त्यसैले कावाबाता सानै उमेरमा मातृपितृ स्नेहबाट वञ्चित भए। बाजेबज्यैको रेखदेख र सहारसुसरमा यिनी हुर्किए। क्षेत्रीय स्कूलमा प्रवेश भएर यिनले अध्ययन आरम्भ गरे। पछि टोकियो इम्पेरियल विश्वविद्यालयमा भर्ना भएर पढे। यसै शिक्षण संस्थाबाट यिनले स्नातकोपाधि लिए।

सन् १९३१ मा यिनले विहे गरे। गृहस्थाश्रममा प्रवेश भए। त्यसपछि यिनी जन्मस्थल ओसाकालाई छोडेर हिँडे। टोकियो नजिकै कामाकुरालाई वासस्थान बनाएर बसे।

कावाबाताले साहित्यलाई मूल विषय बनाएर पढे। यिनी भाषातिर लहसिए। संस्कृति र परम्परातर्फ आकर्षित भए। यिनले जापानी संस्कारलाई हृदयङ्गम

गरे। जातीय मान्यतालाई सूक्ष्म अवलोकन गरे। प्रकृतिलाई पनि नजिकबाट हेरे। यथार्थलाई कल्पनाले रसाए। प्रणयप्रेमलाई शब्द दिए। यिनले शृङ्गारिक भावनालाई शिष्टतापूर्वक प्रस्तुत गरे। हार्दिक प्रेमलाई जीवन्त अभिव्यक्ति दिए। कावाबाता स्वच्छन्दतावादी स्रष्टाका रूपमा दरिए।

कावाबाताको लेखनयात्रा पत्रकारिताबाट सुरु भयो। औपचारिक अध्ययन टुङ्गिएपछि यिनले आफूलाई भाषा र साहित्यतिर अझै सक्रिय गराए। यिनले साथीहरूसँग परामर्श गरे। लेखकहरूसँग सम्बन्ध गाँसे। पत्रिका निकाल्ने अठोट पनि गरे। भाषा एवं वाङ्मयले यिनलाई राम्रैसँग तान्यो। साहित्य सृजनाबाटै कावाबाताले आफूलाई अमर बनाए।

यिनले 'द इजु डान्सर' उपन्यास लेखे। सन् १९२७ मा उपन्यास प्रकाशित भयो। चौधवर्षे नर्तकीको व्यवहार तथा आकर्षणसँग सम्बन्धित यो कृतिले युवा पाठकलाई सजिलै तान्यो। यिनले नर्तकीप्रति गहिरो प्रेम देखाएर कृति रचना गरे। यसमा यिनले विषयलाई चित्ताकर्षक रूपमा राखे। निजी अनुभवलाई सार्वजनिक गरे। आरम्भमा तीव्र अनुराग अन्त्यमा वियोग प्रस्तुत गरे। यिनको 'द इजु डान्सर' धेरैले मन पराए। कावाबाताको लेखनक्षमताको निक्कै प्रशंसा भयो। त्यसपछि यिनले लेखनकार्यलाई व्यवसायका रूपमा ग्रहण गरे। विषयलाई छरितो अनि चोटिलो बनाउन खोज्ने कावाबाताले सत्यलाई बिम्बपूर्ण ढङ्गमा देखाए। सन् १९३७ मा 'स्नो कन्ट्री' रचना गरेर सफल लेखकका रूपमा चर्चित भए। उत्कृष्ट स्रष्टाका रूपमा गनिए। आफ्नो लेखनप्रतिभालाई राष्ट्रिय सीमाभन्दा बाहिर पुऱ्याए। यिनी अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा समेत परिचित भए।

जापानले आफ्नो सामरिक शक्ति रुसमाथि देखाइरहेको थियो। चीनमाथि प्रयोग गरिरहेको थियो। शक्तिराष्ट्रहरू विश्वयुद्धलाई आफ्नो अनुकूल बनाउन खोजिरहेका थिए। कावाबातालाई छटपटी भयो। यिनी चीन गए। मञ्चुरियामा बसे। विश्वयुद्धको भूमरिमा रुमलिन चाहेनन्। मानवतावादी सन्देश दिएर तटस्थ बसे। जापानका हिरोसिमा र नागासाकी अमेरिकी बमले ध्वंस भए। कावाबाताको

हृदय पनि छियाछिया भयो।

यिनी लेखनकार्यमा अझै सक्रिय भए। यिनले अभिव्यक्ति क्षमतालाई पनि खारे। यिनी सन् १९५३ मा जापानी कला एकेडेमीको सदस्य भए। लेख्ने जिम्मेवारी झन थपियो। त्यसैले कावाबाता सृजनामै तल्लीन भए। रचनामै संलग्न भए। शब्दकला र मनोहारी अर्थसीप देखाउनमै लागि रहे। दुई दर्जनभन्दा बढी कृति लेख्ने यासुनारीले आफ्ना कृतिका माध्यमबाट पाठकलाई जापानी संस्कार देखाए। जापानी जीवनपद्धति अवलोकन गराए। देशको सभ्यताको परिचय दिए। जीवनशैली र परिवेशको बोध गराए। पाश्चात्य दर्शनबाट प्रभावित भएर पनि कावाबाताले पूर्वीय चिन्तनलाई छोडेनन्। त्यसै भएर यिनले आफ्ना रचनामा बुद्धदर्शनलाई पर्याप्त ठाउँ दिए। सांस्कृतिक गरिमालाई निरन्तर उपयोगमा ल्याउनुपर्ने आवश्यकता देखाए। सृजनात्मक क्षेत्रमा 'स्व' को स्थान सुरक्षित राखे। पूर्वको अन्तर्पहिचानलाई विश्वव्यापी गराउन सकेको हुनाले कावाबाताले सन् १९६८ को प्रसिद्ध नोबेल पुरस्कार पाए।

यासुनारीले बर्डस एन्ड बिस्टस (१९३३), थाउजेन्ड क्रेनस (१९५२), द साउन्ड अफ द माउन्टेन (१९५४) आदि प्रसिद्ध कृतिहरू लेखे। यसका अतिरिक्त यिनले द लेक (१९५४), द स्लिपिङ व्युटी (१९६०), दि ओल्ड क्यापिटल (१९६२) आदि पुस्तकहरू पनि वाङ्मयसंसारलाई सुम्पिए।

यिनले मातृवात्सल्यको स्वाद पाएनन्। पितृस्नेहसँग साक्षात्कार गर्ने अवसर भेटेनन्। मातापिताको माया, स्नेह तथा प्रेमबाट वञ्चित हुन विवश यासुनारीले आफ्ना रचनामा प्रेमविषयलाई पर्याप्त ठाउँ दिए। प्रणयप्रसङ्गलाई चाहिँदो स्थान उपलब्ध गराए। नारीहृदयको सटिक चित्रण गरे। यिनले यौनआवश्यकता र आकाङ्क्षाको सुस्पष्ट विश्लेषण पनि प्रस्तुत गरे।

यासुनारीको रचनाको मुख्य विषय भनेकै प्राकृतिक रहस्य उद्घाटन गर्नु हो। यिनले यसैको केन्द्रमा प्रणयप्रेम देखाए। नारी मनको खानतलास गरे।

सांस्कृतिक गौरवलाई निरन्तर उपयोगमा ल्याइरहनुपर्ने आवश्यकता बताए। जातीयप्रेमको विशेषता देखाए। राष्ट्रप्रेमको महिमा प्रष्ट पारे। मानिसको अहङ्कारले उब्जाएको डँढेलोमा प्रेमको सिँचाइ गर्न खोजे। बारुदको दुर्गन्ध कटौती गर्न प्रकृतिको निर्मलवायु विस्तार गर्नुपर्ने खॉचो देखाए। बुद्धधर्मबाट प्रेरित अनि प्रभावित कावाबाताले जीवनको सुरक्षाका लागि अहिंसात्मक मार्ग देखाए। दुईवटा विश्वयुद्धलाई नजिकैबाट हेरेका कावाबाताले मानवतावादी भावनालाई सृजनकलाको मूल सन्देश बनाए।

जीवनको पछिल्लो चरणमा यिनले विभिन्न देशको भ्रमण गर्ने अवसर पाए। केही विश्वविद्यालयमा व्याख्यान पनि दिए। यिनले जापानी प्रकृति, संस्कृति, मान्यता र सभ्यतालाई श्रोता तथा दर्शकसमक्ष पुऱ्याए। चिनियाँ सांस्कृतिक अतिक्रमणबाट भएको क्षतिमा पीडा अनुभव गरे। मान्छेले आफ्नै आवश्यकताका लागि निर्माण गरेका सांस्कृतिक सम्पदा नष्ट गर्न खोल्नेहरूको यिनले खुलेर आलोचना गरे। जीवनको अन्त्यतिर त यिनले आफूलाई राजनैतिक क्रियाकलापमा संलग्न गराए। सामाजिक हैसियतमा पनि देखाए। प्रवचन, राजनीति अनि समाजसेवाको कामलाई कावाबाताले गौण रूपमा भए पनि उपयोग गरे। यिनी पूर्णरूपमा शब्दशिल्पी बने र वाङ्मयहस्ती भए। कावाबाताले सन् १९७२ मा विषालु ग्याँस सुँधेर आत्महत्या गरे।

नाजिम हिक्मत रान (Najim Hikmat Ran)

तीक्ष्ण, जागरुक तथा नवकार्यमा तत्पर
काव्यिक निष्ठाका शसक्त धरोहर
दीर्घकालसम्म प्रवास र कारावास भोग्न विवश
मातृदेशबाट अपमानित तथा प्रताडित व्यक्तित्व
मर्यादा र नैतिक आस्थाका सबल पारखी

नाजिम हिक्मत रानको पुर्ख्यौली नाता पोल्याण्डसँग थियो। पोल्याण्डबाट हिँडेका यिनका पूर्वजहरू टर्कीमा बसोबास गर्न पुगे। नाजिम हिक्मतको जन्म सन् १९०२ मा टर्कीको सालोनिकामा भएको हो।

पहिलो विश्वयुद्धको बारुदीगन्ध मिसिएको सास फेरेर यिनी जवान हुँदै थिए। सन् १९१७ मा भएको रुसको अक्टोवर क्रान्तिको सफलता सुनेर रमाउदै थिए। यिनमा बैँसको मूल फुट्यो। युवाजोशको जागरण उल्यो। तीक्ष्ण, जागरुक अनि हरक्षण नयाँकाममा तत्पर नाजिम हिक्मत साँच्चै हिक्मतिला बनेर देखिए।

राष्ट्रिय भावनाले भरिएका नाजिमले मुलुकको अस्मिता सुरक्षाका लागि अवसर खोजे। सन् १९१९ मा सालोनिकाबाट देशको राजधानी अंकारातिर लागे। नयाँ साथीहरू बनाए। यिनी मार्क्सवादी विचारबाट प्रभावित भए। राजधानीमा अता तुर्क (टर्कीलीहरूका राष्ट्रपिता) मुस्तफा कमाललाई भेटे।

मुस्तफा कमालको प्रभावशाली व्यक्तित्व थियो। टर्कीको राष्ट्रिय आन्दोलन कमालकै नेतृत्वमा सञ्चालित थियो। कमालको व्यक्तित्वबाट नाजिम हिक्मत पनि प्रभावित भए। नाजिमको जागरुक प्रतिभालाई कमालले पनि

छाम्यो। उसले नाजिम हिक्मतको सृजनात्मकक्षमताको प्रशंसा गर्‍यो। नाजिमलाई खुसी लाग्यो। यिनी राष्ट्रिय आन्दोलनमा सहभागी भए। रचनात्मक कार्यमा लागे र आफ्नो लेखनक्षमता विकास गर्न थाले। हिक्मतको हृदयले क्रान्तिलाई समर्थन गर्‍यो। स्वतन्त्रतालाई पछ्यायो र मुक्तिलाई निमन्त्रणा दियो। नाजिम हिक्मतले शब्द खेलाए। लय समाते अनि त्यसमा आफ्ना विचारलाई जोडे। ताता कविता लेखे। यिनले राष्ट्रिय भावनालाई कवितात्मक जग दिए।

सन् १९१९ मा भएको संसदको चुनावमा कमालपन्थीहरू अत्यधिक मतले विजयी भए। देशको आन्तरिक स्थिति भने सबल हुन सकेन। बेलायतको हस्तक्षेप बढ्यो। युनानले आक्रमण गर्‍यो। संसद भङ्ग भयो। मुस्तफा कमालकै अध्यक्षतामा मन्त्रीमण्डल गठन गरियो। सरकारको कमजोरी देखाउने सबैलाई कमालले दण्डित गर्‍यो। नाजिम हिक्मत पनि बाँकी रहेनन्।

नाजिम हिक्मतलाई रसियाली क्रान्तिले बढी नै तानेको थियो। यिनी रुस पुगे। जर्जियामा जन्मेका प्रसिद्ध कवि भ्लादिमिर मायाकोभ्स्कीसँग भेट भयो। विद्रोही लेखक मायाकोभ्स्कीको भेट नाजिमका निम्ति फलदायी भयो। टर्कीमा दण्डित भएका नाजिम सोभियत संघमै बसे। नयाँ संसार हेरे। भिन्न संस्कृति बुझे। समाजलाई मार्क्सवादी चिन्तनका आधारमा विश्लेषण गर्न सिके। समाजमा पर्ने आर्थिक गतिविधिको असर बारे अध्ययन गरे।

सन् १९२३ मा जनताको बल र कूटनैतिक सफलताको कारण टर्की स्वाधीन राष्ट्रको रूपमा स्थापित भयो। देशमा धेरै सुधार भए। नाजिम हिक्मत स्वदेश फर्किए। यिनका कविताले जनतालाई अझै जगाए। शासकलाई झस्का पऱ्यो। त्यसपछि नाजिमलाई लामो समयको निर्वासन तोकियो। यिनी देश निकाला भएपछि आफूलाई माया दिने मुलुक रुसतिरै लागे।

टर्कीमा गणतन्त्र स्थापित भइसकेको थियो। सन् १९२० मा स्थापित टर्की कम्युनिष्ट पार्टीमा प्रतिबन्ध कायमै भए पनि अवसरको खोजीमा नाजिम फेरि

देशभिन्न पसे। कामको खोजी गरे। पत्रकारितामा संलग्न भए। पुफरिडरको काम गरे। अनुवाद कार्यमा लागे। यिनले कथा लेखनमा पनि आफ्नो प्रतिभा देखाए।

सुराकीहरूले यिनको चियो गरे। सरकारको उद्देश्य विपरीत पर्चापम्प्लेट गरेको आरोपमा यिनी जेल परे। पन्ध्रवर्षको सजाय तोकियो। सरकारको प्रहार भिन्नै थियो। धेरैभन्दा धेरै दण्डसजाय दिएर नाजिमलाई कारागारबाट फुत्कन नदिने उपाय भइरह्यो। जेलमा पनि यिनलाई नचाहिदो पीडा दिइयो। अनावश्यक दुःख दिएर सताइयो। नाजिमले धैर्य लिए। भविष्य सम्झेर आफूलाई जीवित राखे। जेलमै बसेर यिनले प्रसिद्ध महाकाव्य 'हुम्यान ल्याण्डस्केप' सृजना गरे। आफ्नो काव्यिक प्रतिभाको बलियो परिचय दिए। नाजिम हिक्मतले रचना गरेका ऐतिहासिक कविताले टर्कीमा धेरै प्रभाव छोड्यो। विभाजित जातिलाई छोयो। विभिन्न धर्मका मानिसलाई असर पार्‍यो। सैनिकहरूलाई पनि उत्तेजित बनायो। सतामा बस्नेहरूले नाजिम हिक्मतलाई रुसबाट तालिम लिएर सता खोस्न आएको ठाने। यिनका समर्थकहरूले जेलहालेर यातना दिएकोमा सरकारको विरोध गरे। नाजिमको स्वाभिमानको सम्मान गरे। प्रशंसा गरे र नाजिमप्रति निष्ठा देखाए।

नाजिमका कविताले टर्कीका मान्छेलाई मात्र होइन, टर्कीको सीमा बाहिरका मानिसहरूलाई पनि प्रभावित पार्‍यो। त्यसैले प्रसिद्ध व्यक्तिहरूले पनि यिनको छुटकाराको माग गरे। बुद्धिजीवीहरूले घघघच्याए। कानुन व्यवसायीहरूले करेपे। सरकारको कानमा बतास लाग्यो। यिनी जेलबाट छुटे।

यिनलाई टर्कीमा बस्न अनुकूल भएन। नाजिमलाई रुसले स्वागत गर्‍यो। टर्की सरकारले विदेशमा बस्दा पनि यिनको चियोचर्चो गर्न छोडेन। नाजिम र यिनका परिवारजनसँग भेटघाटमै रोक लाग्यो। मातृदेश टर्कीले यिनलाई नागरिकताबाटै वञ्चित गर्‍यो।

सन् १९३५ मा मुस्तफा कमालको मृत्यु भयो। यता नाजिमको जीवन

रहेसम्म त टर्कीमा यिनका रचनाले प्रकाशनको अवसर पनि पाएनन्। त्यसो भएर पनि नाजिमको प्रसिद्धि चारैतिर फैलियो। यिनका रचनाले जीवनको दुःख देखाए। जनताको आशा जोगाउन मद्दत दिए। मानिसहरूको विश्वास सुरक्षित राख्न बल पुऱ्याए। मान्छेहरूको खुसी वृद्धि गर्ने बाटो देखाए। त्यसैले यिनका समर्थकहरूको सङ्ख्या पर्याप्त बढ्यो।

जन्मदेशका शासकहरूबाट अत्यधिक पीडित नाजिम हिक्मतले मार्क्सवादी चिन्तनमा विश्वास राखे। विपरीत ध्रुवको शक्तिबाट अत्यधिक शासना खप्ने। अधिकांश मान्छेको पक्षमा कलम चलाएर यिनले मानवसंवेदनको उद्घाटन गरे। न्यास्रो मानेर बसेकाहरूलाई उज्यालो सौन्दर्य दिए। त्यसै भएर नाजिमका कृतिहरू दर्जनौं भाषामा अनुवाद पनि भए। जीवनको अधिकांश समय प्रवासको पीडा र जेलको यातना भोग्न विवश नाजिम हिक्मतले 'विश्वशान्ति' पुरस्कार पनि प्राप्त गरे। पाठकलाई मर्यादा, धैर्य र साहसको सशक्त पाठ सिकाए। सन् १९६२ मा शरीर छोडेर गए पनि काट्यिक निष्ठाका धरोहर नाजिम अमर भए।

जाँ पाल सार्त्र (Jean-paul Sartre)

दोस्रो विश्वयुद्धको रणमैदानका सिपाही
कथा, नाटक, उपन्यास र समालोचनाहस्ती
दार्शनिक चिन्तक एवं अस्तित्ववादी लेखक
मार्क्सवादी बुद्धिजीवी एवं मानवतावादी स्रष्टा
शब्द सारथी तथा वाङ्मयका सफल पारखी

जाँ पाल सार्त्रको जन्म युरोपको सौन्दर्य नगरी पेरिसमा सन् १९०५ मा भएको हो। यिनका पिता अधिकृततहका कर्मचारी थिए। आमा पनि सम्पन्न परिवारमा हुर्केकी थिइन्। सार्त्र सानै हुँदा यिनका पिता मास छर्न गए। सन् १९१६ मा यिनकी आमा अर्कै लोग्नेमान्छेलाई जीवन साथी बनाएर हिँडिन्। सार्त्रले अभिभावकको भर पर्दा माया भेटेनन्। बाजेको सत्कारसुसार पाएर यिनी हुर्किए। यिनले लुइस लेग्रान्ड स्कुलबाट अध्ययनको सुरुवात गरे। यिनी सन् १९२८ मा दर्शनशास्त्रका स्नातक भए।

अध्ययन सकेपछि यिनी विभिन्न मुलुकको भ्रमणमा निस्किए। पिरामिडहरूको देश इजिप्ट पुगे। दार्शनिकहरूको मुलुक ग्रीस गए। इटालीको राम्ररी अवलोकन गरे। जर्मनीको व्यापक भ्रमण गरे। लामो समय बर्लिनमा बसेर जर्मन दार्शनिकहरूका कृतिहरूको गम्भीर अध्ययन गरे। वस्तुलाई हेर्ने दृष्टिकोण मान्छेले कसरी विकास गरेको रहेछ भन्ने विषयमा यिनी स्पष्ट भए। दार्शनिक तर्कले बौद्धिक विकासमा सफल भूमिका खेल्न सकेको थाहा पाए। यिनी आफै पनि दर्शनका विद्यार्थी! त्यसैले गर्दा बर्लिनको बसाइ अनि दर्शनशास्त्रको थप अध्ययनले सार्त्रलाई गहकिलो ज्ञान प्राप्त भयो। यिनले अस्तित्ववादी दर्शनको विकास गरे। पेरिसमा शिक्षक भएर पनि काम गरे।

आफ्ना समयका अगुवाहरूलाई मौलिक चिन्तन दिएर प्रभावित पारे।

सारत्र लेखनकालमा आकर्षित भइसकेका थिए। सन् १९३८ मा यिनको प्रथम उपन्यास 'नसिया' (वाक्क हुने स्थिति) प्रकाशित भयो। विद्वान् समालोचकहरूका अनुसार सारत्रले यसै कृतिका माध्यमबाट अस्तित्ववादी चिन्तनलाई साहित्यमा उतार्ने प्रयास गरे। सन् १९३९ मा यिनको कथासङ्ग्रह प्रकाशित भयो। यी कथाहरूबाट सारत्रको विचार झनै खारिएर देखा पर्‍यो। यिनले आफ्नो बौद्धिक क्षमता बढाए। वैचारिक कलम तिखारे। साहित्यिक रचनाहरू द्वारा अस्तित्ववादी धारणा अभिव्यक्त गरे।

सन् १९३९ मा द्वितीय विश्वयुद्ध आरम्भ भयो। फ्रान्सले युवाहरूलाई सेनामा भर्ना गर्‍यो। चौँतीस वर्षीय सारत्र पनि फ्रान्सेली सेनामा संलग्न भए। यिनले दस महिनासम्म युद्धभूमिमा काम गरे। सन् १९४० मा जर्मनीद्वारा फ्रान्स पराजित भयो। यिनी जर्मनहरूको कब्जामा परे अनि थुनिएर बसे। नौ महिनापछि यिनी जेलबाट छुटे।

जर्मनले युरोपभरि आफ्नो अधिकारको खाँडो जगाइरहेको थियो। फ्रान्सेली बौद्धिक पुत्र सारत्रलाई असह्य भयो। यिनले जर्मनशासनको विरोध गरे। जर्मन अहङ्कारका विरुद्ध लेखे। आफ्ना विचारहरूलाई विभिन्न पत्रपत्रिकामा छपाएर प्रचार गरे। काम गर्दै जाँदा अल्बेयर कामुजस्ता चतुर बुद्धिजीवीलाई भेटे। सारत्रलाई दुइगा खोज्दा देउता भेटेझैं भयो। दुवै मिलेर जर्मनेली हैकमको आलोचना गरे अनि अस्तित्ववादी चिन्तनको स्थापना र विस्तारमा बल पुर्‍याए।

सारत्रले नाटक लेखे। स्वतन्त्रताप्रतिको सशक्त चिन्तन प्रस्तुत गरे। अन्धपरम्परामाथि आँलो ठड्याए। दर्शक एंव पाठकलाई मान्छेका अर्कमण्यता बोध गराए। यिनले मान्छेको निराशा, दिग्दारी अनि उपायहीनताको जीवन्त चित्रण गरे। फ्रान्सेलीहरूका लागि अद्वितीय नाटक दिए। विश्वसाहित्यका निम्ति भुल्न नसकिने नाट्यकृति उपलब्ध गराए। सारत्रले विशुद्ध चिन्तनपरक रचना पनि लेखे। वैचारिक स्वतन्त्रताको सुस्पष्ट व्याख्या गरे। यिनले आफ्नो दार्शनिक प्रतिभाको परिचय दिए।

सारत्र मार्क्सवादमा पूर्ण विश्वास राख्थे। लामो समयसम्म एउटै दर्शनमा आबद्ध साथीहरूले साम्यवादी रसियाली शासनबाट भएका अतिक्रमणको विरोध गरे। यिनलाई मन परेन। विशेष गरी यिनका मित्र अल्बेयर कामुसँगको मतभिन्नताले यिनलाई

छटपटी नै भयो। स्टालिनको निर्देशनमा सोभियत संघले हंगेरीमाथि गरेको आक्रमणले सार्त्रको हृदय पनि हल्लियो। त्यसपछि यिनी साम्यवादी शासकहरूको विपरीत भए। यिनले कुनै पनि राष्ट्रबाट भएका मानवसंहारको खुलेर विरोध गरे। कुशासनको विरुद्ध उठेका विद्रोहहरूको निर्धक्क समर्थन गरे। जीवनको अधिकांश समय साम्यवादी चिन्तनसँग सम्बन्धित रहेका सार्त्रको समाज र वस्तुप्रतिको हेराइ मार्क्सवादी दर्शनमै आधारित भएर रह्यो।

सार्त्रले उपन्यास लेखे। कथा रचना गरे र नाटक सृजना गरे। यिनी प्रखर समालोचकका रूपमा चिनिए। दार्शनिक एवं चिन्तकका रूपमा दरिए। यिनले समयक्रममा सम्पादकको भूमिका पनि निर्वाह गरे। सार्त्रले बिइङ्ग एन्ड नथिङ्गनेस (१९४३), द फ्लाइज (१९४३), नो इक्विजिट (१९४५), एक्विजस्टेन्सियालिजम एन्ड ह्युम्यानिजम (१९४६) जस्ता कृतिहरू लेखे। डर्टी ह्यान्ड्स (१९४८), आइरन इन द सोल (१९४९), एस्से इन एस्थेटिक्स (१९६३), द ट्रोयान युमन (१९६५), द फिलोसफी अफ जॉ पाल सार्त्र (१९६५) आदि महत्त्वपूर्ण पुस्तकहरू रचना गरे। यिनले जीवनभरि लेखेर विश्ववाङ्मय भण्डार अनि दार्शनिक संसारलाई पाँच दर्जनभन्दा बढी कृतिहरू सुम्पिए।

जॉ पाल सार्त्रले सत्यको अनुसन्धान गरे। तथ्यको अन्वेषण गरे अनि वास्तविक जीवनको खोजी गरे। यिनले आफ्ना समस्त कृतिका माध्यमबाट मानवअहङ्कारको चित्रण गरे। मानवआकाङ्क्षाको व्याख्या गरे। सङ्गतिहीन जीवनको विश्लेषण गरे। मानवीय अस्तित्वको खोजी गरी वर्तमान समाजलाई परिवर्तन गरेर सुन्दर संसारको सृजना गर्न सकिने दृष्टिकोण अघि सारे। अन्धकारलाई प्रकाशमा रूपान्तरण गर्न आवश्यक देखाए। यिनले दुर्गन्धलाई सुगन्धमा परिणत गर्न सकिने धारणा अगाडि ल्याए। समाज र विश्वलाई साहित्य, दर्शन एवं स्वतन्त्र चिन्तन दिए। यिनले आफ्नो निजी प्रतिभालाई आफ्नो जीवन छँदै चम्काए। सृजनात्मक क्षमता र योगदानको कदर गरी सार्त्रलाई सन् १९६४ मा नोबेल पुरस्कार दिइयो। यिनले सो पुरस्कार स्वीकार गरेनन्। यिनी झन् चर्चामा आए। आफ्नो समयमा जीवन्त अभिलेख बनेका सार्त्र सन् १९८० मा संसारबाट गए। ***

महादेवी वर्मा

(Mahadevi Bhrama)

छायावादी-स्वच्छन्दतावादी प्रतिभा
अनुभूति, भावना र कल्पनाकी त्रिवेणी
प्रेम, विरह एवं करुणाकी प्रतिमूर्ति
गीतिकाव्य, समालोचना र निबन्धस्रष्टा
हिन्दी भाषा एवं वाङ्मयकी सबल हस्ताक्षर

महादेवी वर्मा भारतकी छोरी हुन्। यिनको जन्म सन् १९०७ मा भारतको फर्रुखाबादमा भएको हो। यिनका पिता गोविन्दप्रसाद वर्मा र आमा हेमरानीदेवी हुन्। महादेवीका पिता कानूनका विशेषज्ञ थिए। आमा कलाप्रेमी थिइन्। परिवार सम्पन्न थियो। कुनै अभाव थिएन। त्यसै हुनाले महादेवीको बाल्यकाल सुखद किसिमले बित्यो। खुसी र आनन्दले व्यतित भयो। अझ त्यसमा पनि केही पुस्ता अघिदेखि नै यस परिवारमा छोरीको जन्म भएकै थिएन। हेमरानीदेवीबाट महादेवी वर्मा जन्मिइन्। त्यसैले पिता गोविन्दप्रसाद पनि अत्यन्त खुसी भए। सयै सुविधा उपलब्ध गराएर बालिका महादेवीलाई हुर्काए र बढाए।

महादेवीका अभिभावकहरू शिक्षाप्रति विशेष रूपले अनुरागी थिए। पिता गोविन्दप्रसादले एम.ए. र एल.एल.बी. गरेका थिए। यिनकी आमा ब्रजभाषामा कविता लेख्थिन्। मीराका भजनहरू गाउँथिन्। यिनै कारणले बालककालदेखि नै महादेवीको संस्कार सबल बन्दै आयो। यिनले घरबाटै अध्ययन आरम्भ गरिन्।

एघार वर्षको उमेरमा यिनको विहे भयो। अभिभावकले महादेवीलाई गृहस्थाश्रममा प्रवेश गराउन खोजे। पारिवारिक गतिविधिमा संलग्न गराउन

प्रयत्न गरे। यिनी घरको सीमामा बाँधिन सकिनन्। पारिवारिक जिन्दगीबाट टाढिइन्। गृहस्थजीवनबाट अलग भइन्। घरायसी अनुशासनको बन्धनबाट मुक्त हुन खोजिन्। खुला र स्वतन्त्र भएर बाँच्ने आकाङ्क्षा देखाइन्। त्यसपछि यिनी गम्भीर अध्ययनमा लागिन्। सन् १९२४ मा महादेवीले प्रथम श्रेणीमा हाइस्कूल परीक्षा उत्तीर्ण गरिन्। यिनले एफ.ए. पनि गरिन्। सन् १९३३ मा संस्कृत विषयमा स्नातकोत्तर गरिन्। पर्याप्त योग्यता र क्षमता बनाइन् अनि प्रयाग महिला विद्यापीठमा प्रधानअध्यापकको भूमिका निर्वाह गरेर बसिन्।

महादेवीले बालककालदेखि नै कविता रचना गर्न सुरु गरेकी हुन्। मीरा, तुलसी आदिका रचनाबाट यिनी प्रभावित भइसकेकी थिइन्। बुद्धसम्बन्धी साहित्यले पनि महादेवीलाई उत्साहित गरिरहेको थियो। यिनले पूर्वीय प्राचीन ग्रन्थहरूको अध्ययन गरिन्। उपनिषदीय चिन्तनलाई आत्मसात गरिन्। महादेवीले चित्रकलालाई शब्द दिइन्। काव्यकलालाई सङ्गीत दिइन्। काव्य, सङ्गीत अनि रङ्गकलालाई एकैपटक प्रस्तुत गरिन्।

महादेवी वर्मा भारतीय स्वतन्त्रता आन्दोलनमा सघाउन गाउँगाउँमा पुगिन्। यिनले अकालग्रस्त क्षेत्रमा सामग्री पुर्‍याइन्। अभाव अनि उत्पीडनले थकित महिला र बालबालिकाका लागि खाद्यान्न उपलब्ध गराइन्। लुगा र औषधी ठीक ठाउँमा पुर्‍याउने तत्परता देखाइन्। जीवनको सङ्कटपूर्ण अवस्थालाई नजिकबाट हेरिन्। यसै क्रममा महादेवीले भारतीय संस्कृतिको पनि अध्ययन गरिन्। पूर्वीय दर्शनको गम्भीरता ठम्याइन्। परम्परित संस्कार अनि जीवनपद्धतिलाई समेत हेरिन्। प्रकृतिमा छरिएको सौन्दर्य खोजिन्। पुरुषप्रधान समाजको चेतना र व्यवहार अवलोकन गरिन्। पन्त, प्रसाद, निराला आदि छायावादी-स्वच्छन्दतावादी स्रष्टाहरूको सृजनाप्रवृत्तिलाई अनुभूत गरिन्। यिनले आत्मानुभव र कल्पनालाई एकसाथ मिलाइन्। गृहस्थाश्रमलाई खन्याउनुपर्ने स्नेह यिनले साहित्यलाई सुम्पिइन्। सन्ततिलाई दिन आवश्यक पर्ने प्रेम वाङ्मयविकासमा लगाइन्।

महादेवी वर्माले पद्य र गद्य दुवै विधामा कलम चलाइन्। सर्वप्रथम पद्यरचनामा संलग्न भएकी महादेवीले आफूलाई मूलतः गीतिकाव्य सृजनामा

लगाइन्। यिनले नीहार(१९३०), रश्मि(१९३२) र निरजा(१९३५) गीतिकाव्य रचना गरिन्। सान्ध्यगीत(१९३६), दीपशिखा(१९४२), सप्तपर्णा(१९६०), संधिनी(१९६५) जस्ता गीतिकृतिहरू लेखिन्। महादेवीले अतीत के चलचित्र, स्मृति की रेखाएँ, शृङ्खला की कडियाँ, पथ के साथी, महादेवी वर्मा का विवेचनात्मक गद्य, क्षणदा-जस्ता संस्मरणात्मक, परिचयात्मक, विश्लेषणात्मक तथा समालोचनात्मक गद्यकृतिहरू वाङ्मयभण्डारलाई उपलब्ध गराइन्।

वर्माले आफ्ना दुःखानुभूतिलाई गीतिरचनामा प्रस्तुत गरिन्। पीडा एवं वेदनालाई संयोजन गरिन्। रसार्दहृदयलाई स्वरमा उतारिन्। वैयक्तिक अनुभूतिलाई सार्वजनिक गरिन्। महादेवीले प्रत्येक काव्यरचनालाई नवीन भावना जडेर व्यक्त गरिन्। यथार्थलाई कल्पनाले ढोलेर देखाइन्। सङ्गीतमयरचनालाई सन्तुलित अभिव्यक्ति दिइन्। यिनले सुकुमार शब्दविन्यासको प्रतिभा देखाइन्। प्राकृतिक स्वरूपलाई मानवीकृत गरिन्। आध्यात्मिक चेतना र प्राकृतिक विम्बलाई सँगसँगै प्रस्तुत गरिन्। चित्रमय भाषा, लाक्षणिक अभिव्यक्ति अनि मानवतावादी धारणालाई महादेवी वर्माले काव्यउपकरण बनाइन्। देशप्रेम, राष्ट्रिय भावना एवं विश्वमैत्री चिन्तनसँगै 'यसुधैव कुटुम्बकम्' को उदात्त चेतनालाई पनि काव्यविषय बनाइन्।

यिनको जीवन नै आफैँ व्यङ्ग्यझैँ देखिन्थ्यो। सम्भ्रान्त परिवारमा जन्मेकी महादेवीले एघार वर्षकै उमेरमा बिहेका लागि तयार हुनुपर्थ्यो। महात्मा बुद्धको जीवनगाथा र दार्शनिक चिन्तनको अध्ययन गरेपछि यिनलाई गृहस्थजीवनप्रति वितृष्णा भयो। अझ यिनले लेखेर देखाइन् - "म बालककालमै भिक्षुणी बन्न चाहन्थेँ। भिक्षुणी बनेर पूर्ण स्वतन्त्र हुँदी हुँ त!!"

बाँधिएको परिवेश तर मुक्त रहने तीव्र आकाङ्क्षा! अति अनुशासनको सामाजिक बन्धन छिनालेर स्वैच्छिक जीवन जिउने चाहना देखाउनु महादेवीलाई फलामको चिउराभन्दा कठोर भयो। राष्ट्र, जाति र समाजप्रतिको जिम्मेवारीबोधले यिनलाई केही सहज भयो। अभिव्यक्ति क्षमताले अझै सुगम बनायो। यस्तो बेला महादेवीले काव्यसृजना त गरिन् नै। यसबाहेक यिनले

आफूलाई निबन्ध र समालोचनातर्फ पनि लगाइन्।

महादेवीले आलोचनात्मक एवं ललित निबन्ध लेखिन्। निबन्ध रचना गरेर यिनले आफ्नो कल्पनाजगत् खोलिन्। स्वप्नसंसार देखाइन् र सामाजिक यथार्थ प्रस्तुत गर्ने प्रयास गरिन्। यिनले विश्वासपूर्ण विवेकको खोजी गरिन्। वैयक्तिक तथा सामाजिक समस्या निवारण गर्न सङ्कारहित हृदय खाँचो पर्ने बताइन्। यिनले निबन्धमा स्वनिर्मित सूक्ति देखाइन्। उक्तिवैचित्र्य प्रस्तुत गरिन्। पूर्वस्मृतिलाई अङ्कन गरिन्। अन्तर्चिन्तन खोलिन्। पाठकलाई आफ्नो समयको तस्विरै देखाइन्।

यिनले आलोचनात्मक लेखनलाई पनि समय दिइन्। काव्यकला, छायावाद, र रहस्यवाद महादेवीका प्रसिद्ध आलोचनात्मक लेख हुन्। यस्ता रचनाका माध्यमबाट यिनले सौन्दर्य र उपयोगिता सम्बन्धी धारणा प्रस्तुत गरिन्। यिनले जीवनको मूल्य बताइन्। जय एवं पराजयको तथ्य खुलाउदै वाङ्मयको सार खोतलिन्।

महादेवी वर्माले नारी स्वतन्त्रताको विषयमा पनि लेखिन्। भारतीय महिलाहरूको समस्या इङ्गित गरिन्। पुरुषको हेतुचेक्रयाई खुलस्त पारिन्। महिलाहरूले सहनुपरेको कष्ट देखाइन्। निबन्ध लेखेर महादेवीले दीनदुःखीमाथि पनि अत्यधिक सहानुभूति प्रस्तुत गरिन्। यिनले यथार्थ धरातलमा सुधिन नसकेका व्यक्ति, अगुवा र नेताप्रति समेत आँलो ठड्याइन्। यिनले कविता रचना गरेर पाठकलाई करुणापूर्ण सागरमा डुबाइन्। निबन्ध र समालोचना लेखेर यथार्थ संसारको अवलोकन गराइन्।

हिन्दी साहित्यको समुत्थानका निम्ति महादेवीले आफ्नो पूरै जीवन खर्च गरिन्। 'निरजा'का लागि सेक्सरिया पुरस्कार पाइन्। 'मङ्गलप्रसाद पारितोषिक' प्राप्त गरिन्। 'साहित्यकार संसद' नामक संस्था चलाइन्। राज्य विधान-सभाको सदस्य भइन्। हिन्दी भाषा एवं वाङ्मयकी अमर हस्ताक्षर वर्माको निधन सन् १९८७ मा भएको हो। ***

लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा

(Laxmi Prasad Devkota)

स्वच्छन्दतावादी कवि

प्रसिद्ध महाकवि

विशिष्ट निबन्धकार

साहित्यका आदभुतिक प्रतिभा

नेपाली वाङ्मय पुरोधा

लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा नेपालको राजधानी काठमाडौँको धोबीधारामा सन् १९०९ मा जन्मिएका हुन्। पिता तिलमाधव देवकोटा र माता अमरराज्यलक्ष्मीका साहिँला सुपुत्र देवकोटा लक्ष्मीपूजाको दिन जन्मिएको हुनाले लक्ष्मीको प्रसाद ठानी यिनको नाम लक्ष्मीप्रसाद राखिएको हो। देवकोटाले घरबाटै शिक्षाको आरम्भ गरेका हुन्। शिक्षित परिवारमा हुर्केका देवकोटा तीक्ष्ण बुद्धिका थिए। यिनी एघार वर्षको भएपछि दरबार हाइस्कूलमा भर्ना भए। अंग्रेजी शिक्षा पढे। यिनले अंग्रेजीमा बी.ए. र कानूनमा बी.एल गरे। अंग्रेजी एम.ए.को तयारी गरे पनि परीक्षा दिन सकेनन्। देवकोटाको औपचारिक शिक्षा यहीं टुङ्गियो। स्वन्त्र अध्ययन चाहिँ यिनले निरन्तर गरिरहे।

लक्ष्मीप्रसादले सानै उमेरदेखि कविता लेखे। पितालाई देखाए। जेठी भाउजुलाई सुनाए। दरबार स्कूलमा पढ्दै गर्दा पनि यिनले कविता लेखे। साथीहरूलाई सुनाए। यिनले आफ्ना मित्रहरूबाट अनेक टीका र टिप्पणी सुने। यिनलाई कविताले छोइसकेको थियो। त्यसैले स्कूलको फुर्सतको समयलाई यिनले पनि कवितारचनामै लगाए। हृदयभित्र उम्रिएको काव्यात्मकतालाई

निरन्तर पोखिरहे।

लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाले धेरै कविता लेखे। मान्छेका मन छुने कविता लेखे। पाठकका हृदय पगाल्ने कविता लेखे। समाजको यथार्थलाई कवितामा देखाए। संस्कृतिलाई सृजनामा सजाए। प्रकृतिलाई जीवन्त बनाए। यति धेरै कविता लेख्ने कवि नेपालीमा आजसम्म जन्मेको पाइँदैन। छिटो कविता लेख्न सकेको हुनाले दार्जिलिङ्गेहरूले यिनलाई 'इलेक्ट्रिक' कवि भने। गम्भीर तथा हृदय छुने कविता लेख्न सकेको हुनाले हामी सबैले महाकवि भन्यौं।

महाकवि देवकोटाले निबन्ध पनि लेखे। कथा र नाटक पनि लेखे। यिनी आफ्ना समयका निबन्धका चुली बने। स्वच्छन्दतावादी कवितासाहित्यका महासेनानी भए। यिनका निबन्धले पनि कविताको वास्ना दिए। नाटकले पनि काव्यकै सुवास छन्यो। सपना, विपना र जपनामा पनि कविता देख्ने र कवितै लेख्ने देवकोटाको जीवन जहिले पनि आर्थिक अभावमा बित्यो। यिनले अर्थको जोहो गर्न मरिमेटर टिउसन पढाए। आफ्नो अधिकांश समय टिउसनमै दिए। त्यसो भएर पनि बाँकी भएको समयलाई उपयोग गरेर साहित्यिक कृतिहरूको ओइरो लगाए। देवकोटाको यस्तो अद्भुत प्रतिभा देखेर कति साहित्यकारहरू आज पनि आश्चर्य मान्छन्।

देवकोटाले साहित्यिक कृतिहरू धेरै लेखे। यिनले मुनामदन(वि.सं. १९९२), कुञ्जिनी(२००२), लुनी(२०२३) दुष्यन्त शकुन्तला भेट(२०२५) आदि खण्डकाव्य सृजना गरे। शाकुन्तल(२००२), सुलोचना(२००२), महाराणा प्रताप(२०२४), प्रमिथस, पृथ्वीराज चौहान आदि महाकाव्यहरू रचना गरे। त्यसै गरी यिनले पुतली(२००९), भिखारी(२०१०), सुनको बिहान(२०३१) आदि कविता सङ्ग्रह पनि सृजना गरे। लक्ष्मी निबन्धसङ्ग्रह(२००२), दाडिमको रुखनेर(२०३९) र स्रष्टा देवकोटा द्रष्टा परिवेशमा(२०४१) निबन्धसङ्ग्रह दिए। यसबाहेक देवकोटाले कथा, नाटक र उपन्यासतर्फ पनि कलम अग्रसर गराए।

यिनले आफ्ना कृतिबाट कल्पनाको उडान गरे। भावुकताको पखेटा फिँजाए। संवेदनाको वायुपङ्खी उडाए। आसुलेखनको प्रवाह देखाए। पर्याप्त आत्मपरकता,

छहराको दगुराइ र काल्पनिक अभिव्यक्ति, शब्दचयनको विशिष्ट क्षमता र स्वतन्त्रताप्रतिको मोह पनि स्रष्टा देवकोटाका काव्यिक क्षमता तथा प्रवृत्तिगत विशेषता भए। दार्शनिक चेतना, विश्वजनीय चिन्तन तथा मानवतावादी धारणा कवि देकोटाका सम्झनै पर्ने पक्ष बनेर देखिए। व्यक्ति, संस्कृति, समाज, इतिहास, पुराण आदि क्षेत्रबाट यिनले आफ्ना रचनाको विषयवस्तु समेटे। पूर्वीय संस्कृत वाङ्मयदेखि पाश्चात्य ग्रिसपुराणसम्मका बिम्ब र प्रतीहरू उपयोग गरी देवकोटाले आफ्ना कृतिहरूलाई सबल तथा प्रभावकारी बनाउने प्रयत्न गरे।

महाकवि देवकोटाले धेरै लेखेर प्रसिद्धि कमाए। खँदिला कृति रचना गरेर नेपालीको इज्जत बढाए। विभिन्न क्षेत्रमा भाषण गरेर प्रवचनक्षमता देखाए। दिल्ली, तासकन्द आदि ठाउँमा नेपाली लेखकको प्रतिनिधित्व गरी नेपालको तर्फबाट साहित्यिक प्रवचन गरे। जहिले पनि ओजस्वी अभिव्यक्ति दिएर श्रोतालाई आकर्षित गरे। नेपाली साहित्यको गरिमा विस्तार गर्न निरन्तर सघाउ पुऱ्याए।

स्वतन्त्रताप्रति अगाध श्रद्धा राख्ने देवकोटा वि.सं.२००४ सालमा भारतको बनारसतिर लागे। त्यहीं बसेर युगवाणि पत्रिकाको सम्पादन गरी राणाशासनको समाप्तिका निम्ति बल पुऱ्याए। देवकोटाले क्याम्पसहरूमा नेपाली र अंग्रेजी पढाए। नेपाली भाषा प्रकाशनी समितिमा रहेर काम गरे। राजनीतिक सल्लाहकार समितिका सदस्य भए। वि.सं.२०१४ सालमा शिक्षा मन्त्री भएर यिनले नेपालको शैक्षिक विकासमा बल पुऱ्याए।

मुनामदन, शाकुन्तल, पागल-जस्ता खण्डकाव्य, महाकाव्य र फुटकर कविता लेख्ने देवकोटा नेपाल एकेडेमीको सदस्य बने। यिनले मरणोपरान्त वि.सं.२०२३ सालमा त्रिभुवन पुरस्कार पाए। मन, वचन र कर्मले साहित्यिक समुन्नतिमा लाग्ने देवकोटा नेपालका वाङ्मयपुरुष भए। क्यान्सरले सिकिस्त भई सन् १९५९ सालमा हामीबाट बिदा भएर गए पनि साहित्यका सुनौला पृष्ठमा चम्किए। अनगिन्ती रचना र कृतिमा अङ्कित भए।

अल्बेयर कामु

(Albert Camus)

गरिबी र अँध्यारासँग नहार्ने स्रष्टा
दर्शनशास्त्रका विशिष्ट अध्येता
अस्तित्ववादी चिन्तक
निस्सारविषयक व्याख्याता
बीसौं शताब्दीका महान् प्रतिभा

अल्बेयर कामु फ्रान्सेली साहित्यकार हुन्। यिनी सन् १९१३ मा अल्जेरियामा जन्मेका थिए। यिनका सैनिक पिता फ्रान्सेली हुन्। आमाचाहिँ स्पेनियाली हुन्। पिता सन् १९१४ मा लडाइँमै मरेपछि कामु दुहुरा भए। अनाथालयमा हुर्केबढेका कामुका पिता आफ्नी श्रीमती र सन्तानलाई पनि अनाथ बनाएर युद्धभूमिमै बिते। कामुकी आमा केथरिन कान सुन्दैनथिन्। यिनी पतिको मृत्युले व्यथित भइन्। यिनले आफ्ना सन्तानलाई संरक्षण दिन सकिनन्। माइतीघरमा लगेर राखिन्। त्यसैले कामु मामाघरकै सहारा र संरक्षणमा हुर्किए।

कामुकी आमा दिनभरि कोइला बेच्ने काम गर्थिन्। फुर्सत हुँदा एकोहोरो सोचेर बस्थिन्। शारीरिक रूपले दुबली र पातली थिइन्। हिँजो पनि उज्यालो देखिएन। वर्तमान पनि अँध्यारो थियो। सन्तानको पौरखमा प्राप्त हुने आशाका फल सम्झेर यिनले भविष्यको प्रतीक्षा गरिरहिन्।

कामुको बाल्यकाल दुखमा बित्यो। अगाडि पछाडि गरिबी थियो। रोग र शोक थियो। जुनकिरीको पिलपिल उज्यालो बाँकी थियो! परालको त्यान्द्रो जति आशा! कहाँ कहाँ टाढाको प्रकाशको विश्वास गरेर कामुले विद्यालयमा पाइलो हाले। यिनी

पढाइमा तेजिला भएर निस्किए। त्यसैले जेहेन्दार विद्यार्थीका रूपमा छात्रवृत्ति पनि पाए। यिनले पाठ्यपुस्तकका अतिरिक्त अन्य पुस्तकहरू समेत प्रशस्तै पढे। पुस्तकीय ज्ञान बढाए। शिक्षक र साथीहरूबीच प्रिय बने। विद्यालयभरि जेहेन्दार विद्यार्थीका रूपमा चिनिए। यिनी खेलमा पनि सक्रिय भए। विद्यालयको पढाइको समयपछि जहिले पनि फुटबल खेलमा संलग्न भए।

कामुले सन् १९३४ मा डा. सौङ्गलरकी छोरी सिमोनसँग बिहे गरे। सुरुका दिनमा कामुले सासूद्वारा चाहिँदो मात्रामा खर्च प्राप्त गरे। आफू बिरामी हुँदा कामु काममा जान सकेनन्। त्यसबेला पनि सासूले आर्थिक सहयोग गरिन्। सिमोन लागुपदार्थ खान्थिन्। परीकथा पढ्थिन्। कामुका साथीहरू आउदा अश्लील रूपमा प्रस्तुत हुन्थिन्। सिमोनलाई चुरोट छोड्न बल मिल्ता र कर पर्ला भनेर कामुले धूम्रपान छोडे। सिमोनले वास्तै गरिनन्। अस्तव्यस्त धरातलबाट हिँड्दै गरेका कामुलाई सिमोनसँगको सम्बन्धले झनै अव्यवस्थित बनायो।

कामु कम्युनिष्ट पार्टिसँग आवद्ध भए। विभिन्न पत्रिकाको सम्पादन गरे। दार्शनिक बहसमा जुटे। समयक्रममा यिनलाई साम्यवादप्रति वितृष्णा पैदा भयो। यिनले पार्टी परित्याग गरे। कामुले संस्कृति, परम्परा, इतिहास र दर्शनको गहन अध्ययन गरे। आफूलाई सकेसम्म खुसी राख्ने प्रयत्नमा लागे। प्रत्येक दिन सुखको उज्यालो आउन सक्ने आशामा बाँचे। भावी पत्नी फ्रान्सिन फाउरसँग ग्रेसको समुद्री किनारमा शान्तिले बस्ने सपना देखे। नभन्दै सन् १९४० मा सिमोनले कामुसँग पारपाचुके गरेको कानुनी पत्र पठाइन्। त्यो दिन यिनी असीम खुसी भए। आशाको अर्को ढोका खुल्यो। कामुले फ्रान्सिन फाउरसँग दोस्रो बिहे गरे। नयाँ रथ लिएर यिनको जीवनको यात्रा अघि बढ्यो।

नेपालमा वि.सं. १९९७ सालको सहिद पर्व चलिरहँदा कामुको देश फ्रान्समा द्वितीय विश्वयुद्धको असर फैलिँदै थियो। त्यसै भएर यिनी जन्मस्थल अल्जेरिया फर्किए। सही र गलत(१९३७) निबन्धसङ्ग्रह प्रकाशित भएदेखि प्रसिद्ध भइसकेका कामु अल्जेरियामा एउटा विद्यालयमा पढाउन लागे।

कामुको संसारलाई हेर्ने दर्शन बेग्लै थियो। जीवनलाई अवलोकन गर्ने दृष्टिकोण

भिन्नै थियो। कामु भन्न खोज्थे - 'प्रत्येक सिद्धान्त तथ्यको छनोटका निम्ति सहायक हुन सक्छ तर अन्तिम सिद्धान्तका रूपमा कुनै पनि सिद्धान्त स्थापित हुन सक्दैन।' यिनले आफ्नो विचारलाई निबन्ध र प्रबन्धका माध्यमबाट अभिव्यक्त गरे। उपन्यास र नाटक लेखेर प्रस्तुत गरे अनि कथा लेखेर पाठक समक्ष पुर्‍याए। यिनले गिस पुराणबाट विषयवस्तु टिपे। 'सिसिफसको पौराणिक कथा' लेखेर जीवनको निस्सारता देखाए। मानवको आजसम्मको बाध्यता र विवशता खुलस्त गरे। यिनले मान्छेले गर्ने व्यर्थको परिश्रमको मूल्यहीनता बताए। आफू बाँचुञ्जेल कामुले प्रशस्त श्रम गरे। सकेसम्म पसिना बगाए। द्वितीय विश्वयुद्धले सृजना गरेका डर लाग्दा दृश्यलाई कलामा देखाए। समयको आकारलाई साहित्यिक कलामा रङ्ग्याएर चित्रण गरे। आफ्नो कालको जीवन्त विश्लेषण गरे। त्यसै हुनाले यिनी सन् १९५७ मा नोबेल पुरस्कारले सम्मानित भए।

सही र गलत(१९३७), विवाह(१९३८), सिसिफसको पौराणिक कथा(१९४२) र यिद्रोह(१९५१) कामुका निबन्ध तथा चिन्तनपरक प्रबन्धहरू हुन्। त्यसै गरी यिनका परचक्री(१९४२), प्लेग रोगको महामारी आदि उपन्यासहरू प्रकाशित भएका छन्। उल्टा उद्देश्यहरू(१९४४), न्यायीहरू(१९५०)आदि यिनका नाटकहरू छन्। निर्वासन र अधिराज्य(१९५८) लेखेर कामुले आफ्नो कथागत प्रतिभा पनि देखाएका छन्।

कविता लेखनमा त्यति चासो नदिने कामुले गद्यविधामा चाहिँ पर्याप्त कलम चलाएका छन्। यिनले आफ्ना कृतिमा मानिसका बौद्धिक समस्याहरूको व्याख्या गरेका छन्। मान्छेका दुःख र व्यथाको विश्लेषण गरेका छन्। जीवनका शून्यता र खालीपनको चिरफार गरेका छन्। जीवन र मृत्युविषयमा पनि खोजतलास गरेका छन्। यिनले जन्मभूमिको महिमा र जातीय गौरवको विश्लेषण गरेर देखाएका छन्। निजी अध्ययनबाट निर्माण भएको वैचारिक अवधारणालाई दार्शनिक रूपमा प्रस्तुत गरेका छन्। बीसौं शताब्दीका महान् लेखक एवं विर्सनै नहुने दार्शनिक चिन्तक अल्बेयर कामु सन् १९६० मा मोटर दुर्घटनामा परी हामीबाट बिदा भएर गए। ***

नाडिन गोर्डिमर

(Nadine Gordimer)

दक्षिण अफ्रिकाली जीवनको व्याख्या

रङ्गभेदी संस्कृतिको विरोध

मानवीय दुराचारको सशक्त चित्रण

गोराजातिको अहङ्कार र दमनको विश्लेषण

कथा, उपन्यास र निबन्धविधामा सफल हस्ताक्षर

नाडिन गोर्डिमर दक्षिण अफ्रिकाली सन्तान हुन्। यिनको जन्म सन् १९२३ मा ट्रान्सभालमा भएको हो। यिनी लाटभियाली पिता र वेलायती मूलकी आमाबाट जन्मेकी छोरी हुन्। नाडिनले आफूलाई सानैदेखि सृजनामा लगाइन्। विद्यालयतहदेखि नै कथा रचनामा संलग्न नाडिनले विश्वविद्यालय तहसम्मको अध्ययन गरिन्।

पन्ध्र वर्षको उमेरमा यिनका रचनाहरू पत्रपत्रिकामा छापिए। लेखनमा हौसला मिल्यो। सृजनामा उत्साह पलायो। नाडिनले सृजनाकर्मलाई निक्कै महत्त्व दिइन्। आफ्नै परिवेशबाट विषयवस्तु टिपिन्। आफूलाई छुने, घोच्ने र चिमोट्ने सृजनासामग्री समेटिन्। यिनले आफ्ना कथालाई रोचक अनि स्तरीय बनाउने प्रयत्न गरिन्। छव्वीस वर्षकी हुँदा यिनको कथासङ्ग्रह 'फेस टु फेस' प्रकाशित भयो। त्यसपछि यिनी कथाकारका रूपमा चर्चामा आइन्।

दक्षिण अफ्रिकामा बाहिरबाट आएका गोराहरूले लामो समयदेखि शासन

गरिरहेका थिए। गोराहरूबाट आदिवासी कालामाथि पशुवत व्यवहार हुन्थ्यो। स्वास्थ्य, शिक्षा, व्यवसाय, प्रविधि आदिमा कालाहरूलाई अवसर थिएन। मानिसको रङ्ग हेरेर काम हुन्थ्यो। शासनले कालालाई पाखा सेतालाई काखा गरिरहेको थियो। नाडिनले यस्तो अमानवीय व्यवहारलाई नजिकैबाट हेरिन्। काला मानिसले रङ्गका आधारमा अपमानित हुनुपरेको थाहा पाइन्। दक्षिण अफ्रिकी शासनबाट भएका दानवीय प्रवृत्तिलाई आफ्ना रचनाको विषय बनाइन्। जातीय असमानतालाई चित्रण गरिन्। अपमानित मानव समुदायलाई शब्दकलामा उतारिन्। नाडिनले स्रष्टा भएर गर्नुपर्ने कर्तव्य निर्वाह गरिन्।

नाडिन गोर्डिमरले दक्षिण अफ्रिकाली परिवेशलाई पढिन्। आर्थिक एवं सांस्कृतिक गतिविधिलाई अवलोकन गरिन्। सामाजिक तथा पारिवारिक समस्यासँग परिचित भएर लेखनकार्यमा लागिन्। वाल्टर सिसलु, ओलिवर टाम्बो, नेल्सन मन्डेला आदि नेताहरू राजनीतिका माध्यमबाट श्वेतशासन झुकाउने प्रयत्न गरिरहेका थिए। नाडिन चाहिँ कालालाई उठाउन कलम तिखारिरहेकी थिइन्।

संसार दोस्रो विश्वयुद्धमा मडारिइरहेको थियो। नाडिन जातिवादी समस्यामा केन्द्रित थिइन्। शक्तिराष्ट्रहरू भूगोल कब्जा गर्ने लडाइँमा संलग्न थिए। यिनी रङ्गभेदी रेखा मेटाउने काममा कलम घोट्दै थिइन्। कालाहरू अविकसित, पछाँटे र दुर्गम ठाउँमा बस्न विवश थिए। गोराहरू चाहिँ सहर, सुगम र सम्पन्न क्षेत्रमा बस्थे। नाडिनलाई यस्तो कुरा मन परेन। यिनले उपेक्षित रङ्गहरूको विषयमा दिल खोलेर लेखिन्। तिरस्कृत कालाजातिको समर्थनमा कलम चलाइन्।

नाडिनले कालाजातिमाथि भएको श्वेतदमनको अत्याचार अरु राष्ट्रसमक्ष राख्ने विचार गरिन्। यिनी अमेरिकातिर लागिन्। अमेरिकाली

विश्वविद्यालयहरूमा पढाइन्। रङ्गभेद विरुद्ध आवाज पनि फिँजाइन्। श्वेतशासनका काला कर्तुत देखाइन्। लेखेर अनि बोलेर यिनले मानवतावादी सन्देश फैलाइन्।

नाडिन गोर्डिमरले द सफ्ट भ्याइस अफ द सर्पेन्ट (१९५२), द लाइङ्ग डेज (१९५३), अ वर्ल्ड अफ स्ट्रयान्जर्स (१९५८) जस्ता कृतिहरू लेखिन्। अकेजन अफ लभिड (१९६३), गेस्ट अफ अनर (१९७०), द ब्ल्याक इन्टरप्रेटर्स (१९७३) र द कन्जर्भेसनिस्ट (१९७४) कृतिहरू रचना गरिन्। यसबाहेक यिनले वर्गर्स डटर (१९७९), जुलिज पिपल (१९८१), द हाउस गन (१९९८) लगायतका सृजनाहरू दिइन्। नाडिनले कथा, उपन्यास र निबन्ध विधामा दुईदर्जनभन्दा बढी कृतिहरू लेखिन्। दक्षिण अफ्रिकाली जीवनको दुकदुकीलाई पाठकसमक्ष पुऱ्याइन्। सेता र सभ्य भनिने मानिसले कालामाथि गरेको उत्पीडन, दुर्दमन र कहाली लाग्दो कथा अभिलेख गरिन्।

दक्षिण अफ्रिकाली महान् राजनीतिज्ञ नेल्सन मन्डेला श्वेत उपनिवेशवाद मुलुकलाई स्वतन्त्र गराउन जिउज्यान् दिएर लागिरेकै बेला नाडिनले कालालाई कलाले जगाइन्। सताइस वर्षसम्म जेलमा कोचिएर बस्न विवश भए पनि मन्डेलाले सेताको साइलो छिनाल्ने सैद्धान्तिक आँट दिलाए। यता सन् १९३२ देखि नै लेखनक्षेत्रमा आकर्षित भएकी नाडिन गोर्डिमरले सुतेका कालाहरूलाई रचनाले उठाइन्। सेताको हुकुममा कालाले बेहरोरेको चरम यातना देखाइन्। दक्षिण अफ्रिकाली गोरा सरकारका पदाधिकारीहरूले नाडिनको प्रभावलाई सहन सकेनन्। यिनका कृतिहरूमा प्रतिबन्ध लाग्यो। नाडिनले टिप्पैपर्ने विषय टिपेकी थिइन्। लेख्नैपर्ने विषयमा कलम उठाएकी थिइन्। दक्षिण अफ्रिकाली सरकारले उनका कृतिमा रोक लगाए पनि नाडिनको चर्चा भइरह्यो। यिनको प्रसिद्धि बढिरह्यो। विशिष्ट साहित्यिक हस्ती नाडिन गोर्डिमरले वाङ्मयद्वार खोलिन्। संसारलाई कालाजातिमाथिको उत्पीडन देखाइन्। गोरा शासक झुके। महान्

राजनितिक मन्डेला पनि सन् १९९० मा छुटे।

नाडिन गोर्डिमर सेतो छाला भएकी स्रष्टा हुन्। यिनले आफ्नो विचार कालाको समर्थनमा लगाइन्। समग्र जीवन रङ्गभेद विरुद्ध सक्रिय गराइन्। कालाजांतिका महिलाले खेप्नुपरेको कष्ट केलाइन्। उनीहरूले भोगेका दुर्दान्त कथा लेखिन्। सेताले कालामाथि गरेको यौनशोषणको सचित्र वर्णन गरिन्। यिनले समस्त संसारमा मानवतावादी चेतनाको विस्तार गरिन्।

कालाजांतिको स्वार्थलाई महत्त्व दिएर लेख्ने गोर्डिमरले दक्षिण अफ्रिकालीहरूको व्यथा लेखिन्। नारीहकका विषयमा बोलिन्। पाठकलाई यौनपीडाको चित्कार सुनाइन्। कालामाथि भएका जघन्य अपराध देखाइन्। यिनले आफ्नो समयको साहित्यिक दस्तावेज बनाइन्। नाडिनले स्थानीय चरित्रलाई टिपिन्। विषयको सूक्ष्म विश्लेषण गरिन्। आफ्ना कथा र उपन्यासलाई जीवन्त बनाइन्। यिनले मान्छेका वैयक्तिक समस्या अवलोकन गरिन्। पारिवारिक व्यवधान केलाइन्। सामाजिक असुविधाको विवरण दिइन्। राष्ट्रिय उद्घोषको तथ्य तस्विर खिचिन्। चरित्रको सफल संयोजन गरिन्। अभिव्यक्तिलाई छरितो बनाइन्। नाडिनले दक्षिण अफ्रिकाली जनजीवनको करुण कहानी नै सुनाइन्। रङ्गभेद विरुद्ध कलात्मक आगो बालिन्। जातीय समानताको वकालत गरिन्। मानवतावादी सन्देशको राँको लिएर विश्वसृजनामञ्चमा उभिइन्। सन् १९९१ मा यिनले नोबेल पुरस्कार पाइन्।

इन्द्रबहादुर राई

(Indra Bahadur Rai)

तेस्रो आयाम आन्दोलनका प्रवर्तक

चिन्तनशील एवं दार्शनिक व्यक्तित्व

लीलालेखन प्रवृत्तिका प्रतिपादक

जटिल एवं प्रयोगशील सृजनस्रष्टा

बिम्बात्मक तथा रहस्यात्मक लेखन

चिन्तनशील स्रष्टा इन्द्रबहादुर राई भारतको दार्जिलिङमा जन्मेका हुन्। यिनको जन्म सन् १९२७ मा भएको हो। यिनी पिता रणवीर राई र माता हस्तमाया देवानका सुपुत्र हुन्। यिनका अभिभावकहरू आर्थिक दृष्टिले कमजोर थिए। यिनकै आत्मस्वीकृतिअनुसार पनि यिनका मातापिता बालासन नदीको बगरमा मजदुरी गरेर हातमुख जोर्थे। त्यसैले इन्द्रबहादुर राईको बाल्यकाल गरिबी, अभाव र दुःखमा बित्यो।

इन्द्रबहादुर राईको बाल्यकाल कठोर भयो। जटिल अनि अस्पष्ट बन्यो। एकातिर धेरै मान्छेलाई आकर्षित गर्न सक्ने दार्जिलिङको प्राकृतिक सौन्दर्य! अर्कातिर अन्योलै अन्योलमा बाँच्न विवश राईको जीवन। त्यसैबीच नौ वर्षका भएपछि यिनले औपचारिक शिक्षाको अवसर पाए। यिनी पढ्नमा टठिला थिए। लेख्न पनि चतुर! त्यसै भएर सन् १९४६मा प्रथम श्रेणीमा प्रवेशिका उत्तीर्ण गरे। चौबीस वर्षको उमेरमा यिनले विशिष्ट श्रेणीसहित बी.ए. गरे। उत्तरबङ्गाल विश्वविद्यालयबाट यिनले अंग्रेजीमा एम.ए. पनि गरे। कानून विषयमा पनि राईले बी.एल. गरे। स्वतन्त्र अध्ययन गरी हिन्दी भाषाको ज्ञान गरे। बङ्गाली भाषा र साहित्यको गम्भीर अध्ययन गर्ने राई नेपाली साहित्यको समुन्नतिमा समर्पित भए।

विश्वप्रसिद्ध ३५ साहित्यकारहरू/१११

इन्द्रबहादुर राईले मायादेवी थापासँग बिहे गरे। सन् १९५०मा पारिवारिक जीवनमा आवद्ध भए। यिनको जीवन एउटै बाटामा हिँडेन। यिनले आफूलाई भिन्नभिन्न प्रयोजनका लागि सक्रिय गराए। इन्द्रबहादुर राई शिक्षासेवी, भाषासेवी, साहित्यसेवी, शिक्षक, प्रधानाध्यापक, राजनीतिज्ञ आदिका रूपमा देखिए। अनेकौं संघसंस्थासँग आवद्ध भएर यिनले कतै सदस्य, कतै सचिव र कहीं चाहिँ अध्यक्षका हैसियतले काम गरे। सम्पादक, समालोचक, कथाकार, उपन्यसकार, चिन्तक एवं दार्शनिक प्रतिभाका रूपमा पनि यिनले आफ्नो परिचय स्थापित गरे। विशेष गरी सन् १९६३ मा स्थापित 'तेस्रो आयाम'बाट इन्द्रबहादुर निकै चर्चित भए। वि.सं. २०३४ सालमा 'लीलालेखन'को मान्यता अगाडि सारी यिनले आफ्नो चर्चाको अर्को शिखर निर्माण गरे।

इन्द्रबहादुर राईको नेतृत्वमा वैरागी काँइला र ईश्वरवल्लभ संलग्न भई स्थापित तेस्रो आयामले चारदशक अघि नै हल्लिखल्ली मच्चायो। यसले मान्छेलाई हेर्ने भिन्न दृष्टिकोण अगाडि ल्यायो। मान्छेलाई अगाडिबाट मात्र हेरेर नबुझिने बतायो। सिङ्गो रूपमा थाहा पाउन पछाडिबाट पनि हेर्नुपर्ने आवश्यकता देखायो। जीवन सोलोडोलो मात्र हुँदैन। यसलाई बुझ्न लम्बाइ थाहा पाउनुपर्छ। चौडाइ जान्नुपर्छ र उचाइ पनि जान्नुपर्छ भन्ने धारणा अघि सारियो। जीवन बुझ्न आयाम अथवा याम ठम्याएर हेर्नुपर्छ। परम्परित आँखाले मात्र सम्पूर्ण जानकारी प्राप्त हुँदैन। अक्कल, बुद्धि अनि विवेकको अर्को आँखो खोल्नुपर्ने विषयमा चासो देखाइयो। यसो गर्न सकेमा थाहा पाउन छुटेको र हेर्न बाँकी रहेको अंश खुलस्त हुने अनि जीवनलाई समयमा देख्न सकिने चिन्तन अगाडि आयो।

इन्द्रबहादुर राईद्वारा वैयक्तिक रूपमा अगाडि सारिएको 'लीलालेखन'ले पनि समालोचकहरू बीच निकै खुल्लुली चलायो। लीलाका सम्बन्धमा राईले आफ्ना विचार लेखे- 'हामी नयाँ विषय बोल्दैौं। भिन्न धारणा देखाउँदैौं। नौला विचार दिन सक्तीौं। सबै सबै पहिले नै भनिसकेका विचार हुन्। सम्पूर्ण आजभन्दा अघि नै लेखिसकिएका विषय हुन्। केवल हामी विषयलाई दोहोर्न्याउँछौं। मौलिक भन्ने केही बनाउन सक्तीौं। त्यसैले सबै लेखाइ लीला हो।'

इन्द्रबहादुर सन् १९४२ को भारतबाट अंग्रेज धपाउने आन्दोलनमा सक्रिय

सहभागी भए। यिनले दार्जिलिङ नगरपालिकाको प्रमुख भएर पनि भूमिका निर्वाह गरे। यसबाहेक भुटानबाट निकालिएका भुटानी नेपालीहरूको पक्षमा आवाज थप्ने काम पनि गरे। त्यसो भएर पनि राजनैतिक क्षेत्रमा भन्दा सृजना र समालोचनामा राईको योगदान बिसिनसक्नु भयो।

यिनले बिपना कतिपय(कथासङ्ग्रह, सन् १९६१), आज रमिता छ(उपन्यास, १९६४), टिपेका टिप्पणी (समालोचना, १९६६), कथास्था(कथा र आस्था, १९७२), नेपाली उपन्यासका आधारहरू(समालोचना, १९७४), सन्दर्भ ईश्वर वल्लभका कविता(समालोचना, १९७६) र साहित्यको अपहरण(छलफल, १९७९) जस्ता सृजना र समालोचना सम्बन्धी कृतिहरू लेखे। त्यसै गरी दार्जिलिङमा नेपाली नाटकको अर्धशताब्दी(साहित्यिक इतिहास, १९८४), कठपुतलीको मन(कथासङ्ग्रह, १९८९), पहाड र खोला(निबन्धसङ्ग्रह, १९९३), लेखहरू र झ्याल(लेखसङ्ग्रह, २०००) आदि कृतिहरू पनि नेपाली साहित्यभण्डारमा थपे।

इन्द्रबहादुर राईले प्रवासी नेपाली जीवनका पीडा देखाए। लडाइँमा परेका मानिसहरूका कथा लेखे। जङ्गल फोडेर जीवनको आवाद गर्ने मान्छेहरूका चाहना देखाए। मानिसका वेदना, कुण्ठा, दुर्नियति र विषमता खुलाए। कथा र उपन्यास लेखेर राईले जीवनलाई लम्बाइ, चौडाइ र उचाइ मिलाएर हेर्न आवश्यक पर्ने उपकरण दिए। सँगसँगै जीवन र सृजनालाई लीलाका रूपमा चित्रण गरे। समालोचना लेखेर नवीन चिन्तनको स्थापना गर्न खोजे। अरुभन्दा भिन्न विचार अनि मान्यता प्रस्तुत गरेर सबै समालोचकहरूको ध्यान निरन्तर आकर्षित गर्न सफल भए।

इन्द्रबहादुर राईले आञ्चलिक विषयलाई महत्त्व दिए। विसम परिस्थितिलाई रचनामा उतारे। जातीय भावनाको उद्घाटन गरे। प्रयोगलाई पछ्याएर नवीन मूल्य र मान्यताको स्थापना गर्न खोजे। बहस र छलफलको लागि चिन्तन तथा दर्शनको ढोका पनि खोले। भाषा एवं साहित्यको समृद्धिमा निरन्तर लागिपर्ने राईले साहित्य अकादमी पुरस्कार प्राप्त गरे। जगदम्बाश्री पुरस्कारद्वारा सम्मानित, पुरस्कृत एवं अभिनन्दित राई आज पनि लेखन र प्रवचन कार्यमा लागिरहेका छन्।

पारिजात (Parijat)

सृजनक्षमताकी धनी
सबल चिन्तनकी चुली
नेपाली वाङ्मयकी शिखरनारी
विभिन्न संघसंस्थामा आबद्ध
तार्किक एवं प्राज्ञिक व्यक्तित्व

पारिजात भारतको दार्जिलिङको लिङ्गिया चियाबगानमा सन् १९३७ मा जन्मेकी प्रतिभा हुन्। यिनी अमृत मोक्तानको गर्भबाट यस धर्तीमा पदार्पण गरेकी हुन्। यिनका पिताको नाम कालुसिंह(के.एस.) वाइबा हो। पारिजातको वास्तविक नाम विष्णु कुमारी वाइबा हो। लामाले चाहिँ यिनको नाम छेकुडोल्मा राखेका थिए। 'पारिजात' चाहिँ यिनले आफैले रोजेको नाम हो। आफैले छानेको नाम 'पारिजात' बाटै यिनी प्रसिद्ध भइन्।

पारिजात दार्जिलिङको भूगोलमा जन्मिइन्। प्रकृतिको हरियालीमा डुलिन्। यिनले कञ्चनजङ्घाको निर्मल आकृतिलाई आँखाभरि बनाइन् र मुटुभरि सजाइन्। बगैँचामा डुलिन् अनि फूललाई माया गरिन्। स्वच्छन्दता र स्वतन्त्रतालाई घ्याप्लाक्क अँगालो हालेर हुर्किइन्।

पारिजातले घरबाटै अध्ययन आरम्भ गरेकी हुन्। औपचारिक अध्ययनका लागि दार्जिलिङका विभिन्न स्कूलमा प्रवेश भएर दश कक्षासम्म पढिन्। बाल्यावस्थामै यिनकी आमाको मृत्यु भयो। दाजुले पनि बिदा लिए। यिनका

पिता के.एस. वाइबाले दार्जिलिङमा रहन मन पराएनन्। काठमाडौंमा बस्ने इच्छा गरे। छोरी पारिजात र सुकन्यालाई लिएर के.एस. वाइबा वि.सं.२०११ सालमा काठमाडौं प्रवेश भए। त्यसपछि पद्मकन्या विद्याश्रम डिल्लीबजार र पद्मकन्या क्याम्पस बागबजार हुँदै यिनले आफूलाई उच्च शिक्षातर्फ अग्रसर गराइन्। स्नातकोत्तरमा प्रवेश भए पनि यिनी परीक्षामा सामेल हुन सकिनन्। यिनले दर्शनशास्त्र र साहित्यमा स्वतन्त्र अध्ययन गरेर ज्ञानक्षमता बढाइन्।

गायन, पत्रकारिता, बुट्टा भर्ने, सिलाइबुनाइ, पाकशिक्षा आदि विषयमा पनि पारिजातको आकर्षण थियो। वस्तुलाई नवीन रूपमा प्रस्तुत गर्ने र भित्री क्षमतालाई सकेसम्म भिन्न आकारमा रूपान्तरित गरेर देखाउन खोज्ने पारिजात सृजनातिर अग्रसर भइन्। वि.सं.२०१३ सालमा यिनको पहिलो कविता छापियो। बाल्यकालदेखि नै कवितामा रुचि राख्ने पारिजातले त्यसपछि साहित्यिक यात्रा पनि आरम्भ गरिन्।

पारिजातले आफ्नो बिग्रेको आर्थिक अवस्थामा सुधार ल्याउन मदन मेमोरियल गर्ल्स हाइस्कूलमा चार वर्षसम्म पढाइन्। यिनलाई त्यो समयमा पहिलेदेखि सताउदै आएको बाथ रोगले झनै दुःख दियो। त्यसैले रोजगारबाट विमुख हुनुपऱ्यो। शरीरलाई रोगले गाल्न खोजे पनि यिनले आफूलाई बौद्धिक क्षमताको विकासमा लगाइन्। पठनपाठनमा समय दिइन्। छलफल र बहसमा सम्लग्न भइन् अनि बाँकी रहेको समय लेखनकार्यमा लगाइन्। वि.सं.२०२१ सालमा 'मैले नजन्माएको छोरो' लेखेर कथाकारको रूपमा आइन्। 'शिरीषको फूल' उपन्यास लेखेर वि.सं. २०२२ सालमा मदन पुरस्कार पाइन्। त्यसपछि यिनले नेपाली साहित्यजगतमा आफ्नो रम्भो परिचय बनाइन्।

पारिजातलाई वैंसालु जीवनमै रोगले आक्रमण गर्‍यो। यिनको शरीरलाई नरमोसँग कुँज्यायो। छव्वीस वर्षको उमेरदेखि हाडजोर्नीको पीडाले बढी नै छटपटी गरायो। क्षयरोगले पीडित बनायो। अल्सरले पनि दुःख दियो। नेपाल र भारतका विभिन्न औषधालयमा उपचार गर्दा पनि केही लागेन। पारिजात

ओख्यान परिन्। रोगले मानसिक उर्जालाई कुण्ठित बनायो। भर्भराउदो आकाङ्क्षालाई निराश पान्यो। त्यसो भएर पनि पारिजातको कलम रोकिएन र सृजनशील सामर्थ्य अभिव्यक्त हुन छेकिएन।

पारिजात कविता लेखेर साहित्यमा देखिइन्। कथा लेखेर चर्चित भइन् र उपन्यास लेखेर प्रसिद्ध भइन्। कवितामा यिनले बिम्ब र प्रतीकको सुन्दर प्रयोग गरिन्। कथाबाट व्यक्तिसँग सम्बन्धित निम्न वर्गीय जीवनका छटपटी देखाइन्। उपन्यासबाट मानवजीवनका निराशा तथा हैरानी अभिव्यक्त गर्दै क्रान्तिकारी भावना, मुक्तिको चाहना र वर्गीय जीवनका आकाङ्क्षा प्रस्तुत गरिन्। पारिजातले निबन्धका माध्यमबाट आफ्ना अनुभव सुनाइन्। दुःख र वेदना अनि अभाव र पीडा बताइन्। महिलाहरूको दबेको आवाज पनि खुलाइन्।

पारिजातले आकाङ्क्षा(वि.सं.२०१४), पारिजातका कविताहरू(२०४४) र वैंसालु वर्तमान(२०५०) कवितासङ्ग्रह लेखेर छोडिन्। शिरीसको फूल(२०२२), महताहीन(२०२५), वैंसको मान्छे(२०२९), अर्न्तमुखी(२०३२), तोरीबारी, बाटा र सपनाहरू(२०३३), पर्खालभिन्न र बाहिर(२०३४), उसले रोजेको बाटो(२०३४), परिभाषित आँखाहरू(२०४६) आदि उपन्यास लेखेर दिइन्। यिनले आदिम देश(२०२५), सडक र प्रतिभा(२०३२), वधशाला जाँदाआउँदा(२०४९) आदि कथासङ्ग्रहहरू साहित्यभण्डारमा उपलब्ध गराइन्। त्यसै गरी पारिजातले हामीलाई धुपी, सल्ला र लालीगुराँसको फेदमा (२०४३), एउटा चित्रमय शुरुवात(२०४५), अध्ययन र सङ्घर्ष(२०५०) आदि निबन्धसङ्ग्रहहरू सुम्पेर गइन्। यसबाहेक यिनले हाम्रा हातमा अभिनेय नाटकहरू पनि राखिदिइन्। यसरी पारिजातले साहित्यका पाँच विधामा कलम चलाइन्। दुर्बल शरीर भए पनि सफल साहित्य जन्माएर आफ्नो सृजनात्मक प्रतिभा देखाइन्।

सृजनप्रतिभाकी धनी पारिजातले आरम्भमा लेखेका उपन्यासहरू काम लाग्न सक्ने देखिनन्। केही दिनसम्म पोको पारेर राखिन्। पछि जाडोयाममा आगो बाल्न इन्धनका रूपमा उपयोग गरिन्। चिया पकाउन प्रयोग गरिन्।

यिनले संघर्ष, वरपिपल, मानव अन्तर्यामी र शारदा उपन्यासका पाण्डुलिपीलाई खरानी बनाएर उडाइन्। कतिपय आफ्नै साहित्यिक इतिहासको डोब पनि मेटाइन्।

सबल चिन्तनकी चुली पारिजातले अनेकौं संघसंस्थासँग आबद्ध भएर काम गरिन्। छरिएका युवालाई एकत्रित गरेर 'राल्फा'को निर्माण गरिन्। यिनी नेपाल मानवअधिकार सङ्गठन, प्रगतिशील लेखक संघ, बन्दी सहायता नियोग आदि संस्थाको निर्माण र संवर्धनमा संलग्न भइन्। इन्द्रेणी सांस्कृतिक समाज, अखिल नेपाल महिला संघ, अखिल नेपाल महिला मञ्च, त्रिभुवन विश्वविद्यालय सभा आदिसँग सम्बद्ध भएर प्राज्ञिक प्रतिभा पनि देखाइन्।

नेपाली वाङ्मयकी शिखर नारी पारिजातले वि.सं.२०२२ सालमा मदन पुरस्कार पाइन्। यिनी २०४९ सालमा गम्की-बसुन्धरा पुरस्कारले सम्मानित भइन्। २०५० सालमा यिनले सर्वश्रेष्ठ पाण्डुलिपि पुरस्कार प्राप्त गरिन्। धेरै संस्थाबाट अभिनन्दित भइन्। प्रतिष्ठित संस्थाबाट विद्वत्त्वृत्ति प्राप्त गरिन्। पारिजातका कृतिहरू विभिन्न भाषामा अनुवाद भएका छन्। शारीरिक रूपले अशक्त भए पनि बौद्धिक एवं मानसिक रूपले निर्भीक पारिजात अवस्मरणीय स्रष्टा हुन्। सन् १९९३मा यिनी हामी सबैबाट बिदा भइन्।

अल्फ्राइड जेलिनेक

(Elfried Jinek)

सङ्गीत तथा रङ्गमञ्चको अध्ययन
नारीका समस्याहरूको उत्खनन
पुरुष अहङ्कारको विश्लेषण
युद्धत्रास र विभीषिकाको व्याख्यान
युद्धविरोधी चेतनाको निर्माण

अल्फ्राइड जेलिनेक अस्ट्रियाको स्तिरिया प्रान्तको मुएर्चुस्लाकमा सन् १९४६ मा जन्मेकी हुन्। रसायन शास्त्री यिनका पिता यहूदी थिए। आफूलाई राष्ट्रवादी भन्ने तत्कालीन जर्मनीको प्रसिद्ध दल नाजीको पक्षमा रणनैतिक भूमिका निर्वाह गरेको हुनाले जेलिनेकका पिता मृत्युदण्डबाट जोगिएका थिए। रसायनशास्त्रीकी सुपुत्री जेलिनेकले भिएनाको अल्बेयर जिम्नाजियम शिक्षालयबाट अध्ययन आरम्भ गरेकी हुन्।

यिनले भिएना विश्वविद्यालयमा नाटकको अध्ययन गरिन्। रङ्गमञ्चको महत्त्व थाहा पाइन्। इतिहास विषयमा उच्च शिक्षा प्राप्त गरिन्। सानैदेखि सङ्गीत सिकिन्। पियानोवादनामा चाख राखिन्। यिनले सङ्गीत विषयमा पनि स्नातक गरिन्।

जेलिनेकले सानैदेखि कविता मन पराइन्। आरम्भमा यिनले कवितालाई नै अभिव्यक्तिको माध्यम बनाइन्। एक्काइस वर्षको उमेरमा यिनको 'लिसास स्याडो' कवितासङ्ग्रह प्रकाशित भयो। चौबीस वर्षको उमेरमा यिनले 'वीर सिन्ड लोकफोगेल वेबी' उपन्यास पनि प्रकाशित गरिन्। जर्मन कलाकार गटफ्राइड हंग्सवर्गसँग यिनले बिहे गरिन्। बिहेपछि यिनले विभिन्न क्षेत्रको भ्रमण गरिन्। भौगोलिक एवं सांस्कृतिक ज्ञान पनि बढुलिन्।

अल्फ्राइड जेलिनेक मूलतः कवयत्री हुन्। त्यसपछि उपन्यासकार अनि

नाटककार! यिनी गीतिकाव्य स्रष्टाका रूपमा पनि चिनिइन्। अनुवादका क्षेत्रमा पनि यिनले आफ्नो प्रतिभा देखाइन्। जर्मन भाषा र सहित्यको विशिष्ट हस्ती बनिन्।

जेलिनेकले साहित्यलाई सशक्त भाषा दिइन्। सङ्गीतपूर्ण लय दिइन्। मानवीय यथार्थ अभिव्यक्त गर्न सजिला शब्द उपलब्ध गराइन्। यिनको कलम पूँजीवादका कमजोरीमाथि प्रहार गर्न सक्रिय भयो। जातीय असमानता मेटाउने उद्देश्यमा तल्लीन भयो। महिलाको समानताको पक्षमा उत्रियो। समाजका कमजोर मानिसहरूको समर्थनमा जुट्यो।

जेलिनेकले लिसास स्याडो (सन् १९६७), विर सिन्ड लोकफेगेल बेबी (१९७०), वमन एज लभर्स (१९७५), वन्डरफुल, वन्डरफुल टाइम्स (१९८०), द पियानो टिचर (१९८३), आदि कृतिहरू लेखिन्। यिनले क्लारा एस. (१९८४), ओ वाइल्डनेस (१९८५), लस्ट (१९८९), इन आल्पस (२००२), इर्म एन्ड मार्गरेट (२००४) आदि पुस्तकहरू वाङ्मय संसारमा थपिन्। मानवमाथि भएका हिंसा, दुराचार अनि उत्पीडन देखाइन्। सन् १९०४ मा प्रसिद्ध नोबेल पुरस्कार पनि पाइन्।

अल्फ्राइड जेलिनेक मार्क्सवादी चिन्तनबाट प्रभावित स्रष्टा हुन्। नोबेल पुरस्कारको प्राप्तिले वाङ्मय जगतको ध्यान यिनीमाथि एकोहोरियो। सञ्चार माध्यमले यिनलाई प्रश्नमाथि प्रश्न गरे। यिनले दिएका उत्तरमाथि पनि अनेकौं टिप्पणी भए। यिनका विषयमा जान्न धेरैले यिनको ढोका घचघच्याए। कैयौंले घन्टी बजाए। जेलिनेकलाई बोझ भयो। यिनले दिक्क भएर भनिन्, “मलाई नोबेल पुरस्कार प्राप्त गर्ने समारोहलाई थेग्न मुस्किल भइरहेको छ।”

जेलिनेक भित्रीआँत दह्रो भएकी स्रष्टा हुन्। पर्याप्त कलाक्षमता भएकी प्रतिभा हुन्। चाहिदो विश्वास भएकी हस्ताक्षर हुन्। यिनले सयौं वर्षदेखि कुकृत्य जोगाएर राख्ने आफ्नै मुलुकका अपराधीहरूको झाँको झारिन्। जनताको मृत्युमाथि रजाई गर्न शासकहरूलाई प्रहार गरिन्। आफ्नो जिम्मेवारी वहन गर्न नसक्ने राष्ट्रिय राजनीतिज्ञहरू माथि आँलो ठड्याइन्। अन्तर्राष्ट्रिय समस्याको जरो पहिल्याएर काम गर्न असमर्थ हुने राष्ट्रसंघका महासचिवलाई पनि सतर्क गराइन्। एउटी सर्जक भएर गर्नुपर्ने दायित्व यिनले पूर्णरूपमा निर्वाह गरिन्। त्यसैकारण जेलिनेक प्रसिद्ध भइन्।

जेलिनेकका आरम्भिक रचनाले आर्थिक असमानतालाई व्यक्त गरे। उत्पादन र

प्रयोगकर्ता बीचको दुरीलाई प्रस्तुत गर्न खोजे। त्यसपछिका यिनका रचना पुरुष हैकमको विरोधमा देखिए। पुरुषप्रधान समाजको आलोचनामा केन्द्रित भए। महिलाको बन्द आवाज खुलाउने विषयमा आकर्षित भए। पछिल्ला चरणका सृजनामा चाहिँ यिनले जातीय असमानतालाई ठाउँ दिइन्। यिनले बहुसङ्ख्यक मानिसको चाहना अभिव्यक्त गर्दै एकता र विश्वासमा जोड दिइन्।

यिनका रचनालाई सूक्ष्म अवलोकन गरी तीनवटा प्रवृत्तिमा भेद गर्न सकिए पनि यिनी मूल रूपमा नारीवादी स्रष्टा हुन्। शासकको समझहीनताले जन्माएका समस्यालाई पनि यिनले अभिव्यक्त गरिन्। युद्धत्रासमा अल्झिएका युवाहरूको अपराधिक प्रवृत्ति खुलाइन्। मानिसमा युद्धविरोधी चेतना जगाइन्। युवाको हिंसात्मक स्वभावको चित्रण गरिन्। सभ्य मानिने मानिसका यौनआकाङ्क्षाको जङ्गली स्वभावको विश्लेषण गरिन्। निर्दयी यौनचाहनाको व्याख्या गरिन्। आधुनिक भनिने मान्छेको क्रूर सम्भोग देखाइन्। स्वास्तीमान्छेमाथि पुरुषको आक्रामक उत्तेजना स्पष्ट पारिन्। यिनले लोग्गोमान्छेको मर्यादाहीन व्यवहार, नैतिक पतन र पाशविक चरित्रको उद्घाटन पनि गरिन्।

जेलिनेकले नाट्यसाहित्य र यसको प्रयोजन विषयमा सुस्पष्ट अध्ययन गरिन्। दर्शक आकाङ्क्षा ठम्याइन्। चरित्रको भूमिका स्पष्ट गरिन्। दर्शक र चरित्रलाई नजिक पार्न आवश्यक देखाइन्। समस्याजन्य विषयलाई ठाउँ दिएर जेलिनेकले नाट्यकृतिलाई रोचक बनाइन्। यिनका नाटकहरू रङ्गमञ्चका लागि सहज पनि थिए। त्यसो हुनाले दर्शकले मन पराए। चोटिलो विषय र छरितो प्रस्तुतिलाई जेलिनेकले पर्याप्त मेल गराइन्। नाटक हेरेर दर्शकहरू चाहिँदो आकर्षित भए। यिनका नाटकहरू तत्कालीन अष्ट्रियाली सरकारको लागि टाउको दुखाइका कारण बने। सरकारद्वारा उनका नाटक प्रतिबन्धित नै भए। त्यसले गर्दा पनि यिनका रचनाहरूप्रति दर्शकको चासो थपियो। पाठकको अभिरुचि जाग्यो र मानवीय चाहनाको अभिव्यक्ति दिने सफल स्रष्टाका रूपमा यिनले आफ्नो परिचय स्थापित गरिन्।

तसलिमा नसरिन

(Taslima Nasrin)

पोल्ने, घोच्ने र दुख्ने लेखनसृजना
पुरुष हैकम र घमण्डको विश्लेषण
नारी अस्मिता र विपेशताको समर्थन
साम्प्रदायिक अहङ्कारको खानतलासी
ज्वाला, राँको र अग्निवर्षाझै लेखन

सन् १९४७ मा भारत स्वतन्त्र भयो। भारतको स्वतन्त्रतासँगै पाकिस्तानको जन्म भयो। पाकिस्तान दुईटुकामा देखियो। पूर्वी पाकिस्तान र पाकिस्तान! सन् १९७१ मार्च महिनामा पूर्वी पाकिस्तान स्वतन्त्रराष्ट्र 'बंगलादेश' मा रूपान्तरित भयो। यही देशको मध्यउत्तरी क्षेत्रमा पर्ने मयमनसिंहमा सन् १९६२ मा तसलिमा नसरिनको जन्म भएको हो।

तसलिमा नसरिनले मयमनसिंहको माटोसँग खेलिन्। आफू वरिपरिको समाज हेरिन्। पारिवारिक संस्कार बुझिन्। अरुको भन्दा भिन्न दृष्टि बनाइन्। आफूले अवलोकन गरेका प्रत्येक विषयलाई नयाँ ढङ्गले केलाइन्। अध्ययन गरेका हरेक सामग्रीलाई फरक शैलीमा छुट्याइन्। अरुले देख्न नसकेका तथ्यहरू अगाडि ल्याउनु र भन्न नसकेका सत्यहरू सजिलै किसिमले राख्न सक्ने खुबी देखाउनु तसलिमाको विशेषता नै हो। यिनका आँखा टठिला थिए। कान तिखा थिए। घ्राणशक्ति सबल थियो। त्यसै हुनाले समाजलाई राम्रो गरी हेरिन्। समाजका सबै यथार्थ सुनिन्। समाजको सुगन्ध सुँघिन् र थाहा

नपाउनेहरूलाई सामाजिक दुर्गन्धबाट बच्न सिकाइन्।

यिनी सम्पन्न परिवारमा जन्मेकी हुन्। यिनको पढाइ घरबाटै आरम्भ भएकको हो। पछि यिनी विद्यालय र महाविद्यालय तहको अध्ययनमा संलग्न भइन्। यिनले मयमनसिंह मेडिकल कलेजबाट एम.बी.बी.एस. गरिन्। स्वास्थ्यक्षेत्रकी विशेषज्ञ बनिन्। यनले मानिसका शारीरिक घाउ निको पार्ने योग्यता विकास गरिन्। रोग निदान गर्ने क्षमता बढाइन्। त्यसपछि ढाका मेडिकल कलेजमा प्रवेश भइन्। औपचारिक रूपमा सरकारी डाक्टर भएर काम पनि गर्न थालिन्।

तसलिमा नसरिन पहिलेदेखि नै लेखनकलामा आकर्षित थिइन्। यिनले फुटकर कविता लेखिन्। पत्रपत्रिकामा छाप्न दिइन्। सन् १९८८ मा प्रकाशित यिनको 'नियति' कवितामा संस्कृति मन्त्रालयले अश्लीलता देख्यो। पत्रिकामाथि प्रतिबन्ध लगाउने विषयमा मन्त्रालयमा छलफल चल्न्यो। कसोकसो प्रतिबन्ध स्थगित भयो। स्रष्टा र पत्रिका दुवै बचे। यिनी खरो लेखिथन्। विषयलाई दह्रो किसिमले प्रस्तुत गर्थिन्। यिनका रचनाले पाठकलाई चिमोटे, घोचे, चिथोरे र दुखाए। यिनले पाठकको ध्यान राम्रैसँग तानिन्।

केही मान्छेहरूले यिनलाई असंयमित, चरित्रहीन र विग्रेकी महिलाको आरोप पनि लगाए। यिनका विषयमा धेरै टिप्पणी भए। प्रशस्तै आलोचना पनि भए। त्यसो भएर पनि तसलिमा नसरिन उद्देश्यबाट डग्ले खालकी मान्छे थिइनन्। लत्रने खालकी रचनाकार थिइनन्। यिनीभित्र कहिल्यै ननिभ्ने आगोको भुत्भुत्ते थियो। यिनी अखवारमा स्तम्भ लेखेर पाठकसमक्ष पुगिन्। आत्मकथा लेखेर आफ्नो छाती खोलिन्। कथा रचना गरेर पाठकका अगाडि देखिइन्। उपन्यास सृजना गरेर सबैलाई सामाजिक, सांस्कृतिक एवं जातीय उहापोह अवलोकन गराइन्। तसलिमाको कलमबाट अक्षर, शब्द र वाक्यमात्र निस्किएनन्। अग्निको वर्षा भयो! मान्छेहरूलाई पोल्न्यो।

तसलिमा नसरिनले साहित्यसंसारलाई धेरै कृतिहरू दिइन्। यिनले निर्वासित बाहिरे अन्तरे (१९८९), आमार किछुजाय आसे ना (१९९०), अतले अन्तरिन (१९९०), बालिका र गोल्लाछुट (१९९२) कृतिहरू लेखिन्। अपरपक्ष (१९९२), निर्वाचित कलम (१९९२), नष्ट मेयर नष्ट गय (१९९३), लज्जा (१९९३), औरतके हकमे, तसलिमा नसरिनकी कविताएँ आदि धेरै रचनाहरू साहित्यका पाठकलाई सुम्पिइन्।

तसलिमा नसरिनले मानिसकै वरिपरि रहेको जातीय वैरभावपूर्ण यथार्थ प्रस्तुत गरिन्। समाजकै कारण बिग्रन विवश भएका महिलाहरूको यथार्थ चित्र कोरिन्। पितृसत्तात्मक दुर्गन्ध देखाइन्। हामीले राम्रा भनेर मान्दै आएका नचाहिँदा चलन र विश्वासहरूले सिङ्गो समाजलाई नै खियाएको स्पष्ट पारिन्। अरुले खोज्न आवश्यक नठानेका कुराहरू खोजिन्। अरुले भन्न साहस नगरेका विषयहरूमा बोलिन्। शताब्दीऔँदेखि कोट्याउन खाँचो नमानिएका तर खोतल्नै पर्ने प्रसङ्गलाई कोतरीकोतरी प्रस्तुत गरिन्। निडर, निर्भय अनि निर्भीक बनेर अद्भुत सृजनउर्जा देखाइन्।

हिन्दूअतिवादीहरूले सन् १९९२ मा बाबरी मस्जिद भत्काए। रिसैरिसमा प्रचीनधरोहर नष्ट गरे। ऐतिहासिक सृजना ध्वंस बनाए। मुसलमानहरूको हृदयमा चोट पऱ्यो। उनीहरूले विरोध जनाए। धेरै देशमा जुलुसहरू निस्किए। बंगलादेशका मुसलमानहरू पनि चुप लागेर बस्न चाहेनन्। बंगलादेशी मुसलमानहरूले हिन्दूमन्दिर, मठ, धर्मशाला आदि भेटेजति विध्वंस पारे। कति हिन्दूहरू मारिए! कति घरबार छोड्न विवश भए। सुन्दर देश विरूप भयो। हृदयहीनहरू बहुलाए पनि सहृदयीहरूमाथि गहिरो चोट पऱ्यो। त्यसै भएर तसलिमा नसरिनले 'लज्जा' उपन्यास लेखिन्। बंगलादेशका हिन्दूमाथि भएको राक्षसी व्यवहार देखाइन्। बहुसङ्ख्यक मुसलमानहरूबाट अल्पसङ्ख्यक हिन्दूमाथि भएको अत्याचार बताइन्। 'सोनार बाङ्गला' भनेर

जानिने सुन्दर देश एकाएक डढेको भयानक चित्र कोरिन्। 'लज्जा' लेखेर मानिसको बौद्धिक पराजयको दस्तावेज देखाइन्।

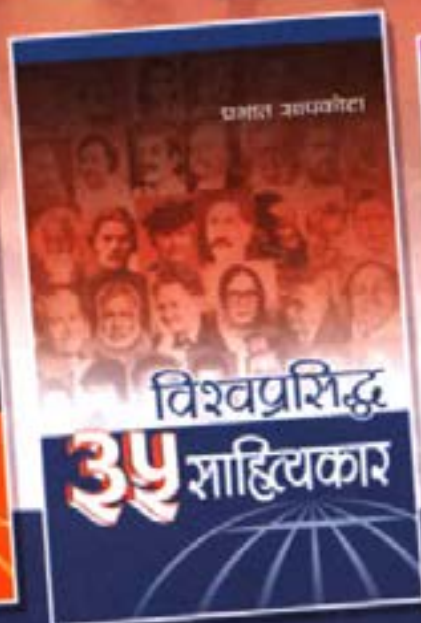
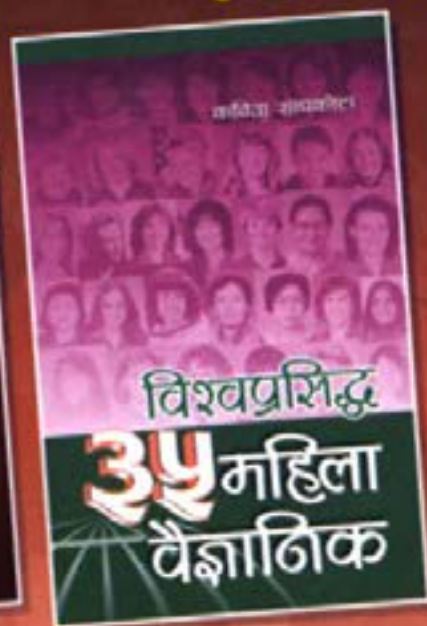
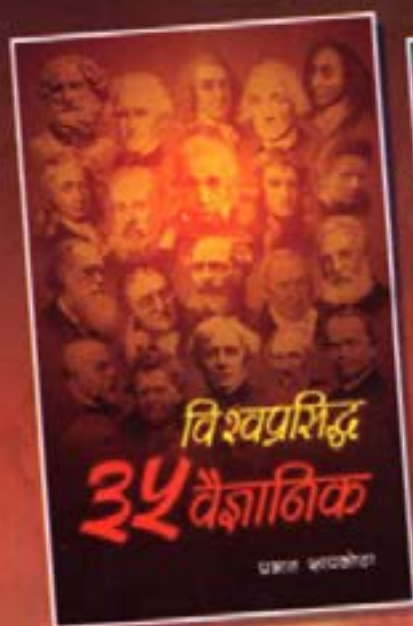
तसलिमा नसरिनले लेख्नुपर्ने कुरा लेखिन्। देखाउनु पर्ने दृश्य देखाइन् र बताउनै पर्ने विषय पाठकहरूलाई बताइन्। सरकारले चाहिँ 'लज्जा' उपन्यासमाथि सन् १९९३ मा प्रतिबन्ध लगायो। कट्टरमार्गी मुस्लिम सङ्गठनले यिनी विरुद्ध 'फतवा' अर्थात् मृत्युदण्ड जारी गर्‍यो। तसलिमाको मृत्युका लागि पुरस्कारको घोषणा भयो। जातिवादीहरूले बंगलादेशका 'सडकहरूमा प्रदर्शन गरे। एउटा सशक्त स्रष्टाप्रति समाज र राज्य नै दुस्मन भए। तसलिमा नसरिन सार्वजनिक जीवनबाट अलग हुन बाध्य भइन्।

बंगला साहित्यकार श्यामल गङ्गोपाध्यायले भनेझैं तसलिमा नसरिन जङ्गली फूल हुन्। यिनी अक्करमा फुलिन्। पहरामा हुर्किइन् र ढाँडमा फकिइन्। जङ्गली फूललाई जोगिने कलाको ज्ञान हुन्छ। यिनी बंगलादेशबाट गोप्य रूपमा निस्कइन्। यिनले विभिन्न देशको भ्रमण गरिन्। यिनी झन् प्रसिद्ध भइन्। सन् १९९३ मा आनन्द पुरस्कार, सन् १९९४ मा कुर्त तुचोल्सकी सम्मान तथा पुरस्कार पाइन्। यिनका पुस्तकहरू दर्जनौँ भाषामा अनुवाद भए। पाठकको सङ्ख्या असीमित रूपमा बढ्यो। तसलिमा नसरिन यस शताब्दीकी अत्यधिक चर्चित लेखिका बनिन्।

सन्दर्भग्रन्थ

- १ अग्निशिखा : रोजाहरूले रोजेको जीवन,मोतीदेवी स्मृति केन्द्र, सन् २००४।
- २ अजयकुमार कोठारी : विश्वप्रसिद्ध व्यक्तित्व, पुस्तक महल दिल्ली, दर्सी सं. सन् १९९४।
- ३ आर्जन दीक्षीत र अविदित आर्चार्य (अनु.): हेलेन केलर, रातो बङ्गला स्कुल, ललितपुर, २०५९।
- ४ कृष्णप्रसाद घिमिरे र रामप्रसाद जवाली : आख्यानकार पारिजात,हजुरको, पुस्तक संसार प्रदर्शनीमार्ग काठमाडौं, २०५८
- ५ घटराज भट्टराई : संस्कृतका अमर साहित्यकार, साझा प्रकाशन, ललितपुर, दो.सं.२०३८।
- ६ जनकबहादुर राणा : स्वयंसिद्ध फूल-तसलिमा नसरिन, मधुपर्क, पूर्णाङ्क ३६९ वैशाख २०५७।
- ७ डिल्लिराज उप्रेती(अनु.): परचक्री, श्रीमती भगवती उप्रेती,कालिका स्थान काठमाडौं, २०५५।
- ८ तानासर्मा : पश्चिमका केही महान् साहित्यकार,साझा प्रकाशन ललितपुर, पाचौं सं. २०६२।
- ९ डा. द्वारिकाप्रसाद सक्सेना : हिन्दी के आधुनिक प्रतिनिधि कवि, विनोद पुस्तक मन्दिर आगरा, दो.सं. सन् १९७१।
- १० प्रभा खेतान : अल्बेयर कामु- वह पहला अदमी, हिन्द पाकेट बुक्स प्रा.ली. शाहदरा दिल्ली, सन् १९९३।
- ११ योगराज थानी : गद्य लेखिका महादेवी यर्मा, भारतीय साहित्य मन्दिर, फव्वारा दिल्ली, सन् १९६४।
- १२ राहुल सांकृत्यायन : मेरी जीवन-यात्रा-१, राधाकृष्ण प्रकाशन, प्राइभेट लिमिटेड, दिल्ली, पेपरबैक संस्करण, सन् १९९६।
- १३ रमेश सुनुवार (अनु.): लु सुनका उत्कृष्ट कथाहरू, दीप प्रकाशन(?)।
- १४ हेमबरुवा : लक्ष्मीनाथ बेजबरुवा (अनु. कमला सांकृत्यायन) साहित्य अकादेमी दिल्ली, सन् १९८७।
- १५ होमकुमार श्रेष्ठ : बूढो माझी र समुद्र, गोपाल स्मृतिकोष गोरखा, २०६०।

विश्वप्रसिद्ध विभिन्न व्यक्तित्वसम्बन्धी पुस्तकहरू

वर्ल्डवाइड प्रकाशन प्रा. लि.

(हजुरको प्रकाशन)

पुतलीसडक, काठमाडौं

फोन नं: ०१-४२२४७६४

९ 78९९३७ 55403९